

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Roberta Čotar

Mentorica: doc. dr. Brina Malnar

**NACIONALIZEM IN KSENOFOBIA V SLOVENIJI – ANALIZA TREND V
ZADNJEM DESETLETJU**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

“Tujec si že zato, ker imaš napačen priimek, če tvoji dedi prihajajo z juga, če ješ čevapčiče ali jastoge, če poslušaš sevdalinke ali Azro. Včasih je dovolj že, če tvoj naglas pri slovenski besedi ni pravšnji, če ti ne dišijo pečenice s kislim zeljem, če imaš nekoliko poudarjen nos, če si previsek ali če je tvoja barva oči, las in kože nekoliko temnejša.” (Tonči Kuzmanić)

Na tem mestu bi se rada zahvalila mentorici dr. Brini Malnar za koristne nasvete in usmeritev na pravo pot.

Hvala vsem sogovornikom in sogovornicam, da ste z mano delili tudi tiste najbolj boleče spomine.

Iz dna srčka hvala vsem mojim najdražjim, da ste me spodbujali, mi v času študija pomagali in verjeli, da bo ta diploma enkrat pred vami...

KAZALO:

UVOD.....	1
1. NACIONALIZEM-opredelitev glavnih pojmov in teoretičnih izhodišč.....	4
1.2. TEORIJE NACIONALIZMA.....	5
1.3. OBLIKE NACIONALIZMA.....	10
2. O PREDSDOKIH in vzrokih etnične nestrpnosti.....	12
2.1. IZVOR PREDSDOKOV.....	12
2.2. NARAVA PREDSDOKOV.....	14
3. KSENOFOBIJA ALI TOLERANCA V POSTSOCIALIZMU.....	17
3.1. TOLERANCA-opredelitev pojma in njeno mesto v postsocializmu.....	18
3.2. ZNAČILNOSTI POSTSOCIALISTIČNIH DRUŽB-njihov vpliv na razmah nacionalizma in ksenofobije.....	20
3.3. AKTUALNA KSENOFOBIJA in raziskovanje tega fenomena.....	24
4. ANALIZA TRENDNA NACIONALIZMA IN KSENOFOBIJE V SLOVENIJI V ZADNJEM DESETLETJU-od imigrantov do izbrisanih.....	32
4.1. ZGODOVINSKO OZADJE.....	32
4.1.1. Mitološke korenine.....	32
4.1.2. Obdobje Jugoslavije.....	33
4.1.2.1. Kriza 80ih let.....	34
4.1.3. Obdobje osamosvojitve in formiranje nove nacionalne države.....	35
4.2. NESTRPNOST DO IMIGRANTOV S PODROČJA BIVŠE JUGOSLAVIJE.....	37
4.2.1. Stališča Slovencev do imigrantov-SJM.....	37
4.3. NESTRPNOST DO BEGUNCEV S PODROČJA BIVŠE JUGOSLAVIJE.....	41
4.3.1. Stališča Slovencev do begunske populacije-SJM.....	42
4.4. ZGODBA ILEGALNIH PREBEŽNIKOV IN SLOVENSKE KSENOFOBIJE.....	44
4.5. AKTUALNI IZBRISANI IN VPRAŠANJE DŽAMIJE.....	46
4.5.1. PROBLEM IZBRISANIH.....	47
4.5.2. ODNOS SLOVENCEV DO IZGRADNJE DŽAMIJE.....	53
5. ANALIZA ETNIČNE NESTRPNOSTI- KSENOFOBIČNA IZKUŠNJA MLADOSTNIKOV.....	59
5.1. CILJ IN DOMET RAZISKAVE TER OPIS METODE.....	59
5.2. ANALIZA GRADIVA-INTERPRETACIJA INTERVJUJEV.....	61
5.2.1. PRVI VTISI, PRVE IZKUŠNJE, STIK Z DRUGAČNOSTJO.....	61
5.2.2. VRSTNIKI.....	63
5.2.3. PROFESORJI.....	70
5.2.4. SLOVENSKI IN MATERIN JEZIK.....	74

5.2.5. <i>IZKUŠNJE IZ VSAKDANJEGA ŽIVLJENJA</i>	78
5.2.6. <i>POGLEDI NA PRIHODNOST</i>	80
5.3. SKLEPNE UGOTOVITVE.....	82
SKLEP –napoved trenda nacionalizma in ksenofobije v Sloveniji.....	83
LITERATURA in drugi pomožni viri	87
PRILOGA A: OSNUTEK INTERVJUJA	93
PRILOGA B : INTERVJUJI	94

UVOD

Korenine sodobnega nacionalizma in ksenofobije najverjetneje segajo v obdobje konca 18. stoletja. To je bil v čas, ko je nacionalizem postal ena vodilnih svetovnih političnih ideologij, kasneje pa eden glavnih miselnih tokov 19. in 20. stoletja. Najprej se je pojavil v severni Ameriki in zahodni Evropi, od koder se je kasneje razširil po vsej Evropi in celem svetu. V splošno jezikovno rabo je prišel šele v sredini 19. stol, prvi pa ga je v svojem delu omenil John Gottfried Hedder leta 1774. (Alter, 1991)

Nesporno je trditi, da je ideologija nacional(nih)ističnih gibanj v poznem 20. stoletju v osnovi negativno, destruktivno oziroma sovražno nastrojena. Mnogokrat so nastala kot posledica upora "majhnih narodov" avtoritarnemu režimu, nekatera so bila ustanovljena kot negativen odziv na modernizacijo političnih organizacij ali pa so se formirala zaradi strahu oziroma šibkosti proti močnim silam modernizacije in globalizacije. Takšna negativno nastrojena nacionalistična gibanja so se vrstila tudi med "velikimi narodi", katerih jezik in kultura še zdaleč niso bili ogroženi s strani drugih narodov. "Te negativne obrambne reakcije, mnogokrat uperjene proti imaginarnim izvorom občutka ogroženosti, je dodatno podžigala ultra hitrostna internacionalna mobilnost z neprecedenčno socioekonomsko transformacijo, ki se je dogajala v zadnji četrtini 20. stoletja" (Hobsbawm, 1996:356).

S krepitevijo nacionalne zavesti so postajali ljudje vedno bolj predani svojemu narodu oziroma državi v kateri so živeli. Zaradi ozemeljskih teženj, političnega vodstva in ekonomskih koristi sta se začela oblikovati prezir in sovraštvo do drugi narodov in narodnih manjšin, rojevati se je začela nestrpnost do etnično in rasno drugačnih. Tako so predvsem zahodne družbe postale prežete z negativnimi rasnimi in etničnimi predsodki. Vsa rasistična in antisemitistična gibanja so tipičen in najbolj odmeven svetovni primer, ko se je izražanje negativnih predsodkov sprevrglo v skrajnost, v prava nemoralna in nehumana dejanja, ki so za seboj pustila nepopravljive posledice. S svojo etnocentristično komponento je nacionalizem tako že mnogokrat resnično ogrozil sam "obstoj" sveta.

Čeprav se problem ksenofobije na Slovenskem ne more meriti s tovrstnimi dosežki velikih narodov, ne moremo zanikati prisotnosti tega sindroma pri nas. Tudi Slovenci gojimo v sebi veliko mero etnične nestrpnosti, vendar ne do Judov ali do črncev, kot je to navada velikih narodov, temveč smo našli svoje etnično "manjvredne" posameznike, skupine, množice.

Pričujoče diplomsko delo je še eno v nizu prispevkov, ki opozarjajo na še vedno in hkrati vse bolj pereč problem nestrpnosti v naši družbi. Glavni cilj moje naloge je analizirati trend nacionalizma in ksenofobije v Sloveniji, v zadnjem desetletju, torej predstaviti dogajanja, katera je za sabo pustil razpad Jugoslavije, osamosvojitve Slovenije ter življenje v tranzicijskem obdobju oziroma v času postsocializma.

- I) V teoretičnem delu bom za začetek predstavila *osnovne pojme, teorije, poglede* različnih družboslovcev vezane na kompleksen družboslovni pojav oziroma fenomen nacionalizma. Temu bo sledil pogled v področje socialne psihologije, natančneje v *področje predsodkov*, ki je dobra podlaga za razumevanje etnične nestrpnosti oziroma ksenofobije, predvsem njenega izvora. Osnovno, teoretično razlago predsodkov in vplivov le teh na nestrpno vedenje, bom nadaljevala v naslednjem poglavju *o toleranci in ksenofobiji*, kjer bom predstavljena koncepta skušala umestiti v obdobje postsocializma in poiskati glavne razloge za razmah etnične nestrpnosti prav v sami naravi postsocialističnih družb.
- V poglavju *Analiza trenda nacionalizma in ksenofobije v Sloveniji v zadnjem desetletju-od imigrantov do izbrisanih*, se bom najprej lotila zgodovinskega ozadja in potem po kronološkem zaporedju predstavila nestrpne zgodbe slovenske družbe oziroma države v zadnjem desetletju. Analizo bom pričela z osamosvojitvijo Slovenije in krepitevijo narodne in nacionalne zavesti, ki pa sta se žal začeli izražati tudi kot nerazpoloženje do drugih kultur predvsem kultur narodov bivše Jugoslavije. *Imigranti* iz republik nekdanje skupne države, ki so postali pri nas skupina drugačnih oziroma žrtve etnične nestrpnosti našega avtohtonega prebivalstva, bodo predstavljeni kot prva zgodba oziroma kot rojstvo sodobnega nacionalizma in ksenofobije v Sloveniji. Imigrantski zgodbi bo sledila *zgodba beguncev* oziroma analiza nestrpnosti Slovencev do begunske populacije, živeče v Sloveniji, ter *zgodba ilegalnih prebežnikov*, s katero se je slovenska javnost v duhu nestrpnosti še posebej "izkazala". Analizo bom zaključila s predstavitvijo starega vprašanja o *izgraditvi džamije*, ki je v lanskem letu zopet priplavalo na površje in ravno tako starega *problema izbrisanih*, ki je do nedavnega tičal skrit očem javnosti in bil politikom "nedosegljivo" potisnjen nekam v ozadje. V analizo sem na samem začetku imela namen vključiti tudi romsko problematiko, vendar se mi zdi ta zgodba poglavje zase, prekompleksna ter zato potrebna posebne in samostojne analize.

II) V drugem, empiričnem delu naloge, bom na podlagi kvalitativne metode delno strukturiranih globinskih intervjujev analizirala ksenofobične izkušnje mladostnikov beguncev in otrok staršev imigrantov s področja bivše Jugoslavije. Moj cilj je pridobiti informacije, ki bi lahko pokazale na ksenofobične izkušnje mladih respondentov in na ta način potrditi etnično nestrpnost in njeno manifestacijo v naši družbi, ki jo občuti tudi po naravi že tako ranljiva, mladostniška populacija druge narodne pripadnosti.

V sklepnem delu naloge bom poizkusila napovedati trend oz. predvideti prihodnost ksenofobije in nacionalizma v Sloveniji.

1. NACIONALIZEM-OPREDELITEV POJMA IN TEORETIČNIH IZHODIŠČ

Pri opredelitvi pojma nacionalizem se teoretiki že od nekdaj srečujejo s skoraj nepregledno različico definicij. Na akademskem področju govorimo o jezikovni džungli in slabo poznavanje tega fenomena se nemalokrat pripisuje prav neločevanju družbeno političnih pojmov kot so narod, nacija, nacionalizem, nacionalna zavest, nacionalna država itn. Z drugimi besedami, so se jezikovne težave prenesle na težave v poznavanju in analiziranju teh pojavov. Najbolj pogosto se sinonimno uporabljata pojma narod in nacija ali narod in država.

V znanosti se z nacionalizmom ukvarjajo že nekaj desetletji in do sedaj še niso uspeli priti do neke homogene, nekontraverzne definicije. Od 18. stoletja dalje je bilo ponujenih ogromno definicij in že ta časovni razpon je lahko zadosten pokazatelj mnoštva vseh pojavov, prek katerih se je nacionalizem v tem času uveljavljal tako v zgodovini kot v politiki. (glej Alter,1991:224)

“Narod, nacionalnost, nacionalizem - za vse te pojme se je pokazalo, da jih je težko notorično že definirati, kaj šele analizirati. V nasprotju z ogromnim vplivom nacionalizma na sodobni svet je prepričljive teorije o njem sumljivo malo. “ (Anderson,1998:11)

Anderson Benedict se v uvodu svojega dela Zamišljene skupnosti, ki je pomemben prispevek v raziskovanju nacionalizma, dotakne problematike definiranja nacionalizma in njemu sorodnih pojmov. Meni, da je zadosten pokazatelj te definicijske zmede že sama ugotovitev avtorja, daleč najboljšega in najboljše besedila o nacionalizmu, Hugh Seton-Watsona, ki je bil “prisiljen” v sklep, da ni možno izumiti nobene znanstvene definicije naroda in nacionalizma. Nacionalizem v nasprotju z večino drugih izumov na področju družboslovja nikoli ni vzpostavil svojih velikih mislecev, nobenega Hobbesa, ne Marxa ali Webra. (Anderson,1998)

Walker Connor, odlični strokovnjak na področju raziskovanja nacionalizma, v svojih analizah vedno razkriva resnično dejstvo, kako malo o nacionalizmu in njegovih nepredvidljivih učinkih dejansko vemo. V osnovi gre za jezikovni nesporazum, po njegovih besedah za jezikovno džunglo, ki se prenaša na vsa področja njegovega raziskovanja. V kontraverzno naravo nacionalizma so se tako ujeli diplomati, “ki iz svojih udobnih foteljev pošiljajo ukore nacionalnim prenapetežem, češ da s svojimi dejanji ogrožajo mednarodno ureditev, kot tudi

protagonisti nacional(istič)nih zahtev, ki opojnost naroda prav tako hitro zamenjajo z opojnostjo države" (Rizman,1997:99). Connor tako meni, da je najbolj osnovna napaka v definiranju nacionalizma v tendenci enačenja le tega z občutki pripadnosti oziroma lojalnosti državi in ne z lojalnostjo do naroda¹. Po njegovem je ta napaka vse avtorje privedla do napačnega in presplošnega zaključka, da je nacionalizem ključni pospeševalec v integraciji države. To stališče so v največji meri zagovarjali funkcionalisti, ki so v nacionalizmu videli pomembno funkcijo pri povezovanju moderne države. V vsakdanji praksi pa se je nemalokrat izkazalo, da lahko nacionalizem s svojo negativno vlogo le razdiralno vpliva na družbo in diskriminira državljane drugih narodnosti. Politični voditelji in mnogi avtorji so v njem videli motivacijsko silo, ki vodi k zmagi. Področje raziskovanja fenomena nacionalizma se zato nemalokrat enači s svetom Alice v čudežni deželi, kjer narod navadno predstavlja državo, nacionalna država pomeni multinacionalno državo, kjer nacionalizem pomeni lojalnost državi, etničnost, primordializem, pluralizem pa lojalnost narod in zato ne preseneča dejstvo, da narava nacionalizma ostaja konfuzna in v osnovi neprepoznavna. (Connor,1994)

1.1. TEORIJE NACIONALIZMA (ETNONACIONALIZMA)

Še preden predstavim nekaj teorij ali bolje rečeno definicij o nacionalizmu, se moram vsaj bežno dotakniti problema nerazumevanja pojmov in s tem povezana nesoglasja.

Nerazumevanje, ki spremlja pojme narod, etnija, nacija, nacionalna država, itn., se stalno prenaša na pojem nacionalizma, ki je največkrat sinonim političnega izražanja lojalnosti do države in ga mnogi teoretiki razumejo v modernizacijski funkciji izgradnje stabilne nacionalne države. Takšna uporaba nacionalizma nikoli ni bila naklonjena manjšinam v državi in ne etničnim skupinam. (glej Rizman, 1991:17)

Nesoglasja in konfliktnosti pri razumevanju pojmov narod, nacionalizem in etnija je težko preseči, vendar si določena pojmovanja v družboslovju le pridobivajo naklonjenost. Rizman jih je združil v naslednjih definicijah: "Narod (nacija) je politično ozaveščena etnija, ki si na tej

¹ Po Connorju je narod družbena skupina, ki si deli skupno ideologijo, skupne institucije, občutek homogenosti in pripadnosti določenemu skupnemu prostoru. (glej Connor,1994:91)

podlagi lasti pravico do državnosti. Ideologijo, ki postavlja ta zahtevek moramo označiti z nacionalizmom. Nacionalna država je država, ki jo sestavlja en sam narod ali bolje nacija. Mnogonacionalna država je država, ki jo sestavljata dve ali več etniji, ki (še) ne zahtevajo državnosti." (Rizman,1991:20)

Tudi Anthony Giddens je mnenja, da se pojme kot so nacionalizem, narod, nacija, v družboslovju vse prevečkrat enači in je definiranje le teh mnogokrat problematično in s tem kontradiktorno. Narod vidi kot državo, ki ima nad področjem svoje suverenosti enotno administrativno oblast, nacionalizem pa kot psihološki pojav, kot pripadnost posameznikov nizu simbolov in prepričanj s poudarjenimi skupnostnimi vezmi med člani političnega reda. (glej Giddens,1991:365)

Nacionalizem so v napetostih druge svetovne vojne enačili s fašizmom in nacionalsocializmom, kasneje s prevlado državne lojalnosti nad etnično oziroma narodno. In prav ta njegova ambivalentna narava, ki se je skozi zgodovino v vsakdanjem življenju nenehno udejanjala, je nacionalizem vedno oddaljevala od njegove terminološke preciznosti in znanstvene obdelave, kjer ambivalentnost nima prostora. Nacionalizem zato mnogi avtorji, najbolj odmeven v tem je Anderson, opredeljujejo kot namišljen pojav, narode vidijo kot namišljene konstrukte, ki so zrasli v glavah nacionalistov, da bi zadovoljili svoje politične cilje. To namišljeno skupnost je po Benedictu omogočil velikanski napredek transportnih sredstev in komuniciranja. (glej Rizman,1991:20)

John Breuilly je (etno)nacionalizem definiral z vidika nacionalistične, komunikacijske, marksistične, psihološke in funkcionalne teorije. Rizman (1991:31) meni, da gre za najbolj prepričljivo razlago etnonacionalizma:

- Pri nacionalistični razlagi gre za teorijo kot tudi politiko. Bistvo teorije je, da narodi vedno izkazujejo svojo zahtevo po samostojnosti in jo skušajo realizirati. Vse definicije so podrejali nacionalnim interesom, navijali za svoj narod in tako onemogočili obstoj drugega.
- Pripadniki komunikacijskega pristopa vidijo narod kot razvit sistem komunikacij v moderni družbi. Pomen komunikacij je v proizvodjanju občutka skupne, nacionalno obarvane identitete.
- Bistvo marksistične razlage je v preferiranju pomena konflikta za družbo. Nacionalizem je podrejen razrednim konfliktom znotraj neke družbe in ekonomski neenakostim in s tem

konfliktu med različnimi družbami. Connor kot pomemben zagovornik te teorije meni, da je vzroke za nacionalizem zato potrebno iskati v ekonomski neenakosti in razrednem boju.

- Psihološke razlage etnonacionalizma se ukvarjajo z vprašanji notranje (psihološke) potrebe ljudi po identifikaciji z neko skupino in njenimi širšimi družbenimi (nacionalnimi) cilji.
- Funkcionalisti vidijo funkcionalno vlogo nacionalizma na prehodu tradicionalne družbe v moderno oz. pri transformaciji tradicionalne identitete v moderno, kar sociologi označujejo za "religijo modernizacije". Nacionalizem je po njihovem v očeh političnih voditeljev le pospešek pri modernizacijskih procesih.

Connor je poskušal nacionalizem obrazložiti s primerjavo pojma patriotizem. Prva ločnica med pojmom je različna lojalnost. Pri patriotizmu gre za lojalnost do države oz. dežele in njenih institucij, pri nacionalizmu pa govorimo o lojalnosti do nacionalnih skupin. V svetu tisočih etnonacionalnih skupin in le dvestotih držav je evidentno, da patriotizem oz. lojalnost do dežele ne more sovpadati z nacionalizmom. Lahko smo bili in smo priča raznim dogodkom, ki kažejo na dejstvo, da gre mnogokrat za kompeticijo in ne sovpadanje oz. tekmovanje za pridobitev lojalnosti. Tipičen primer te kompeticije je moč najti v Španiji, kjer je nacionalizem Baskov v nenehnem konfliktu s španskim patriotizmom. Čustva, vpeta v nacionalizem, so mnogo bolj pristna in močnejša od patriotskih. Nacionalizem v večini primerov nadvlada patriotizem, čemur smo bili lahko priča ob razpadu Jugoslavije, kjer se je nacionalizem Hrvatov, Slovencev, Srbov in Bosancev izkazal za pretrd oreh nasproti stoječemu Jugoslovanskemu patriotizmu. Večina političnih programov v vzhodni Evropi v večnacionalnih državah, kjer so nacionalizem poizkušali podrediti patriotizmu, je doživela polom, eden najbolj krvavih, upam si trditi tudi najbolj drastičen polom, je doživela bivša Jugoslavija. (Connor, 1994)

Demokracije v vzhodni Evropi ne ogroža več komunizem, temveč splet šovinizma, ksenofobije, populizma in avtoritarnosti, vsi pa so povezani s frustracijo, kakršno srečamo pri velikih družbenih prevratih. Manifestacij etničnega fundamentalizma ni treba iskati nikjer daleč od nas, brez težav ga lahko vzremo v našem vsakdanjem življenju in spremljal nas bo še naprej, tudi ko bo Jugoslavija živela le še v zgodovinskih knjigah. (Rizman, 1991:33)

Alter vidi nacionalizem kot politično silo, ki je v zadnjih dveh stoletjih vplivala na evropsko in svetovno zgodovino kot tudi, a v manjši meri, na ideje svobode, parlamentarne demokracije in komunizma. Tudi on je mnenja, da gre za enega najbolj ambivalentnih pojmov v današnjem

slovarju politične misli. Na eni strani lahko govorimo o osvoboditvi nekega naroda oziroma boju za obstanek, po drugi strani pa nacionalizem mnogokrat izenačujemo z zatiranjem enega naroda nad drugim. Slednja definicija se je manifestirala predvsem med letoma 1918 in 1945, ko je nacionalizem postal sinonim za netoleranco, nečlovečnost in nasilje. Prava ironija je v tem in v njej se najbolj kaže ambivalentnost nacionalizma, v imenu katerega so vodili vojne in počenjali strašne zločine, opravičevali teritorialna osvajanja, omejevali svobodo in ogrožali obstoj posameznika in nekega ljudstva, istočasno pa je vzbujal upe za svobodni in pravični družbeni red. Alter je tako označil nacionalizem kot primerno opravičilo mnogih stvari, ki v sebi nosijo skrajna nasprotja in protislovja. Z drugo besedo, nacionalizem nosi v sebi tako nevarnosti kot ugodne priložnosti, ki so mnogokrat vse preveč ekstremne, da je včasih težko govoriti o istem pojmu, temveč le o mnoštvu pojavov, ki jih označujemo z isto besedo. (Alter, 1991)

Po Adamu Smithu je nacionalizem ideološko gibanje, ki si prizadeva za pridobitev ali ohranitev avtonomije, enotnosti in identitete obstoječega ali potencialnega naroda. Narod pa je opredelil kot zgodovinsko in kulturno skupnost, ki razpolaga s skupnim ozemljem, ekonomijo, izobraževalnim sistemom in enotnim pravnim sistemom. (Rizman, 1991:21)

Do vsestranske definicije nacionalizma, ki zajema vse njegove pojavne oblike 19. in 20. stoletju, je prišel tudi sociolog in zgodovinar Eugen Lemberg. Nacionalizem je označil kot sistem idej, vrednosti in norm ter kot zamisel o svetu in družbi, po kateri se velika družbena skupina zaveda kam pripada, temu občutku pa pripisuje posebno vrednost. podobno pa Theodor Schieder opredeljuje nacionalizem kot posebno integrativno ideologijo, ki se vedno opira na narod in ne na katerokoli družbeno ali religiozno skupino. (Alter, 1991)

Kar nekaj avtorjev je nacionalizem striktno povezovalo z nastankom modernih družb oz. s procesom modernizacije.

Anthony Giddens je mnenja, da sta nacionalizem in narod posebni značilnosti modernih družb oz. držav. Nacionalizem vidi kot plod nedavnega razvoja, ki ga primerja s prej obstoječimi oblikami skupinske identitete. Čustva skupinske identitete so stabilna in trajna, kar pomeni, da kako skupina vidi in razume samo sebe, je v veliki meri odvisno od značilnosti, ki jih pripisuje drugim nečlanom oziroma outsiderjem. (glej Giddens, 1991:365)

Tudi Ernest Gellner spada v skupino avtorjev, ki nacionalizem povezujejo z značilnostmi modernih družb. Vidi ga kot neizogiben dodatek določenih pomembnih in očitnih značilnosti modernih ali modernizirajočih se družb. S takšno umestitvijo nacionalizma se je v osnovi naslonil predvsem na ekonomske razlage za nastanek etnonacionalizma in sploh etnonacionalnega konflikta. Le ta bi se po njegovem mnenju lahko zmanjšal, če bi razlike med skupinami vsaj deloma splahnele in bi se meja med razredi zabrisala (na makro ravni se te razredne razlike prenesejo na gospodarske). Nestrinjanje s to idejo pokaže Walker Connor v svojem razmišljanju, ki trdi, da vzroke za etnonacionalne konflikte oziroma neenakost med narodi ne smemo iskati le v ekonomskih razlikah oziroma neenakostih. Mnogokrat so etnične manjšine deležne velike stopnje diskriminacije in depriviligiranosti in takrat je ekonomska prikrajšanost nedvomno katalizator zaostrovanja mednacionalnih napetosti, vendar ekonomske razlike niso primarni razlog za neskladja in konflikte. Torej gospodarska prikrajšanost ni nujni predpogoj etnonacionalnih konfliktov. Takšna razlaga bi bila v veliki meri le razlog za zatiskanje oči pred dejstvom, da je potrebno vrelišče etnonacionalnih konfliktov iskati drugje in ne le v ekonomskih razlikah. Gospodarska prikrajšanost je le eden od več možnih katalizatorjev, kot so jezik, vera, rasa, itn., in vrelišče etnonacionalnih konfliktov. (Connor,1994)

''Čeprav boj poteka kot gospodarski ali jezikovni, je problem v osnovi rezultat dveh ločenih skupinskih identitet in vprašanje o pravici ene od skupin, da vlada drugi. Odpravite gospodarsko enakost ali pa jo obrnite-konflikt bo ostal. Odpravite etnonacionalno vprašanje in konflikt bo izginil, čeprav se bo gospodarska neenakost med regijami ohranila.''(Maine v Connor,1991:308)

Kako posamezen avtor definira nacionalizem, je odvisno od njegovega preferiranja določene sestavine nacionalizma. Med skupne sestavine najpogostejše štejejo: zavest o edinstvenosti oz. posebnosti neke skupine ljudi glede na njihovo etnično, lingvistično in religiozno homogenost; poudarjanje skupnih sociokulturnih vedenjskih norm in zgodovinskega spomina; občutek skupnega poslanstva; prezir in sovraštvo do drugih narodov. (ksenofobija, rasizem, antisemitizem).

(glej Alter ,1991:224)

Sama se bom pri obravnavanju nacionalizma naslonila na slednjo sestavino in obravnavala nacionalizem iz točke prezira in sovraštva do drugih narodov, predvsem do narodov s področja bivše Jugoslavije. Nacionalizem ima lahko dvojno, povsem kontradiktorno obarvanost oz.

nasplošno lahko govorimo o dveh pojavnih oblikah nacionalizma; o pozitivnemu nacionalizmu, ki deluje v smislu ustvarjanja in integriranja nove nacionalne države in negativnemu nacionalizmu, ki temelji na etnični distanci, preziru in sovraštvu do drugih narodov ali narodnostnih manjšin.

Naša država je tipičen primer postsocialistične družbe, kjer se nacionalizem istočasno pojavi v dveh kontradiktornih pojavnih oblikah. Pozitiven nacionalizem se je zgodil z osamosvajanjem in nastajanjem nove nacionalne države, negativen nacionalizem pa se je začel kazati predvsem v etnični nestrpnosti Slovencev do narodov bivše jugoslovanske države. (glej Klinar, 1992a:23)

1.2. OBLIKE NACIONALIZMA

Če se osredotočimo na nacionalizem, vezan na stopnjo lojalnosti, govorimo o večih vrstah oziroma oblikah nacionalizma:

- Prva stopnja lojalnosti se manifestira v izključni vezanosti na svoj narod, kjer je narod tista vrednota, kateri so podrejene vse druge. Takšno obliko nacionalizma imenujemo etnocentrizem oz. *etnocentristični nacionalizem*, ki je lahko ofenzivni, maligni in dobi svojo ekstremno obliko v šovinističnem nacionalizmu. Nanaša se na lastno etničnost, kultura in vrednote le te pa predstavljajo modele ravnanja drugih etničnosti, do katerih izraža nestrpnost, v skrajnih primerih pa sovraštvo z militantnostjo. Pretirano povečevanje lastne etničnosti s kulturnim etnocentrizmom in s tem zavračanje in podcenjevanje drugih etničnosti rojeva pojavne oblike šovinističnega in militantnejšega agresivnejšega nacionalizma. (Klinar, 1994b)
- Druga stopnja lojalnosti se kaže v izraziti vezanosti na svoj narod, vendar le ta ni izključujoča. Govorimo o t.i. patriotizmu oziroma umerjenem nacionalizmu, kjer gre ravno tako za pretirano povdaranje lastnega naroda, vendar se drugim narodom ne daje negativnih predznakov. Drugim narodom se priznava lastne interese, vendar se do njih goji bolj indiferenten odnos in sebe ne označujejo za superiorni narod. To stopnjo imenujemo tudi *liberalni nacionalizem*, katerega označuje inkluzivnost in s tem tolerance.
- Pri tretji stopnji gre za vrednostno orientacijo, ki se izraža v pripadnosti človeštvu in humanemu. Gre za *internacionalni nacionalizem* oz. internacionalizem, za je značilno, da ne katerega značilnost ne izključuje občutka pripadnosti svojemu narodu, vendar pa ta občutek ne predstavlja primarne pripadnosti; mora biti le formiran. Podpira kulturno in nacionalno drugačnost ter tako goji visoko stopnjo tolerance do "drugačnosti". (Krajnc, 1991)

Menim, da so bile v Sloveniji v zadnjem desetletju bolj ali manj prisotne vse oblike nacionalizma.

Še najmanj je, zaradi kritičnega obdobja tranzicije, prisoten liberalni nacionalizem, ki se izraža predvsem do pripadnikov narodov, ki niso s področja bivše Jugoslavije in Slovenija z njihove strani ne čuti nikakršne ogroženosti. To so predvsem narodi zahodne Evrope, katerim se Slovenija z vstopom v EU približuje v odnosih na vseh področjih družbenega življenja

(Kranjc, 1991:150): *''Internacionalni nacionalizem, se kaže v tem, da pripadniki nekega naroda svoj narod cenijo, hkrati pa cenijo in spoštujejo tudi tisto, kar je napredno in pozitivno pri drugih narodih''*. Takšno obliko lahko srečamo do zgoraj omenjenih narodov in do neke mere tudi v odnosu do jugoslovanskih narodov, saj se je Slovenija kmalu po osamosvojitvi zavedala, tudi pozitivne plati, ki jo lahko najdemo pri bivših republikah nekdanje Jugoslavije. Šlo je predvsem za ohranitev znanstvenih, kulturnih in gospodarskih stikov, ki bi lahko prinesli svetlejšo prihodnost. Vendar takšno obliko nacionalizma smo v tistih časih lahko zasledili le med intelektualnimi krogi višje izobraženih Slovencev.

V zadnjem desetletju pa smo med slovensko javnostjo zasledili tako defenzivno kot ofenzivno obliko etnocentrističnega nacionalizma. Splošno gledano je za Slovence bolj značilna defenzivna oblika, ki se izraža v samozavesti in ksenofobiji. To obliko nacionalizma smo kazali tako do imigrantov s področja bivše Jugoslavije, v malo manjši meri do beguncev, občasno so se pojavljali ekscesi z Romi, potem so na vrsto prišli ilegalni prebežniki, kjer je defenzivni nacionalizem začel preraščati v ofenzivnega. Še vedno aktualen problem izbrisanih in vprašanje o gradnji Islamskega verskega centra v Sloveniji, sta zadosten pokazatelj, da nismo priča izginotju ksenofobije in etnocentrističnega nacionalizma, temveč le njihovim širitvam.

2. O PREDSDOKIH in vzrokih etnične nestrpnosti

Teoretično podlago moje naloge je potrebno iskati tudi na področju socialne psihologije, saj so ravno socialni psihologi tisti družboslovci, ki največ pozornosti posvečajo teorijam predsodkov in stereotipov. Tako je potrebno, še preden se poglobimo v analizo etnične nestrpnosti pri Slovencih, razčleniti in obdelati področje predsodkov.

Predsodek je v socialni psihologiji definiran kot vrsta stališč, ki niso upravičena, argumentirana ali preverjena, ki temeljijo na govoricah in nepreverjenih dejstvih, kljub temu pa jih spremljajo intenzivne emocije in so zelo odporna, zlasti na spremembe. Predsodki predstavljajo neko latentno dispozicijo, pripravljenost na neko vrsto obnašanja in so lahko tako pozitivni kot negativni. (glej Ule, 1994:102) Osredotočila se bom na negativne predsodke, ki povzročajo etnično nestrpnost oz. ksenofobijo, ki predstavlja rdečo nit moje naloge.

Etnični in rasni predsodki imajo zelo negativen učinek predvsem na medosebne in medskupinske odnose. Temeljijo na odklanjanju in sovražnosti do pripadnikov drugih etničnih skupin. Kažejo se predvsem v nespoštljivem, netolerantnem, prezirljivem odnosu do drugačnih. Ko gre za vsakdanje situacije izražanja predsodkov, do nam drugačnih, se nam le ti takrat zdijo povsem nedolžni, nenevarni in skoraj neopazni. Imajo to neprijetno lastnost, da se kljub vsej tej navidezni vsakdanjosti, ponavadi spremenijo v pravo orodje nasilja, diskriminacij, preganjanja in izganjanja ogroženih skupin. (Ule, 1999)

"Osnovne niti, ki tkejo predsodke, so že dolgo znane. To so predvsem spol, etnična in rasna pripadnost, religija, družbeni status. Prav razlike v spolu oz. spolnih usmeritvah, v etnični in rasni pripadnosti, v religiji sprožajo največ in najmočnejše predsodke med ljudmi." (Ule, 1999:299)

2.1. IZVOR PREDSDOKOV

Da določene vrste predsodkov obstajajo in kakšne so značilnosti le teh, je mnogokrat jasno in nedvomno, vendar vprašanje zakaj predsodki nastajajo in samo vprašanje o njihovem izvoru pa je mnogo bolj kompleksno. Socialni psihologi pogoje za nastanek predsodkov delijo na dva nivoja: na makro in mikrosocialne pogoje.

- Pogoje za nastanek negativnih etničnih predsodkov uvrščajo v sklop *makrosocialnih pogojev*.

Ta sklop pa se deli na ekonomsko-politične in kulturno-normativne pogoje.

Ekonomsko politični pogoji so vezani na vpliv spremenjene družbene strukture. Predsodki do tujih delavcev se najpogosteje formirajo prav v takšnem okolju, ko družba sprejme tujo delovno silo za opravljanje nižje vrednotenih del, kljub temu pa večina te ljudi dojame kot tekmece za delovna mesta in aktualizira predsodke. Kulturno normativni pogoji pa so vezani na nesprejemanje norm in kulturnih vzorcev obnašanja. V ekstremnih primerih se dogaja tudi pravno različno vrednotenje pripadnikov različnih ras ali narodnosti. (Ule,2000)

Tipičen primer formiranja predsodkov iz ekonomsko političnih razlogov so pri nas imigranti s področja bivše Jugoslavije, ki so prihajali v Slovenijo kot delovna sila. Opravljali so najslabša dela ter sprožili spremembo na trgu delovne sile. Povzročili so nastanek konkurence za delovna mesta, ki naj bi izzvala in aktualizirala predsodek o "neizobraženemu južnjaku, ki ne zna delati drugega kot kopati jarke..."; le ta pa je postal pomemben del videnja vseh ljudi neslovenske narodne pripadnosti.

Predsodki Slovencev do imigrantov in beguncev iz področja bivše Jugoslavije najverjetneje izvirajo tako iz političnega, ekonomskega, kulturnega kot tudi normativnega področja. Menim, da so se negativni predsodki do imigrantov formulirali oz. le okrepili z razpadom nekdanje Jugoslavije, z agresijo, ki jo je doživela Slovenija in z ostalimi političnimi in vojaškimi spopadi na območju Hrvaške ter Bosne in Hercegovine. Tako so v mojem primeru tudi politični vzroki pomemben vir formiranja predsodkov.

Kultura resnično postavlja osnovne meje toleranci do različnosti v obnašanju in stališčih, vendar se pri nas to pojavlja še v neekstremnih oblikah. Predsodki do narodov s področja bivše Jugoslavije so že močno zakoreninjeni v naši kulturi in če se bodo le ti prenašali iz generacije v generacijo, kot je to za etnične predsodke tudi značilno, ter se še krepili, smo lahko upravičeno zaskrbljeni nad možnimi pojavi še ekstremnejših oblik etnocentrističnega nacionalizma.

- S socialno psihološkega vidika pa je nezanemarljiva tudi *mikrosocialna raven* izvora predsodkov. Razvili so več teorij o oblikovanju in izvoru predsodkov. Prvi sklop teorij išče vzroke v potlačenih frustracijah ljudi, drugi sklop teoretikov vidi izvor predsodkov v razvoju določene strukture osebnosti, tretji model pa išče vzroke v socialnem okolju. (glej Ule,1994:107-108)

Najpogostejša oz. glavna izvora predsodkov sta zgodnja socializacija ter frustracijske in krizne situacije v življenju odraslih. Uletova je mnenja, da je omejitev v iskanju izvora predsodkov na mikrosocialno raven lahko nevarna, saj (Ule,1994:107): "lahko privede do neupravičenega zanemarjanja celostnih družbenih pogojev in nasprotji, ki privedejo do porasta različnih predsodkov in do porasta agresivnih dejanj med pripadniki različnih skupin, ki gledajo drug na drugega z močnimi predsodki."

Zato moramo mikrosocialne vzroke vedno obravnavati odvisno od širših družbenih nasprotji in konfliktov. (Ule,2000)

Vzroke za ksenofobijo oz. predsodke do tujcev, najpogosteje najdemo v socialnem okolju. Predsodki se oblikujejo preko procesov socialne konstrukcije in socialne kategorizacije sveta, pri čemer igra glavno vlogo posameznikovo socialno okolje z množico različnih učinkov. Le te predstavljajo starši, družina, tradicija, vrstniki, šola, množični mediji itn., torej celotno okolje v katerem poteka otrokova in mladostnikova primarna ter sekundarna socializacija. (Ule,1994)

Samo področje izvora predsodkov pri otrocih in mladostnikih je zame še posebej zanimivo, saj bom v empiričnem delu predstavila intervjuje skupine mladostnikov, ki so žrtve predsodkov in so po mojih predvidevanjih, etnično nestrpnost občutili že med svojimi vrstniki prav v obdobju formiranja predsodkov, v kritični dobi adolescence.

2.2. NARAVA PREDSDOKOV

Družboslovec Allport (1954) je predpostavil, da ljudje izražamo svoje predsodke v petih stopnjah. Te stopnje predstavljajo hierarhično razvrščene kategorije obnašanja, zasnovanega na predsodkih.

- Kot prva stopnja, ki se manifestira skoraj pri vsakem posamezniku, je *ogovarjanje in zbijanje šal* na račun posameznikove drugačnosti, ki je na videz še družbeno sprejemljiv način izražanja predsodkov.
- Kot drugo stopnjo je Allport predstavil *izogibanje*, ki se ustvarja kot socialna distanca do pripadnikov skupin, do katerih imamo predsodke. Socialna distanca je izraz potrebe po izogibanju medosebnim odnosom z drugimi.

- Naslednja stopnja je *diskriminacija*, ki se kaže predvsem pri odvzemu določenih pravic do dostopa do splošnih dobrin. To je npr. neenaka možnost izobrazbe, zaposlovanja, bivanja, itd.
- Diskriminacija se v skrajnosti lahko sprevrže v nasilje in tako postane življenje drugih lahko že resno ogroženo. *Nasilje* predstavlja tako četrto stopnjo izražanja predsodkov.
- Zadnja stopnja izražanja negativnih etničnih predsodkov, je popolnoma *ekstremna oblika fizičnega nasilja*, kot sta iztrebljanja in preganjanje naroda, ki je v zgodovini za seboj, že pustila nepopravljive posledice.

(Ule,2000)

Ugotavljam, da so pri nas pri izražanju predsodkov do imigrantov, beguncev, prebežnikov, in pripadnikov drugih narodnosti, predvsem s področja bivše Jugoslavije, prisotne prve štiri stopnje izražanja predsodkov, po Allportu. Ogovarjanje in socialna distanca sta najbolj razširjeni obliki izražanja predsodkov med celotno Slovensko populacijo. Tudi diskriminacija je prisotna, čeprav le do neke mere, saj se ti primeri s strani državnih institucij nenehno rešujejo, skušajo pa jim omogočiti mnoge pravice, ki bi jim omogočale enakopravnost na nekaterih področjih družbenega življenja. Tudi izvajanje nasilja zaradi etnične nestrpnosti naši družbi ni tuje, čeprav vseeno ne tako pogost pojav, da bi bilo onemogočeno življenje ogroženih manjšinskih skupin. Verjetno fizični napad na temnopoltega Inacija in njegove prijatelje ni osamljen primer², v katerem policija motivov, ki bi kazali na rasistični napad, ni prepoznala. V tem primeru je lepo razvidna tudi Allportova tretja stopnja diskriminacije oz. problem institucionalizirane ksenofobije. Ogovarjanje in izogibanje se izraža predvsem na osebni ravni, medtem ko diskriminatorno ravnanje in nasilje že kažejo, kako močno so ti predsodki vkoreninjeni v našo družbo in kulturo. Na srečo nismo bili priča ekstremnim oblikam izražanja predsodkov, kot je genocid nad narodom, vendar pa se je to dogajalo nedaleč stran od nas.

H. Blumer je definiriral štiri osnovne tipe občutkov in sodb, ki so značilni za negativne socialne predsodke v dominantnih skupinah. Za vse štiri tipe, ki jih bom v nadaljevanju predstavila, lahko trdim, da so značilni tudi za etnično nestrpnost do zgoraj že omenjenih skupin.

Blumer je kot prvi občutek navedel občutek superiornosti, katerega ima dominantna skupina v odnosu do podrejene skupine. Na to je navezal tudi občutek manjvrednosti, ki ga manjšinska

² Na začetku julija 2001 se je v Ljubljani na Trubarjevi cesti pred lokalom Sodček, ki je znano zbirališče skinheadov, zgodil incident oz. napad štirih skinheadov na temnopoltega Afričana Inacija Bintchendeja, bolj znanega kot Janez Belina iz humoristične nanizanke TV Poper (Leskošek,2004)

skupina poseduje glede na večinsko. Govori tudi o prepričanju dominantne skupine, da ima lastninsko pravico do moči, privilegijev in statusa oz. poseduje občutek moči. Kot zadnji občutek, ki v dominantnih skupinah oblikuje negativne predsodke, je opredelil strah in sum dominantne skupine, da manjšinska skupina ogroža moč, privilegije in status v njihovi "večvredni" družbi. (Ule,2000)

Menim, da je zadnji opredeljen občutek še najbolj navzoč pri "naših" predsodkih do imigrantov, beguncev in prebežnikov. Vsak tuj element, še posebej če prihaja iz nerazvitih področij, vzbuja strah in občutke ogroženosti. V vseh teh občutkih je potrebno zaznati občutenje slovenske majhnosti in manjše pomembnosti v svetovnem prostoru. Mnogokrat pa je vprašanje, kdo bo postal žrtev etničnih predsodkov močno povezano z aktualnimi političnimi dogajanji, čemur smo bili, z vprašanjem džamije in problemom izbrisanih, nedavno priča tudi v Sloveniji.

"Zgoščevanje reševanja prejšnja leta odrivanih problemov skupaj z bližajočimi se volitvami povzroča stopnjevanje nestrpnosti"(Hanžek,2004:24).

3. KSENOFOBIIJA ali TOLERANCA V POSTSOCIALIZMU

Kljub dejstvu, da je Slovenija še leto nazaj stala pred vrati Evrope in da smo "dočakali" vključitev v Evropsko unijo, težko zanikamo dejstvo, da se je naša država znebila "negativne" oznake postsocialistične oziroma postkomunistične družbe. Verjetno bi me predaleč pripeljalo, če bi se tega vprašanja lotila še s političnega vidika, vendar je postsocialističen fenomen še kako pomemben pri obravnavanju moje tematike, saj sta v obdobju padca komunizma ter razvoja demokracije in kapitalizma, ksenofobija in etnocentristični nacionalizem dobila vse možnosti, da poženeta svoje korenine.

Po Kuzmaniču (1994:165-166) so postsocializmi skupinsko ime za sorodne srednje- in vzhodnoevropske postrevolucionistične režime, ki nikakor niso zmogli shoditi brez večje ali manjše diskriminacije, brez razraščanja nacionalizma, ksenofobije, mačizma, šovinizma, rasizma in vseh spremljevalnih družbenih in kulturnih pojavov evropske civilizacije.

Z drugimi besedami je začetek postsocializma pomenil rojstvo oz. preporod novejših pojavnih oblik nestrpnosti, kot so vrnitev klasičnega rasizma, novejši kulturni rasizem, nacionalizem, ksenofobija in antikomunizem. Zlom socialističnega režima je odprl vrata dotlej latentnim izključevalnim praksam, ki so v 90-tih letih nepričakovano izbruhnile z vso svojo agresivnostjo in se manifestirale žal tudi v najbolj ekstremnih oblikah. V Sloveniji nismo doživeli takšnega kolapsa, kot se je to zgodilo nekaterim drugim državam na jugovzhodu Evrope, vendar kljub temu nikakor ne moremo zanikati obstoja vseh neorganiziranih pa tudi organiziranih, čeprav v manjši meri, oblik nestrpnosti pri nas. Manifestirajo se predvsem kot del družbenega vsakdanjika oziroma vsakdanjih življenj, kot del socialnega, političnega in kulturnega mainstreama. Etnični in drugi izključevalni stereotipi so le sestavni del normativne strukture tukajšnje moralne večine. (glej Jalušič in sod., 2001:6-8)

Nastanek postsocialističnih družb je bil nedvomno revolucionaren proces na vseh področjih družbenega življenja. Zgodila se je demokratizacija, ki je vnesla številne nezamenljive pozitivne spremembe, hkrati pa dopustila izražanje in spodbujanje etnične nestrpnosti. V nadaljevanju me bodo zanimali predvsem vzroki za manifestacijo ksenofobije in nacionalizma v času postsocializma.

3. 1. TOLERANCA-OPREDELITEV POJMA IN NJENO MESTO V POSTSOCIALIZMU

Ko govorimo o "nestrpnosti", se zavedamo, da gre za nedorečen družboslovni koncept, ki izvira neposredno iz teologije in poznosrednjeveškega koncepta tolerance. Toleranca do drugačnosti pa je še vedno tretirana kot neenaka- se je s časoma prelevila in vtihotapila v to, kar danes imenujemo nestrpnost (Jalušić in sod.,2001:6)

Po Kuzmaniću (1994:169) zgodovinsko gledano se tako pojav tolerance kot samo funkcioniranje termina nanašata na specifična družbena razmerja- na verska in cerkvena. Toleranca naj bi tako na tleh stare celine izvirno pomenila omogočati, dovoliti, pustiti tuja verska načela. V očeh Evropejcev je medverska inovacija, dejansko pa je bistveno neevropski sadež ameriškega liberalizma in množične demokracije, v čigar pogojih je najlažje zaživela njena namenskost.

Veliko družboslovcev fenomen (ne)toleranca povezuje s fenomenom postsocializma in demokratizacijo modernih družb, ker se je pričakovalo, da bo s preobrazbo avtoritarnih zaprtih družb v demokratične odprte družbe, tolerance postavljena na pomembno mesto družbenih vrednot, norm in vsesplošnega družbenega obnašanja.

Velika ironija pa se je pokazala s splošnimi ugotovitvami mnogih študij modernizacije, ki so vodile v sklep, da bosta prav za postsocialistične družbe značilna višja stopnja tolerance oziroma večja strpnost do notranjih razlik, tako ideoloških kot etničnih in večja odprtost do okolja, kar naj bi še posebej veljalo za države, kot je Slovenija, ki so začele graditi novo nacionalno državo. Več kot desetletna praksa tako v političnem kot družbenem in vsakdanjem življenju pa je pokazala, da nastanek demokratičnega političnega sistema še ne pomeni nujnega sobivanja s stališči, ki kažejo večjo odprtost navzven in navznoter, torej visoko stopnjo tolerance. Takšno vzpostavljanje nacionalne države lahko ne le upočasni oblikovanje modernih stališč, pač pa okrepi razne oblike nestrpnosti, predvsem etnocentrizem. Demokratična preobrazba je bila pri nas v veliki meri povezana z odcepitvijo od bivše Jugoslavije, vseeno pa so v raziskavi SJM predpostavljali, da kljub temu to dejstvo ne bo preprečilo premika stališč od etnocentrizma k večji odprtosti oz., da bo Slovenija zmožna doseči visoko stopnjo tolerance. Do te hipoteze jih je pripeljalo dejstvo, da je prisotna visoka stopnja etnične homogenosti, kar ne bi smelo dajati pobud za etnične spore in

da je čutiti relativno veliko odprtost nekdanjega sistema za zahodne vplive. Že zelo zgodnji podatki s konca 80-tih let so hipotezo obrnili na glavo in zaznati je bilo vse večjo prisotnost etnocentrizma, naraščanje ksenofobije. O toleranci, ki je bila tako pričakovana, se je morda včasih, a še to tihoma, le spregovorilo. (Bernik, Malnar in sod., 1995)

Po besedah Rizmana(1996:17) je tranzicija v politično demokracijo družbeno zaželen cilj, ki zahteva neizbežne velikanske napore, vendar jo redkokateri državi uspe konsolidirati že pri prvem poizkusu. Njena realizacija je tako povezana s številnimi negativnimi presenečenji kot je manifestacija ksenofobije in negativno naravnani nacionalizma. Tako se namesto tipičnih in pričakovanih pojavov srečujemo predvsem z nepričakovanimi in naključnimi. Namesto, da bi se srečevali s toleranco, se srečujemo s ksenofobijo in negativno naravnanim nacionalizmom.

Tudi Kuzmanić(2003) je tako kot zgoraj naštetih avtorji pisal o demokraciji, ki naj bi po vseh napovedih modernizacijskih študij veljala za politični in družbeni sistem, ki je povsem tolerantno naravnani. V Sloveniji se je že na samem začetku ustvarjanja naše nacionalne države izkazalo, da stališča, ki pomenijo podporo demokratičnemu sistemu lahko sobivajo s stališči, ki so avtoritarno, konzervativno, ksenofobično, mačistično, homofobično nastrojena. Tako vsesplošna podpora demokratični ureditvi žal še ne pomeni odsotnosti naklonjenosti diskriminatornim ukrepom proti etničnim in drugim manjšinam. Ta lastnost postsocialističnih sistemov kaže na njihovo dokaj kontradiktorno naravo, ali pa je to le tista druga plat zmagoklične demokracije oz. slaba stran padca socialističnega režima.

Interpretacije podatkov iz raziskav SJM od leta 1987 do leta 1994, kažejo na dejstvo, da s padcem socialističnega režima in z oblikovanjem demokratičnega političnega sistema in široke podpore slovenske javnosti le temu, ni prišlo (tako kot so mnogi pričakovali) do upadanja stališč, ki kažejo na prisotnost etnocentrizma in ksenofobije.

S stopnjevanjem političnih konfliktov v Jugoslaviji je naraščala intenzivnost nacionalističnih stališč v Sloveniji. Po osamosvjitvi Slovenije se rast občutkov distance do narodov iz nekdanje Jugoslavije ni ustavila, kot je bilo pričakovati, ampak se je celo nadaljevala.(glej Bernik,1997:112)

Spremembe, ki jih je prinesel postsocializem in so daljnosežnega pomena, so na samem začetku vnesle veliko negotovosti na vseh področjih družbenega življenja in diskriminirale marsikatero na robu živečo skupino ter "nam" tuje, drugačne posameznike. Če se enostavno vprašamo zakaj vsa

družbena nestrpnost izbruhne v tistem času in zakaj s takšno silo, lahko odgovor najdemo v Kuzmaničevi argumentaciji razumevanja tolerance:

Po Kuzmaniču(1994:171) je bila toleranca do ‘‘sedaj’’, do padca socializma, v glavnem prezrta tema. Ampak ne zato, ker se družboslovci ne bi ukvarjali s tem konceptom, pač pa zavoljo tega, ker je bila prejšnja družba samoupravnega socializma izjemno ‘‘toleranten’’ družben sistem. Čeprav se na prvi pogled sliši povsem ironično in absurdno, je dejansko pravni družbeni sistem inkriminiral in kar se da preganjal kakršnekoli politične dejavnosti, ‘‘pa najsi je ta prišla s strani katoliške ali pravoslavne cerkve, nacionalistov, anarhistov, islamistov, desničarjev, fundamentalistov, Slovencev, Bosancev, Hrvatov, Judov...’’(Kuzmanič,1994:171). V tem smislu je samoupravni socialističen režim nastopal kot radikalno toleranten družbeni sistem. Zlom socialistične ureditve je tako odprl vrata vsem dotlej latentnim ksenofobično etnocentričnim izključevalnim praksam, ki so se v 90-tih manifestirale v vseh svojih oblikah in zameglile moderno diskusijo o toleranci.

3.2. ZNAČILNOSTI POSTSOCIALISTIČNIH DRUŽB - VPLIV NA RAZMAH KSENOFOBIJE IN NACIONALIZMA

‘‘Po dobrih 10 letih lahko povsem nedvoumno ugotovimo, da je to, kar je nastalo in kar se razglša za postsocializem, vse prej tisto, za kar s(m)o se borili v 80-letih, ko nam socializem ni več zadostoval za dobro življenje’’. (Kuzmanič,2001:18)

Po besedah Bernika pa vzroki za razočaranje, ki so značilni v doživljanju nastajanja postsocialističnih družb, niso v premajhi korenitosti in intenzivnosti postsocialističnih sprememb, ampak v izjemno globokih in daljnosežnih družbenih sprememb, ki jih je sprožil razpad socialističnih režimov. (glej Bernik,1997:2-3)

S padcem socialističnega režima in rojstvom postsocializma se je zgodila oziroma uveljavila pluralizacija na vseh področjih družbenega življenja, na političnem predvsem v smislu strankarskega življenja, uveljavile so se parlamentarne institucije s svojim normalnim funkcioniranjem, popularno je postalo redno organiziranje političnih tekem itn. Če povzamem, zgodila se je politična tehnologija, ki je omogočila demokracijo, le ta pa je v tesnem sobivanju s

kapitalizmom naenkrat postala nadomestilo za dolgoletni, socialno prijazni socializem. (glej Kuzmanič,2003:14-16)

Slovenija je bila pred veliko preobrazbo iz avtoritarne zaprte v odprto demokratično družbo. Obdobje tranzicije oz. življenje v postsocialistični družbi je prineslo velike pozitivne spremembe na vseh področjih družbenega življenja, sočasno pa tudi razne negotovosti, ki so jih še posebej občutile marginalizirane skupine oz. skupine drugačne pripadnosti oz. opredeljenosti od družbeno priznane večine.³

Demokratizacija postsocialističnih družb naj bi ustvarila primerno okolje, kjer naj bi se težave, ki jih je prinesel razpad socialističnega režima, tako na gospodarskem, političnem kot tudi socialnem področju začele reševati, posledično pa naj bi se rešile tudi medetnične napetosti. Hkrati pa je demokratizacija omogočala in spodbujala izražanje etničnih nezadovoljstev, ki so vodili k etničnim konfliktom. Le ti pa izničijo vse možnosti in tudi dosežke demokratizacije neke družbe. Le redke postsocialistične etnično heterogene družbe so se uspele izogniti temu paradoksu. (glej Bernik,1997:103-105)

Demokracija se v postsocializmu izenačuje s politično tehnologijo oziroma bolje rečeno, je povsem institucionalna, vpeta v same institucije, kjer jo človek kot individuum te družbe težko doseže. Celotno področje človekovega političnega delovanja je postalo odvečno oz. se je skrčilo na področje javnega mnenja. Danes smo nekje vmes. Včasih je bila prepoved političnega delovanja navadnega smrtnika točno določena in jasno zapisana, sedaj pa posameznik kot liberalni individuum ne pozna začrtanih meja, a je njegovo politično delovanje še vedno zelo

³ Družbeno priznana večina pri nas predstavlja moški heteroseksualec, slovenske nacionalne pripadnosti, pripadnik RKC-ja in geopolitični zahodnjak. Iz tega idealnotipskega modela izhajajoč ugotovimo, da je Slovenija tipično postsocialistično okolje v katerem "biti ženska" pomeni biti manjvredna. Okolje, kjer so homo-seksualci, biseksualci, transvestiti nekaj še nesprejemljivega za širšo družbo. Družba, kjer politični in drugi družbeni sistemi "popravljajo" krivice, ki naj bi jih bila RKC deležna v socializmu. Smo država, kjer se s "čisto" nacionalno opredelitvijo vzpostavlja koncept "drugega", koncept južnjaka. Geopolitično pa se nahajamo na občutljivi točki, kjer nismo ne zahod ne vzhod in če smo pripravljeni sprejeti zahodno identiteto se moramo zahodne znebiti. (glej Kuzmanič,2003:28-29)

omejeno. V takšnih konfliktnih okoliščinah se nedvomno lahko proizvajajo vse oblike družbene nestrpnosti. (glej Kuzmanić, 2003:16)

Po Rizmanovih (1996:18) besedah tranzicija v demokraciji predstavlja proces ustvarjanja takih posebnih družbenih ustanov, ki različnih družbenim skupinam omogočajo uresničitev njihovih interesov, vendar gre sočasno tudi za institucionaliziranje negotovosti, ki enkrat prizadane eno, drugič drugo skupino. Prizadete skupine pa največkrat predstavljajo tiste, ki so s strani družbe marginalizirane in jim sama družba, s svojo vpetostjo v določene norme in vrednote, omejuje njihovo asimilacijo.

Ena pomembnih lastnosti vseh postsocialističnih družb po Klinarju (1993), so močno zaostrene socioekonomske razmere, ki imajo velik vpliv na pojav etnocentrizma in ksenofobije. V obdobju osamosvajanja Slovenije se je zelo poostrila socioekonomska kriza, ki je posledično pomenila porast revščine, brezposelnosti in veliko stratificiranost družbe med raznimi segmenti prebivalstva. Ti problemi pestijo vse postsocialistične države, saj je socializem zagotavljal zaposlitev vsem, po njegovem padcu pa je le ta postala zelo nesigurna predvsem zaradi prestrukturiranja gospodarstva in reševanja gospodarske krize. Čeprav naj bi smrt socializma pomenila "boljše čase", je za vse države, ki so doživele postsocialistične spremembe značilna ekonomska in socialna stagnacija. Vse te spremembe v družbenem življenju so povzročile veliko mero nezadovoljstva, strahu in nezaupanja v "novo življenje". Sočasno pa se je, verjetno tudi posledično še povečal negativno nastrojen nacionalizem ter razne oblike družbene nestrpnosti. Dejansko gre za čas socialne negotovosti, ki spodbuja iskanje zavetja v etničnosti in močni nacionalni državi, razširja pojave etnične nestrpnosti in iskanje grešnih kozlov pri drugih etničnostih.

Če vmestimo postsocializem v obdobje modernizacije in večjih sprememb na vseh področjih družbenega življenja, potem je teorija o ekonomskih vzrokih za etnonacionalne konflikte, ki jo je zagovarjal Ernest Gellner, značilna tudi za naše družbene razmere.

"Nacionalna država je v postsocialističnem obdobju nekakšno zavetje v razmerah družbene negotovosti in hkrati tudi orožje proti grešnim kozlom-imigrantom ter sredstvo za urejanje (ne)realističnih etničnih konfliktov"(Klinar,1994b:34)

Vendar ksenofobija ni značilna le za anomične in krizne razmere postsocialističnih družb, ki jih pestijo težave vsestranskega prestrukturiranja. Posledično je prisotna tudi v mnogih zahodnoevropskih državah, ki so postale pravo zatočišče beguncev, azilantov in imigrantov. (Klinar,1994b:44): "Te pojave, ki se kažejo v ksenofobiji-patološkem strahu in ogroženosti pred tujci, opazamo tudi v razvitejšem svetu, ki se s težavo prilagaja novim razmeram po razpadu socialističnega bloka in se panično boji migracijskih pritiskov z Vzhoda". Dejansko so postsocialistične družbe zaradi krize prehoda še posebej dovzetne za medetnične konflikte, vendar so ti dostikrat prav posledično prisotni tudi v razvitem evropskem svetu. Zapleteni in težavni procesi prehoda s spremembami v socialni strukturi in pojavi negotovosti, spodbujajo težnje po iskanju zavetja v socialni in nacionalni državi, sočasno pa vzbujajo tudi številne pojave etnične nestrpnosti in zaostrejejo procese etnične stratifikacije. (Klinar,1994b)

Tako se med prehodom iz socialistične v postsocialistično družbo etnična nestrpnost v ozračju vsesplošne nestrpnosti le pogloblja in širi.

Te najsplošnejše razvojne silnice spremljajo v ozadju tudi številni negativni trendi v medčloveških odnosih v najširšem pomenu besede. Eden od njih so spremembe nekdanje socialno egalitarne družbene ureditve v smeri liberalne organiziranosti. To je v nekaj letih pripeljalo do močne politične, socialne, ekonomske in tudi razredne razslojenosti, ki je te družbe poprej niso poznale. Razmere na družbenem področju kažejo, da je ni postsocialistične države, ki se dobro desetletje po revolucionarni spremembi ne bi ubadala s problemi revščine in z izjemno veliko brezposelnostjo. (glej Kuzmanić, 2003:17)

Fenomen neenakosti, ki se je v vseh svojih razsežnostih po padcu socialističnega režima pojavil na vseh področjih družbenega življenja, je postavil prave temelje za "razvoj" nestrpnosti v vseh državah postsocializma, brez izjeme, tudi v Sloveniji. Na samem začetku so bili prisotni razni protesti zoper "tujce", ki so se s časom stopnjevali včasih celo v radikalno izključevanje drugih, drugačnih in "nam" grozečih posameznikov oz. večjih ali manjših skupin. Vsa ksenofobična občutenja, ki so v desetletjih socialističnega režima bila potlačevana, so se tako manifestirala v začetku 90-ih, tudi ob pomoči medijskega okolja ter nekaterih vplivnih političnih akterjev.

Pomembna značilnost postsocialističnih družb, ki tudi pomaga razbistriti zamegljen pogled na fenomen ksenofobije, je retradicionalizacija oziroma vračanje v preteklost. Značilno je iskanje

izvirnosti, "pravih" domačih korenin in pristnosti. Ko posameznik to svojo najdeno avtohtonost internalizira, postavi v sebi dobre psihološke temelje za ksenofobna občutenja. Za našo družbo je značilen zanimiv fenomen "presežka", kjer gre za zavračanje lastne rasne substance. "Treba je bilo dobesedno stopiti iz mitologije slovanstva (ta je namreč »vzhodnjaška«) in se preseliti v drugo". (Kuzmanić,2003:32) V času odcepitve od Jugoslavije se je v Sloveniji krepil nacionalizem, ki je predpostavljala tudi negacijo lastne slovanskosti. Začeli s(m)o se vračati v preteklost in našli Venete kot tiste "naše prave" prednike. (glej Kuzmanić,2003:32-33)

Če je za socializme veljalo, da smo pri njih vedno imeli občutek, da "naskakujejo nebo", da poskušajo dohiteti in prehiteti ZDA, pa se pri postsocializmi najpogosteje zdi, da "naskakujejo preteklost", da ponovno "osvajajo zgodovino"...(od tod retradicionalizacija). Da, vulgarno rečemo, poskušajo tako ali drugače "ujeti boga za jajca". Problem ni ta, da postsocializem to ne uspeva, pač pa da so pri teh procesih izjemno učinkoviti. Le da se iz "božjih jajc" ne cedita med in mleko, pač pa nekaj drugega. Med drugim tudi ksenofobija. (Kuzmanić,2003:33)

Izključevanje drugih in drugačnih je v postsocialističnih družbah ne samo pereč problem, temveč je le to postalo skrb zbujajoče dejstvo.

3.3. AKTUALNA KSENOFOBIA IN RAZISKOVANJE TEGA FENOMENA

Ksenofobija predstavlja v družboslovju nekoliko nejasen psihološki koncept, ki opredeljuje posameznikovo dovzetnost za strah ali prezir pred drugimi osebami, manjšimi ali večjimi skupinami, ki jih zaznava kot outsiderje. Definirana je kot strah močno povezan z antipatijo, ki se v mnogih primerih stopnjuje celo v sovraštvo do tujcev oziroma do manj znanih ali neznanih etničnih skupin ter do kulturnih in drugih vrednot, ki pripadajo tujim družbam oziroma tujim družbenim sistemom. Je "nekoliko neprecizen psihološki koncept opisovanja posameznikovega nagnjenja k strahu (ali gnusu) pred drugimi osebami ali skupinami, ki so razumljeni kot outsiderji" (Cashmore v Kuzmanić,2003:17). Lahko privzame tako iracionalno kot racionalno obliko. V primeru, ko je pri nekem "avtohtonem" delavcu ogroženo delovno mesto zaradi vdora migrantov, ki jih on doživlja kot outsiderje in se jih zato boji, lahko govorimo o racionalni oz. "zdravorazumski" osnovi, ki sproži ksenofobne občutke. Imamo pa primer, ko se kdo boji

Romov zaradi zmotnega prepričanja, da so le ti nevarni. Ko označimo neko osebo, ki kaže vse znake ksenofobnega mišljenja ali celo vedenja za ksenofobno, še ne povemo o racionalnosti takega stanja. In ker ne sprožimo izpraševanja o osnovnih vzrokih njenega nagnjenja, ima ksenofobija le zelo omejeno analitično vrednost in je zato izpadla iz sodobnega besednjaka o rasnih in etničnih odnosih. Mnogi jo imajo za masovno ideologijo konca 20. stoletja, ki je danes še vedno prisotna tudi pri nas in ne izgublja svoje 'popularnosti'. (glej Poročilo za spremljanje nestrpnosti 01,2001:201)

Je sestavljenka grških besed "xenos" kar pomeni tujec in "fobos" kar pomeni strah. Definirana je kot sovraštvo do tujcev in vsega kar je tuje, kot sovraštvo do drugačnosti. (glej Veliki slovar tujk,2002:630)

"Pri ksenofobiji ne gre za strahove pred fizično boleznijo temveč za strahove pred onesnaženostjo z drugo kulturo". (Glej Leskošek,2004:4)

Kljub že zgoraj omenjeni, analitični omejenosti tega fenomena je bilo kar nekaj raziskav narejenih prav na temo "zakaj je ksenofobija v 90-tih letih postala tako vsesplošno vedenje in pereč problem predvsem tranzicijskih držav?"

Po mnenju Rizmana (1996:20) je ravno tranzicijsko obdobje tisto, ki vsako družbo sooči z rizičnimi stanji, saj gre za zelo kompleksen in negotov prehod iz zaprte ali pol zaprte oz. avtoritarne družbe v odprto demokratično družbo. Eden negativnih doprinosov teh rizičnih stanj je tudi manifestacija ksenofobije, ki je bila v obdobju socializma dobro potlačena.

Tudi po mnenju Klinarja (1994b) je manifestacijo ksenofobije, oz. po njegovih besedah pojav etnocentrističnega nacionalizma, potrebno iskati v negotovem tranzicijskem obdobju za katerega je značilno vsestransko prestrukturiranje, ekonomska in socialna stagnacija ter posledično socialna izključenost.

Najbolj intenzivno so na samem začetku fenomen ksenofobije začeli raziskovati v Nemčiji, vendar ostale Evropske države danes ne zaostajajo dosti za njo, kar je pokazatelj dejanske prisotnosti tega fenomena.

Glavni razlogi razcveta ksenofobije, po avtorici Clarie Wallace(1999), so tesno povezani s številnimi migracijami, socialno marginalizacijo ter vsemi posledicami modernizacije in

individualizacije na vseh področjih družbenega življenja. Pojav ksenofobije močno povezujejo tudi z zmago desnice kot dominantnega političnega diskurza v kritičnih trenutkih padca socialističnega režima.

Nastanek etnonacionalizma in s tem povezane ksenofobije je kar nekaj vplivnih avtorjev povezovalo s procesi modernizacije. Ernest Gellner je vzrok za nastanek etnonacionalizma videl v vse večjih ekonomskih razlikah, ki jih je prinesel proces modernizacije. (Connor, 1994) Do neke mere se lahko strinjamo z njegovo mislijo, saj je dejansko obdobje tranzicije prineslo tudi gospodarsko prikrajšanost in posledično sprožilo etnonacionalne konflikte, vendar je to le eden možnih katalizatorjev negativno naravnane nacionalizma ter ksenofobije.

Postkomunistična vzhodna Evropa je rast ksenofobije doživela s pritokom tujcev v njihove države. S tranzicijo so le te postale glavna tarča oz. cilj migrantov in prosilcev za azil iz kritičnih območji vseh koncev sveta. Postale so subjekt socioekonomskih sprememb, deindustrializacije, visoke stopnje brezposelnosti, izgube socialne podpore, ki jim jo je do sedaj nudila država. Ekonomija je v teh državah doživela pravi polom in nemalokje je gospodarstvo še vedno v velikih krizah. Postale so tudi subjekt globalizacijskih vplivov tako z ekonomskega kot kulturnega gledišča ob tem pa so vzpon doživele desno usmerjene stranke, razne subkulture ter nacionalistično obarvana gibanja kot reakcija na številne spremembe v družbi. V tem pogledu se vzhodnoevropske države bistveno razlikujejo od razvite zahodne Evrope, ki teh sprememb ni doživela oz. vsaj ne na takšen dramatičen način. Tako je zahodna Evropa v kvalitativno povsem drugačni poziciji izhajajoč iz dejavnikov, ki so omogočili vzpon ksenofobije. In medtem, ko je duh antisemitizma v zahodni Evropi že izgubljal svoj "čar", je sovražstvo v vzhodni Evropi do tujcev naraščalo. (Wallace, 1999)

Po mnenju Wallace (1999) je malo dobrih raziskav o ksenofobiji v postkomunističnih državah, še manj pa je takšnih, ki omogočajo dobro, znanstveno primerno primerjavo.

Najobširnejšo raziskavo, ki sem jo povzela po knjigi avtorice Wallace: *Xenophobia in post-communist Europe*, iz leta 1999 so izvedli na Madžarskem in je trajala 10 let. Opazovali so naraščanje ksenofobije od leta 1983 do 1993 in ugotovili:

- Stopnja ksenofobije je visoka med vsemi socialnimi skupinami (ne le med mladimi, neizobraženimi moški)
- V času komunizma ksenofobija ni obstajala, ker je bila tabu tema; ker je bilo nasplošno malo migracij; ker ekonomska situacija ni bila v tako kritičnem stanju, če pa je do krize že prišlo, so jo politiki spretno prikrili

Danes ksenofobija še zdaleč ni tabu tema, mediji in politiki pa so krivce ekonomskih kriz in posledično visoke stopnje kriminala našli v imigrantih, beguncih itn., kar so uspešno prenesli na širše javno mnenje.

Skupna ugotovitev neštevilnih raziskav je bila: V časovni luknji padca komunizma in razvoja demokracije ter kapitalizma je ksenofobični nacionalizem dobil vse možnosti, da požene svoje korenine.

V Sloveniji so v istem časovnem obdobju kot na Madžarskem, na Centru za raziskovanje javnega mnenja merili naraščanje ksenofobije na podlagi odnosov Slovencev do drugih narodov s področja bivše Jugoslavije, predvsem do populacije imigrantov, ki so živeli v Sloveniji. Rezultati raziskav SJM so pokazali na trend naraščanja ksenofobije in etnične distance.

Raziskava slovenskega javnega mnenja iz leta 1980 sicer še kaže na nizko stopnjo etnične nestrpnosti, kar je bil nedvomno rezultat močnega vpliva ideološke samopodobe, saj so tolerantni nazori krepko spodkopali vse oblike nestrpnosti, še tiste minimalne, vendar se je takrat začelo dogajati. Po letu 1980 pa so rezultati SJM začeli kazati že malce drugačno sliko nacionalističnih in ksenofobnih stališč. Zaznali so poglobljanje le teh, ki so se stopnjevala z vedno bolj kritično situacijo v bivši Jugoslaviji, tako na političnem, gospodarskem kot tudi socialnem področju.⁴

Kot sem že omenila, so dejavniki, ki so ključni za vzpon ksenofobije v vzhodni Evropi v primerjavi z zahodno Evropo, v kvalitativno popolnoma drugačni poziciji.

⁴ O stališčih slovencev do imigrantov bom pisala v nadaljevanju.

Pomembna razlika je v diskontinuiteti političnega režima, kar posledično privede do nezaupanja v politične, demokratične institucije. To je tudi ena pomembnih razlag zakaj avtoritarne ksenofobične ideologije postanejo zelo privlačne tako za politične akterje kot za vsakega posameznika v družbi.

Naraščujoče število migrantov (beguncev, prosilcev za azil itn.) je v postsocialističnih državah odprlo veliko debat in predvsem s strani desno usmerjenih političnih strank sprožilo velika negotovanja. Vsaka država je po svoje formulirala migracijsko politiko, predvsem v smeri zahodnoevropskega trenda omejevanja števila imigrantov, njihovih pravic do bivanja, državljanstv. Zahodna Evropa se je s temi problemi srečala že prej.

V še "nerazviti" vzhodni Evropi se v primerjavi z zahodno Evropo ponekod še čuti nepopolna prisotnost civilne družbe, ki je pomemben dejavnik preprečevanja manifestiranja ksenofobije oz. izražanja nestrpnosti. Demokratična civilna družba je še potlačena in neodvisne skupine, ki se borijo za človekove pravice pa rudimentirane.

Razviti vzhod vabi postsocialistične države k priključitvi njihovim "naprednim" integracijam, kjer naj družbene oblike nestrpnosti ne bi imele prostora. Le te so v želji po realizaciji povabila, začele (nekatero manj nekatere bolj intenzivno) obravnavati probleme manjšin in se boriti proti njihovi diskriminaciji. (Wallace, 1999)

Leta 1998 je bila narejena raziskava ksenofobije⁵, zasnovana na novem demokratičnem barometru, v katero so bile vključene postkomunistične države, med njimi tudi Slovenija. Izsledke raziskave sem povzela po istoimenski knjižici *Xenophobia in post-communist Europe* iz leta 1999

Predpostavljali so, da je ksenofobija povezana z/s oz. vezana na :

- določeno populacijsko skupino (starost, spol, izobrazba)
- socialno marginalizacijo
- ekonomsko nesigurnost in nezaposlenost ter občutek ogroženosti
- nepoznavanje tujih dežel

⁵ Šlo je za metodo standardizirane ankete. Vključene so bile naslednje države: Poljska, Madžarska, Češka, Slovaška, Slovenija, Avstrija, Hrvaška, Srbija in Črna Gora, Bolgarija, Romunija, Ukrajina in Belorusija. V vsaki državi je bilo anketiranih najmanj 1000 polnoletnih oseb.

- desno usmerjeni avtoritarni politični pol
- naraščajoče število migrantov
- upor idejam multikulturaliza
- različne koncepte državljanstva
- naraščujoči vpliv nadnacionalnih institucij(NATO,EU)
- pomanjkanje zaupanja v demokratične institucije
- antimigracijsko politiko

Ugotovitve pa so bile sledeče:

- Spol nima nobenega vpliva na internalizacijo ksenofobnih občutenj, pri posameznikih oz. posameznicah. Za bolj ksenofobne so se izkazali ljudje z nižjo stopnjo izobrazbe, ksenofobna občutenja pa so bolj prisotna pri starejši kot pri mlajši populaciji. Vendar je v postsocialističnih državah ksenofobija bolj razširjena, ne naslanja se le na ozke socialne skupine, zato tipičen primer ksenofobičnega posameznika ni starejši neizobražen moški kot to velja za zahodno Evropo. Avstrija je primer države z dokaj nizko stopnjo ksenofobije, vendar obstajajo skupine ljudi, ki zahajajo v ekstreme. Slovenija naj bi se v tem primeru bolj približala Avstriji kot ostalim tranzicijskim državam.
- Večja stopnja ksenofobije je bila zaznana pri tistih, ki trpijo zaradi socialne marginalizacije, imajo manjši dohodek in so na negativen način začutili postkomunistično rekonstrukcijo (vse tiste skupine ljudi, ki so bile zaposlene v državnih službah in jim leta skoraj onemogočajo pridobitev nove zaposlitve imajo občutek, da so zaradi tranzicije ‘obubožali’)
- Bolj ksenofobne so tudi tiste skupine brez ekonomske varnosti, ki v tuji delovni sili vidijo konkurenco in se bojijo za svoje službe (gre za občutek ogroženosti)
- V prejšnjih ‘zaprtyh družbah’ je bilo potovanje izven državnih meja bore malo in s tem je bil tudi omejen stik s tujci ter pomanjkanje njihovega poznavanja in takšnih izkušenj, ki te delajo manj ksenofobne
- Podporniki avtoritarnih političnih režimov ter zagovorniki desno političnega pola so se izkazali za bolj ksenofobne kot tisti respondenti, ki podpirajo demokratične institucije.

Menim, da je naša izkušnja dober pokazatelj, da podpora demokratičnim institucijam še ne pomeni odsotnosti ksenofobije in etnocentrizma in da dvojne kontradiktornih stališč očitno lahko sobiva.

‘‘Smemo celo reči, da so nacionalni problemi znak demokratizacije neke družbe. To trditev lahko ilustriramo z dogodki v nekdanji Jugoslaviji. Ko se je družba začela demokratizirati, so

nacionalni problemi izbili na dan. To sicer ne pomeni, da jih prej ni bilo, toda ni bilo nobene možnosti za njihovo manifestacijo'' (Kranjc,1991:112)

- Močna povezanost obstaja med nacionalnim ponosom in stopnjo ksenofobije. Tisti ljudje, ki v večji meri izražajo nacionalni ponos in se preveč poistovečajo s svojo narodno pripadnostjo, so se izkazali za ksenofobne.
- Države, ki so sprejele več imigrantov, so bolj ksenofobično naravnane kot države z manjšim številom. Vendar ne gre toliko za samo število, temveč bolj za naše zaznavanje njih oz. za vprašanje kako in koliko jih vidimo mi sami in ali nam predstavljajo ''grožnjo''. Slovenija se v tem primeru, v primerjavi z drugimi tranzicijskimi državami, ni izkazala za ekstremno ksenofobično državo, kljub velikemu številu beguncev.
- Večja stopnja ksenofobije je prisotna pri tistih ljudeh, ki podpirajo idejo asimilacije imigrantov in zavračajo idejo multikulturalizma. Tukaj se je Slovenija izkazala za zelo ksenofobično, saj je kar 84% respondentov podprlo asimilacijski tip imigracijske politike oz. idejo o asimilaciji in ne multikulturalizma.

(glej Xenophobia in post-communist Europe,1999)

Po ugotovitvah zgoraj predstavljene raziskave (Wallace,1999), so najmočnejša ksenofobična vedenja prisotna na področju centralne Evrope v postkomunističnih državah Madžarske, Poljske, Republike Češke, Slovaške in Hrvaške. To so države naraščajočega migracijskega pritiska s svojo vlogo neodvisne cone med vzhodom in zahodom, če izključimo Hrvaško. Slovenija se je v primerjavi z ostalimi državami izkazala za manj ksenofobno, saj je imela, že če jo primerjamo z državami bivše Jugoslavije, vedno boljše pogoje in možnosti za razvoj. Kljub močni prisotnosti vseh oblik družbene nestrpnosti je v večini teh držav še vedno moč zaznati elemente socialne države v konceptih in praksah nekakšne solidarnosti, ki se kaže v novoformiranih nevladnih organizacijah, prostovoljnih društvih, ki skrbijo in se zavzemajo za izključujoče marginalizirane skupine in njihove pravice.

Če Slovenijo primerjamo z večjim delom zahodne Evrope, z izjemo Skandinavije, lahko rečemo, da gre po njenih stopinjah (da se ''normalno'' razvija) v smeri ksenofobne, nacionalistične, šovinistične države in v tem smislu smo mnogokrat bolj podobni Avstriji ali Italiji in vsem nam zanimivim in prioritarnim državam. Dejstvo je, da se podobno kot Slovenija odzivajo tudi druge države postsocializma.

Če Slovenijo primerjamo z nekdanjimi republikami bivše Jugoslavije, ugotovimo, da je situacija pri nas nedvomno manj zaskrbljujajoča, vendar verjetno zgolj zaradi dejstva, da Slovenci nismo bili deležni več let trajajočih vojn, ki so vzpostavile nestrpnost in izražanje predsodkov v vseh svojih ekstremnih oblikah. Kljub temu so pri nas prisotne vse oblike družbene nestrpnosti, pa čeprav v milejših oblikah. Lahko jih zasledimo v nekaterih množičnih medijih, pri nekaterih strankarskih voditeljih, v stališčih in nastopih RKC in skoraj na vseh področjih družbenega življenja (Kuzmanić,2003:21-22).

Etnocentristični nacionalizem in sama prisotnost ksenofobije ter drugih oblik družbene nestrpnosti je značilna za vse (brez izjeme) postsocialistične države, a v drugačnih pojavnih oblikah, z drugačno intenzivnostjo, na organiziran ali neorganiziran način. Slovenija se v primerjavi z ostalimi državami vzhodne Evrope in bivšimi iz nekdanje Jugoslavije, nemalokrat izkaže za manj ksenofobno in bolj tolerantno državo. Nemalokrat to, v golih oz. grobih primerjavah, tudi drži. Ne smemo pa pozabiti na dejstvo, da je Slovenija bistveno bolj razvita kot številne druge postsocialistične države, da ni doživela vojne, da so pri nas dobro razvite nevladne organizacije, ki se s to problematiko vsaj skušajo ukvarjati in verjetno bi še lahko naštevala dejavnike, ki ustvarjajo to specifično ozadje, ki ga je potrebno več kot zgolj upoštevati pri vsakem primerjanju in analiziranju, še posebej pri tako nejasnem psihološkem fenomenu kot je ksenofobija.

4. ANALIZA TRENDNA NACIONALIZMA IN KSENOFOBIE V SLOVENIJI V ZADNJEM DESETLETJU- od imigrantov do izbrisanih

Procesi osamosvajanja Slovenije z njeno preobrazbo v postsocialistično državo, nasilni dogodki v BiH in na Hrvaškem ter vojni način razpadanja Jugoslavije, priliv beguncev v Slovenijo, spremenjena razmerja med avtohtonimi prebivalci in trajnejšimi imigranti v Sloveniji, pa usmerjanje Slovenije k evropskemu povezovanju, so velike družbene spremembe, ki so se dogodile v Sloveniji in odločilno vplivale na odnose Slovenije do pripadnikov različnih narodov. (Klinar,1994a:10)

4.1. ZGODOVINSKO OZADJE

Zgodovino Slovenije v 20. stoletja označujejo shizofreni preobrati iz ene na drugo stran, od čisto srednjeevropske orientacije na začetku stoletja, ki je bila avstrijsko naravnana, do popolnega obrata po koncu I. svetovne vojne k Balkanu. Balkanska orientacija se pod nobeno prisilo (kot to danes mnogi trdijo) ohrani tudi med 2. svetovno vojno in traja vse do konca 80ih let, do razpada Jugoslavije. (glej Velikonja,2003:8)

Žrtve ksenofobije so se skozi zgodovino spreminjale. Danes je hate speech usmerjen v največji meri proti Balkanu, pa tudi (Velikonja,2003:8): "zoper kvarne vplive modernizacije, liberalizma in proti ostalim marginalnim skupinam."

4.1.1. Mitološke korenine

Mitološke korenine slovenskega etnonacionalizma in ksenofobije segajo v obdobje 6.stol.n.št., v obdobje Karantanije, prvega slovenskega principata oz. državne tvorbe starodavnih Slovencev. Temelj, na katerem se je začela graditi slovenska ksenofobija, je teorija oz. ideja o Slovencih kot potomcih Venetov, kar pa je v nasprotju z uveljavljeno teorijo o južnoslovanskih narodih, ki so se priselili na področje današnje Slovenije v 6. stoletju. Obstajajo še druge teorije nacionalizma, vendar sta opisana koncepta najbolj vplivala na razmah našega entonacionalizma.

V času od 13. do 18. stoletja so bili Slovenci pod vodstvom Habsburžanov, razen kratkega obdobja od leta 1809 do 1813, ko je bila Slovenija del Ilirske Province francoskega cesarstva in

je uživala visoko stopnjo avtonomije, kar je spodbudilo idejo ločene oz. neodvisne nacionalne identitete. Nacionalni preporod se je zgodil dokaj pozno, šele v kraljevini Jugoslaviji in se kasneje realiziral v pravem pomenu besede. V času slovenskega narodnega prebujenja je bila nestrpnost usmerjena proti nosilcem germanizacije. Prva in druga svetovna vojna pa sta pri tej problematiki več kot pisano poglavje zase. (glej Country Reports on Extremism: Slovenia, 2002)

Tako so Slovenci večino 20. stoletja preživel v jugoslovanski državi in tako bivanje v kraljevini kot kasneje v socialistični Jugoslaviji je dalo Sloveniji pozitivno bilanco. V negotovih časih pritiska nemškega in romanskega imperializma ter ozemeljske razkosanosti je Jugoslavija omogočala preživetje. V kraljevini so se Slovenci ekonomsko okrepili in dobili neformalno kulturno avtonomijo, v socialistični Jugoslaviji pa je bil položaj Slovenije, s statusom ene od šestih republik, rezultat narodnoosvobodilnega boja in dejstva, da so Slovenci končali vojno na strani protifašistične koalicije, kot del jugoslovanskega protifašističnega gibanja. (glej Repe, 2002:5)

Ker sta ksenofobija in nacionalizem v Sloveniji najverjetneje še najbolj povezana z razpadom jugoslovanske države, menim, da je potrebno, da vsaj delno predstavim to vplivno zgodovinsko obdobje.

4.1.2. Obdobje Jugoslavije

V času petdesetletnega komunizma rasistični ekstremizem in ostale oblike družbene nestrpnosti niso priplavale na površje oz. bilo je čutiti kot da sploh ne bi obstajale.

Mnogi menijo, da je etnična nestrpnost obstajala vseskozi, kar verjetno tudi drži, vendar se zaradi narave samega režima s svojimi represivnimi in ideološkimi ukrepi ter sredstvi ni manifestirala. Na ravni institucionalne politične diskusije dejansko ni bilo prisotno nikakršno izražanje ali udejanjanje etnične nestrpnosti, ne moremo pa zanikati prisotnosti le te v vseh ostalih sferah vsakdanjega življenja oziroma v razpravah ‘‘ulične politike’’. Morda je prav zaradi izključenosti iz politične razprave ksenofobija v postsocializmu postala tisti najslajši prepovedan sadež. (glej Baltić in drugi, 2002:4)

Jugoslavija, v 70-tih in 80-tih letih poznana kot relativno razvita država, ki je iz 2. svetovne vojne izšla popolnoma uničena, podobno kot današnja BiH, brez večjih industrijskih centrov, v

glavnem kmečko-podeželsko naravnana, je težila k čimprejšnji modernizaciji in razvoju v multietnično državo, ki se je želela znebiti priokusa balkanske temačnosti. Zaradi verskega, narodnostnega in različnega zgodovinskega ozadja svojih državljanov je bila v osnovi konfliktno zastavljena država, ki je ob enem kazala vse znake demokracije in egalitarnosti ter povsem totalitarne oz. antidemokratske lastnosti. Bila je država "zavidljive" socialne enakosti in hkrati politične neenakosti. Vsi problemi, ki so nastali zaradi nacionalne enakosti so le redko, šele v poznih 80-tih letih izbruhnili. Jugoslavija je kot del gibanja neuvrščenosti gojila enakostne odnose do vseh ljudi, držav in drugih ureditev in s tem postavila temelje potenciala tolerantnosti. Titova Jugoslavija je temeljila na bratstvu in enakosti in obsojala vsake razlike, kaj šele ekstremizme. (Kuzmanić,1994:171): "Prejšnja družba, se pravi samoupravni socializem, je bila izjemno toleranten družben podsistem". Čeprav je bila to zgolj takratna uradna ideologija, citat nazorno prikazuje, da je bila Slovenija v preteklosti bistveno manj negativno naravnana do "drugačnih" v vseh pogledih in četudi vsa ta občutja niso bila prisotna zgolj zaradi potlačitve, se temu dejstvu ne moremo izogniti. (glej Kuzmanić,2003:22-25)

Po Repetovih besedah bi Jugoslavijo lahko označili za državo, ki je (Repe,2001:3): "vzbujala vtis mirne, stabilne države s solidnim standardom, rešenim nacionalnim vprašanjem in mednarodnim ugledom, ki je nekajkrat presegal njeno velikost in moč". Slovenija je imela s svojimi gospodarskimi in političnimi elitami velik vpliv v državnem vrhu, bila je najrazvitejši del Jugoslavije in se borila za svoj čim boljši položaj, zato tudi vse do konca osemdesetih let ni iskala svojega mesta nekje zunaj Jugoslavije. (glej Repe,2002:6)

Najverjetneje so se temelji ksenofobije in netolerance začeli postavljati z množičnimi notranjimi migracijami v 60-tih in 70-tih letih, ko je delovna sila začela migrirati na zahod oziroma sever Jugoslavije, torej v Slovenijo. Začetek sodobne slovenske ksenofobije in ekstremnosti se je zgodil ob stiku Slovencev z delovno silo iz juga države oziroma ob stiku z njihovo kulturo, njihovo "drugačnostjo". (glej Kuzmanić,2003:25)

Nestrpnost Slovencev do narodov bivše Jugoslavije se je začela zaostroovati v začetku 80ih let zaradi takratne družbene klime in vse bolj kriznih razmer v Jugoslaviji.

4.1.2.1. Kriza 80-ih let

Zaradi globalne krize komunizma, razpadanja bipolarne delitve sveta, razpadanja Sovjetske zveze ter globoke politične, ekonomske in mednacionalne krize v Jugoslaviji so se v Sloveniji v začetku

80ih let začele dogajati spremembe. Kriza v Jugoslaviji se je začela smrtjo Josipa Broza Tita, ki je kot predsednik uspešno vodil multinacionalno Jugoslavijo s svojo ideologijo o bratstvu in enotnosti. Z njegovo smrtjo pade tudi njegova ideologija, ki je imela pomembno vlogo na področju medetničnih odnosov in integraciji različnih narodnosti. Kriza se je začela dogajati tako na političnem, socialnem kot tudi gospodarskem področju. Po Repetovih (2001:10) besedah je: "jugoslovansko gospodarstvo iz prikrite krize prešlo v odkrito krizo in nenadzorovano agonijo". Ustava iz leta 1974, ki je republikam zagotavljala visoko stopnjo avtonomije in temeljila na politični decentralizaciji, je postala vprašljiva in konflikti vedno večji⁶. Razvoj države je bil oviran, nezadovoljstvo z razmerami vedno večje in želja po prestrukturiranju je rasla iz dneva v dan. Slovenija je prva izrazila željo po prestrukturiranju iz zvezne države oz. federacije v zvezo enakovrednih držav in narodov oz. konfederacijo, pri čemer je naletela na ostre kritike s strani zvezne srbske oblasti, ki se je zavzemala za centralizacijo in povečanje njene relativne moči. (Repe,2001)

Od sredine 80ih let se je v Sloveniji v obliki raznih alternativnih gibanj razvila močna civilna družba s svojo pionirsko vlogo pri demokratizaciji družbe. Pod okriljem preporoda civilne družbe oz. novih družbenih gibanj se je pojavilo tudi nacionalistično gibanje oz. t.i. novi nacionalizem. Le ta so dajala že vse znake za razpad socializma in rojstvo političnega pluralizma. Politični prostor je bil vedno bolj odprt za kroženje idej; proces demokratizacije ter nacionalne emancipacije sta se vedno bolj prepletala. (glej Repe,2002:7) Visoka etnična homogenost je zelo hitro kristalizirala nacionalne interese v Sloveniji, ki pa vseeno niso onemogočili notranje politične diferenciacije in rojstva demokratičnih institucij. Tekmovanje med političnimi elitami je spodbujalo željo po prestrukturiranju in prevladovati je začela težnja po izstopu iz te države ter oblikovanju lastne države. (glej Bernik,1997:109)

4.1.3. Obdobje osamosvojitve Slovenije in formiranja nove nacionalne države

Ideja o samostojni Sloveniji je v političnih krogih tako zorela že nekaj let pred njeno dejansko realizacijo. Leta 1990 je tudi v Slovenskem javnem mnenju množično postalo stališče o želji po samostojni in neodvisni državi in nebivanju v skupni državi Jugoslaviji. Pot do zelenega cilja

⁶ Titovi posegi v delovanje tega sistema so bili nujni le, ko je prihajalo do konfliktov oz. političnih blokad med republikami. Z njegovo smrtjo so pravila začela izgubljati na učinkovitosti in neizbežna je bila določitev novih. (Bernik,1997:107)

sicer ni bila dolga, kvečjemu težavna (agresija, ekonomski ukrepi, socioekonomska kriza), kar je še posebej utrdilo slovensko nacionalno zavest, pozitiven odnos do slovenstva, do svojega naroda. Rodil se je novi slovenski nacionalizem, ki je zaradi teženj po nastanku nove nacionalne države povsem razumljiv in v tem pogledu pozitiven. (Bernik,1997:117): "Nacionalizem je prispeval k oblikovanju soglasja o ključnih nacionalnih interesih ter povečal pripravljenost prebivalstva za prenašanje stroškov, ki so bili povezani z uresničevanjem teh interesov, še zlasti stroškov graditve nacionalne države". Sočasno pa se je zaradi krvavega razpada bivše države, socioekonomske krize ter nastajanja novih nacionalnih držav začel krepiti negativni nacionalizem, ki se je izražal kot nestrpnost do prebivalcev bivše skupne države. (Klinar,1991)

H krepitvi negativnega nacionalizma je v tistem obdobju pripomogla:

- močna prisotnost desnice v parlamentu, ki je oblikovala shemo "sovražnikov" naše družbe in jo tudi s pomočjo medijev uspešno prenesla na širše javnost. Njihova največja tarča so bili imigranti, etnične manjšine, kritični intelektualci, seksualne manjšine, komunisti, aktivisti in borci za človekove pravice, torej vse skoraj možne skupine, ki so lahko potencial družbene nestrpnosti. Desnica je vzpostavila strogo politiko, s katero je nameravala "popraviti" napake polstoletja trajajočega komunističnega režima. SNS (slovenska nacionalna stranka) je na volitvah leta 1992 dobila kar 12 sedežev v parlamentu in takrat igrala pomembno vlogo. Kasneje je njen vpliv padel in moč desnice je prevzela SND (slovenska nacionalna desnica), ki je obstajala le kratek čas. Še več volivcev pa se je preusmerilo v SDS (slovenska demokratska stranka), ki je zavzela položaj vodilne stranke desnega političnega pola in je danes največja stranka v parlamentu. Menim, da je moč, ki jo je imela desnica v parlamentu oz. jo danes še vedno ima konzervativni desni pol, velik pokazatelj visoke stopnje nestrpnosti pri nas. Z rojstvom antikomunizma se je tako v postsocialistični Sloveniji začela rojevati oz. verjetno samo manifestirati nestrpnost do drugačnih, ki je postala pomemben soigralec političnega in preostalega področja naše družbe.
- Drugi vplivni dejavnik pri razvoju nacionalizma in ksenofobije je bila v tistem kritičnem obdobju vse večja prisotnost RKC, tako v javnem kot v političnem življenju. Izvajati so začeli, včasih že agresivno, rekatolizacijo Slovencev in gojiti sovražen odnos do ateistov oz. nasplošno do pluralistične etike v državi, ki naj bi spoštovala vse in spodbujala drugačnost.
- Trenutek, ki je desni pol še dodatno utrdil in združil, je bilo vprašanje državljanstva, ki je z osamosvojitvijo postalo relevantno. Novi koncept državljanstva, utemeljen na etnični čistosti oziroma zasnovan na narodni pripadnosti, je igral pomembno vlogo pri krepitvi ksenofobnih občutenj tako politične kot širše javnosti. Z njim je nastal tudi nov koncept "tujosti", ki je

zaznamoval vse, kar ni bilo slovenskega izvora in je prihajalo s področja bivše Jugoslavije. (glej Country Reports on Extremism:Slovenia,2002)

Pomembno vlogo pri oblikovanju ksenofobije in negativno nastrojenega nacionalizma so v kritičnih trenutkih formiranja nove nacionalne države igrale skoraj vse sfere družbenega. Slovenski politični mainstream se je v zadnjem desetletju moral odločiti med Evropo in Balkanom, torej ali bomo postali del "svetle" Evrope ali bomo ostali na "temačnem" Balkanu. Obe politični opciji sta našli skupni cilj, t.j. Evropa, ki je tudi omogočal, da se tranzicija izvede relativno mirno in hitro, a se je sočasno oz. na drugi strani sprožil plaz diskriminacij in krivic v smislu ločevanja Slovenije in Slovencev od vsega kar nosi predznak Balkana, od socializma, od bivše Jugoslavije in njenih narodov ter tudi Neslovencev, ki živijo na naših tleh. (Velikonja,2003:8)

4.2. NESTRPNOST DO IMIGRANTOV S PODROČJA BIVŠE JUGOSLAVIJE (začetek nacionalizma in sodobne ksenofobije)

4.2.1. Stališča Slovencev do imigrantov-SJM

Raziskave slovenskega javnega mnenja iz obdobja od leta 1982-1992 so pokazale, da je zaradi velikih družbenih sprememb, ki so se v teh desetih letih dogajale, naraščala nestrpnost do drugih narodov s področja bivše Jugoslavije, ki se je izražala v odnosih do imigrantov, ki so v Sloveniji živeli. Leta 1983 je 39% anketiranih menilo, da priseljenci iz drugih republik ogrožajo Slovenijo in 38,3% se s to trditvijo ni strinjalo. Leta 1990 je negativno stališče zavzelo že 53% in s trditvijo se ni strinjalo le 28,5% anketiranih.⁷

Zaznan je bil torej trend slabšanja odnosov, ki so imeli vedno bolj negativno zaostreno politično ozadje. Od leta 1980 do leta 1991 so se povečali deleži odgovorov, ki so zahtevali večjo samostojnost Slovenije, njeno neodvisnost in željo po nebivanju v skupni državi. Odgovori, ki so bili sicer zastopani v manjšem deležu, so kazali tudi na željo po pretrganju vseh stikov, ne le vojaških in političnih temveč tudi kulturnih, znanstvenih, gospodarstvenih in solidarnostnih, kar

⁷ Vprašanje je bilo sledeče:Nekateri pravijo, da priseljevanje delavcev iz drugih republik ogroža Slovenijo, ali se strinjate ali ne (vir:VREDNOTE V PREHODU I. Slovensko javno mnenje 1968-1990/Niko Toš, ured.-Ljubljana:FDV, Inštitut za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja 1997)

je zadosten pokazatelj začetne visoke stopnje nestrpnosti med slovensko javnostjo. Ta začetna negativna nastrojensot (čeprav v manjšini a menim, da vendarle nezanemarljiva) do narodov bivše Jugoslavije, se je lahko izražala oz. manifestirala v odnosu do tistih, ki so takrat živeli v Sloveniji. (Klinar,1992a)

Torej so imigranti tista skupina, ki je najbolj občutila rojstvo sodobne ksenofobije in nacionalizma v Sloveniji. Do njih je slovenska javnost, politični sistem, torej celotna družba začela gojiti vedno bolj omejevalni odnos, ki je bil v raziskavi SJM iz leta 1991 viden v stališčih "selektivnega sprejemanja, odpuščanja z dela, odnosov omejene adaptacije, omejevanja političnih in drugih pravic in strogih naturalizacijskih pogojev imigrantov in ne kaže le na pojave ksenofobije, regresivnega nacionalizma in diskriminacije, marveč tudi na zaostajanje procesov etničnega pluralizma." (Klinar, 1991:148)

Stališča do priseljencev iz drugih predelov nekdanje Jugoslavije

	Negativna ali zelo negativna	Pozitivna ali zelo pozitivna	Nevtralna, ne vem
1991	29,7	22,5	45,6
1992	42,5	14,2	43,2
1993	43,4	13,2	33,4
1994	52,8	9,4	37,8

VIR:(1994) Dokumenti SJM,Slovenski izzivi II

Raziskave javnega mnenja v Sloveniji (SJM) iz leta 1991, 1992, 1993, 1994 (kar prikazuje zgornja tabela) jasno kažejo težnjo zmanjševanja sprejemljivosti priseljencev iz prejšnjih jugoslovanskih republik. Racionalno je bilo razmišljati v smeri oziroma pričakovati, da se bo z oddaljevanjem vojne leta 1991 odnos med negativnimi in pozitivnimi stališči obrnil v korist pozitivnih, v korist strpnosti in toleranci Slovencev. Podatki iz zgornje tabele nam kažejo prav nasprotno. Prikazujejo stališča do imigrantov, podobna težnja pa se je pokazala tudi v stališčih do beguncev, čeprav je bilo nerazpoloženje do njih, predvsem zaradi občutka solidarnosti, nekoliko manjše. (glej Mlinar,1994:76-77)

Na podlagi raziskave iz leta 1991, ki jo povzema Klinar (1992a), je bil med Slovenci zaznan močan strah pred novim priseljevanjem delavcev ter želja naj se imigranti vrnejo domov. Pozitiven odnos se je pokazal do tistih imigrantov, ki so že dalj časa živeli v Sloveniji, bili gospodarsko nenadomestljivi in se pripravljeni adaptirati in inkulturirati v slovenski prostor. Visok delež anketirancev je ocenil svoj odnos do imigrantov za negativen (kar 43%), le ta pa se je že v obdobju enega leta povečal. To povečanje kaže pripisati naraščajočemu nacionalizmu in ksenofobiji, ki ju mnogi opravičujejo s težavnim obdobjem graditve nacionalne države, padcem socialističnega režima in s preoblikovanjem gospodarskega sistema ob vse hujši gospodarski krizi.

Dober pokazatelj negativne nastrojenosti so tudi stališča Slovencev o intimno-individualnih odnosih. Delež pripravljenosti na sklepanja zakonskih zvez s pripadniki drugih jugoslovanskih narodov je bil leta 1992 le 5%. Od leta 1989 do 1992 se je le ta zniževal, iz česar je lepo razvidno, da politični odnosi pomembno vplivajo na ta stališča oz. na odnose in so močan oz. uspešen kanal formiranja ksenofobnih občutenj. Če vzamemo za primerjavo leto 1980, ko je bila večina Slovencev pripravljena sklepati prijateljske-primarne odnose z imigranti, se je ta odstotek z osamosvojitvijo Slovenije in ostalimi družbenimi spremembami drastično znižal.⁸ Individualni odnos do imigrantov je bil prevladujoče negativen, ocene medetničnih odnosov v Sloveniji pa vmesne, torej niti dobre niti slabe. Nenaklonjenost akulturaciji in etničnemu pluralizmu je skoraj polovica anketirancev izrazila s stališčem, da mešanje različnih etničnosti prinaša le težave. Kljub vsesplošni negativni naravnosti avtohtonega prebivalstva do imigrantov, so še vedno bili prisotni dokaj visoki deleži ocen o sprejemljivosti omejenih etnopluralističnih procesov kot načinov ravnanja s trajnimi imigranti, torej tistimi, ki so že dalj časa bivali v Sloveniji in bili gospodarsko nenadomestljivi oz. bolje rečeno uporabni. (Klinar, 1994a, 1994b)

Tudi v stališčih do priznavanja pravic imigrantom je viden nestrpen odnos avtohtonega slovenskega prebivalstva. Raziskava SJM iz leta 1993 je pokazala, da se je večina anketirancev

⁸ Leta 1980 je bilo 50% anketiranih pripravljenih sklepati prijateljske vezi s Hrvati, 51,1% s Srbi in 46,3% z Muslimani. Leta 1990 je bilo le 36,2% anketiranih pripravljenih sklepati prijateljske zveze s Hrvati, 22,1% s Srbi in 24% anketiranih z Muslimani. (vir: VREDNOTE V PREHODU I in I. Slovensko javno mnenje 1968-1990 in 1990-1998/ Niko Toš, ured.-Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja)

takrat strinjala le z zagotavljanjem možnosti, da imigranti ohranijo in še naprej gojijo stike z matičnim narodom. Nekaj več kot polovica se jih je strinjala, da je treba imigrantom omogočiti svobodno rabo njihovega jezika in kulture ter da se jim ponudi možnost ustanavljanja lastnih kulturnih organizacij. Kljub naklonjenosti slovenskega javnega mnenja imigrantskim kulturnim pravicam, je nizek a nezanemarljiv delež tistih, ki so se zavzemali za njihovo popolno adaptacijo s stališčem naj se čimprej naučijo slovenskega jezika in naj ga v javnosti strogo uporabljajo. Možnosti uveljavljanja lastnih množičnih občil in šolanja v materinem jeziku je odobraval le 40% anketirancev, kar kaže na dejstvo, da so bili Slovenci takrat pripravljeni sprejeti le njihove najosnovnejše kulturne pravice, širjenje kulturnih pravic na področju javnega pa so sprejeli z nevečinskimi deleži. Večina je izrazito zavračala možnosti o lastnem političnem delovanju imigrantov, o zagotavljanju političnih pravic, ki omogočajo še vrsto drugih, kot so dostopnost do državnih služb, lastninske pravice itn., kar v primerjavi z raziskavami iz začetka 90ih kaže na porast nestrpnosti in etnične distance Slovencev. Le to pa je odpiralo in še odpira možnosti za nenehne konflikte, lep nazoren primer so danes "aktualni izbrisani". (glej Klinar, 1994a:8-29)

Med kategorije, ki so izraziteje izražale etnično distanco do imigrantov štejemo ljudi z nižjim socialnoekonomskim statusom, starejšo populacijo, ki so jo pestili problemi revščine, neizobražene skupine, nezadovoljne z razvojem demokracije in pristaše desnega političnega pola. Nadpovprečen pozitiven odnos pa so izražali višje izobraženi, Neslovenci, pripadniki takratne levice oz. SDP-ja ter ljudje z višjim socioekonomskim statusom. (glej Klinar, 1994:23-25)

Torej, dolgoročnejši trend od leta 1980 naprej kaže na izrazito zniževanje ocen o dobrih odnosih do imigrantov, na povečanje vmesnih ter slabih ocen. Do te prelomnice je nedvomno prišlo ob koncu leta 1990, ko so dozoreli procesi osamosvajanja. Splošno politično ozračje je postalo imigrantom nenaklonjeno, kar je širša javnost kmalu prevzela. Poleg političnih razlogov je bil močno prisoten tudi občutek kulturne ogroženosti, ki so jo z utrjevanjem nacionalne zavesti mediji in politični akterji "uspešno" prenesli na širšo javnost. Opravičevanje sprememb v teh odnosih pa se je pripisovalo vse slabšim socialno-gospodarskim razmeram z dokaj visoko stopnjo brezposelnosti, ki je samo spodbujala stališča ogroženosti zaradi velikega števila imigrantov (deleži stališč, da naj se odpušča delavce ne glede na njihovo strokovnost temveč narodno pripadnost so bili razmeroma visoki). Sklenemo lahko, da sta poudarjena nacionalna zavest in krepitev tako pozitivnega kot negativnega nacionalizma spremenila medetnične odnose v Sloveniji, ki so se začeli slabšati v začetku 80-ih, izvorno pa sežejo v 60. in 70. leta, v čas prvih množičnih notranjih migracij.

Naraščanje ksenofobije in nestrpnosti Slovencev je kasneje, ko imigranti izgubijo svoj ‘status aktualnosti’, vidno v odnosu do beguncev iz Hrvaške ter BiH. Torej se je trend nadaljeval...

4.3. NESTRPNOST DO BEGUNCEV S PODROČJA BIVŠE JUGOSLAVIJE

Zgodovina priča o številnih prisilnih pregnancih, beguncih povezanih z nasilnimi vojaškimi osvajanji in uresničevanju imperialističnih ciljev. Prisilne migracije spremljajo tragedije etničnih skupin in posameznikov, videne v genocidih, pokolih, obstojih koncentracijskih in begunskih taborišč. Neprostovoljne migracije morajo biti spodbujene, ko migrantom vendarle še ostanejo minimalne možnosti za odločanje o odhodu in njegovi smeri, medtem ko pri prisilnih migracijah možnosti odločanja nimajo, ostanejo pasivni objekti nasilnih premeščanj ali ustraховana množica, ki se panično premika pred grozečim nasiljem. (Klinar, 1993:75)

Razpad socialističnega sistema, formiranje postsocialistične družbe, razpad jugoslovanske federacije z osamosvajanjem republik in njihovim preoblikovanjem v nacionalne države so v naših večetničnih okoljih pripeljala do etničnih konfliktov, le ta pa v prava vojna hudodelstva. Nasilje nad civilnim prebivalstvom, uničevanja, etnična čiščenja ter skrajni genocid so v begunstvo tudi k nam pognala ogrožene množice, ki so reševale svoja življenja.

V Slovenijo je z vojno na področju bivše Jugoslavije prispel val beguncev⁹, najprej iz Hrvaške, ki so se kmalu vrnil na svoje domove ali vsaj v svojo državo. Kasneje smo sprejeli še begunce iz BiH, ki zaradi več let trajajoče vojne niso mogli zapustiti naše države in velika večina je v Sloveniji tudi ostala. Obdobje od leta 1993 dalje se je v Sloveniji zaznamovalo kot obdobje reševanja begunske problematike in sočasno tudi nadaljevanje krepitve ksenofobije in nacionalizma.

⁹ Jeseni leta 1991 so začeli prihajati k nam begunci in begunke iz Hrvaške, spomladi 1992 so se jim pridružili še begunci in begunke iz Bosne in Hercegovine. Takrat je bilo število beguncev in begunk ocenjeno na 45.000. Postopna izselitev, zlasti bolj izobraženih v Zahodno Evropo Združene države Amerike in Kanado se je začela takoj po prihodu in jeseni ob prvem uradnem štetju jih je bilo približno 31.000. V maju 2001 jih je bilo še 2646. (vir:Urad za priseljevanje beguncev v Vrečar,2001:77)

Sprejem beguncev je na samem začetku odseval solidarnostna ravnanja, vendar je čas naredil svoje. Bolj ko je postajalo očitno, da se vojna v BiH ne bo tako kmalu končala, več nerazpoloženja je bilo začutiti med slovenskim prebivalstvom. S podaljšanjem bivanja beguncev, z dolgoročno neresljivostjo vzrokov begunstva ter s povečanjem deleža beguncev je začetna naklonjenost postopno upadala, sočasno pa je naraščala nestrpnost, ki se je v skrajnih primerih sprevrgla v udejanjanje ksenofobije in etnocentričnega nacionalizma. Nestrpnost so mediji, širša javnost in nekatera zveneča politična imena utemeljevali z gospodarskimi, kulturnimi in ekonomskimi razlogi, češ da povzročajo gospodarsko breme in da dolgoročno lahko s svojo številčnostjo ter kulturno raznolikostjo resno ogrozijo etnično ter kulturno identiteto naše majhnosti. (Klinar, 1993)

4.3.1. Stališča Slovencev do begunske populacije- SJM

Kot sem že omenila, je bila začetna naklonjenost in solidarnost Slovencev ob prvih množičnih prihodih beguncev nevprašljiva. Raziskave SJM so pokazale, da je bilo 70% anketiranih pripravljenih prispevati človekoljubno solidarnostno pomoč oz. so beguncem pomagali. Le 10% jih je pomoč na kakršenkoli način zavrnilo. Res, da gre za majhen delež, ki pa je po mojem mnenju kljub temu dober pokazatelj nestrpnosti, saj v takšnih okoliščinah, v katerih so se begunci znašli, bi solidarnost avtohtonega prebivalstva morala biti edino vodilo tako v mišljenjih kot v dejanjih. Raziskave SJM so pokazale, da so beguncem pomagali vsi socialni sloji, ne glede na socioekonomski status in ne glede na njihove zmožnosti, kar je dober pokazatelj strpnega, solidarnostnega vedenja. Najbolj nenaklonjeni oz. najvišjo stopnjo nestrpnosti so izkazovali pripadniki desnega političnega pola, predvsem pristaši stranke SNS ter nezaposleni, ki so begunce, kot so tudi že poprej imigrante, doživljali kot konkurenco na trgu delovne sile.

Na sam odnos do beguncev kažejo dokaj uravnotežene ocene; 27% anketiranih je izrazilo stališče nenaklonjenosti oz. neodobravanja, 28% jim je bilo naklonjenih in 25% vseh anketirancev je do beguncev izkazali povsem nevtralen, brezbižen odnos. Dejansko so bili begunci deležni ugodnejših ocen kot trajni imigranti, kar lahko razložimo s humano usmerjenostjo do beguncev in s poznavanjem njihove situacije, da so prisilni imigranti in z upanjem da so tukaj le začasno. (Klinar, 1993, 1994b)

Dober pokazatelj latentne ksenofobije in etnične nestrpnosti so tudi naslednja stališča, za katera so se Slovenci kar v večini zavzemali¹⁰:

- 59% anketirancev je bilo mnenja, da vojna v BiH Slovenijo ogroža, ne toliko zaradi njene bližine kot zaradi vala beguncev
- 82% anketirancev je begunce dojelo kot začasen pojav in nedopustno se jim je zdelo, da bi del njih trajno ostal v Sloveniji, stvari še dodatno zapletel ter ustavil razvoj Slovenije (že zaradi tako visokega deleža ekonomskih imigrantov s področja bivše Jugoslavije)
- 69% anketirancev je bilo mnenja, da ima Slovenija enake obveznosti do beguncev kot druge države. Očitno kljub nekdanji skupni državi med Slovenci ni bilo prisotnega občutka sokrivde, zaradi razpada Jugoslavije, ki je najbolj krvavo odsevala v BiH. Le to stališče pa po mojem mnenju ne izraža le nestrpnosti, temveč tudi pravo sebičnost oz. brezbržnost Slovenskega naroda do drugih narodov iz bivše Jugoslavije.
- 66% slovenske javnosti je leta 1993 podprlo odločitev slovenske vlade za sprejetje visokega števila beguncev, z vsako pomočjo in zagotovljenimi pravicami. 19 % anketirancev je takšnim ukrepom ostro nasprotovala. Čeprav zopet ne gre za visok delež, menim, da je za takšno situacijo, ki ji pripada vsaka humanitarna pomoč in vsaj osnovne človekove pravice, omembe vreden in dober pokazatelj ksenofobne zagate, v kateri se je znašel naš narod.
- visok delež anketirancev je nasprotoval možnosti, da bi begunci začeli gojiti lastno kulturo in vero, kar kaže na le začasno sprejemanje etničnega pluralizma, priznavanje le tega pa je v sleherni družbi pogoj tolerantnega vedenja posameznikov in posameznic oz. je temelj ustvarjanja strpne države.

Rezultati oz. opisana stališča kažejo na latentno netoleranco Slovencev in na relativno visoko stopnjo etnocentrizma in ksenofobije do begunske populacije v Sloveniji. Nerazpoloženje do beguncev je nekoliko manj izraženo kot do imigrantov, verjetno zaradi človekoljubne solidarnostne narave, ki je značilna ob vsakem tragičnem prihodu beguncev in so jo Slovenci čutili na samem začetku vojnih dogajanj v bivši državi.

¹⁰ Vir: (ur.):Toš,N., Dokumenti SJM, Slovenski izzivi I, II (1992,1994)

4.4. ZGODBA ILEGALNIH PREBEŽNIKOV IN SLOVENSKE KSENOFOBIJE

Nadaljevanje trenda bom predstavila s prebežniško zgodbo absurdne realnosti, ki se je zgodila na začetku novega tisočletja. Leta 2000 so v Slovenijo začeli prihajati migranti, predvsem z vzhoda, katerim je bilo s formalne oz. institucionalne strani skupno to, da so bili brez osebnih dokumentov in veljavnih vizumov, različne usode mnogih pa so vezale tudi zelo podobne zgodbe, ki so na kratko pomenile beg pred "smrtjo" in željo po "življenju".

Ksenofobija se je v primeru prebežniške zgodbe dogajala na treh ravneh. Na politični ravni, medijski ter delno tudi na civilno družbeni ravni.

Ksenofobno se je najprej odzval slovenski politični vrh, ki je bil neuspešen, po vseh navodilih "Schengenskega projekta", že pri zagotavljanju pravic in s svojo nespretnostjo dovolil novinarjem vstopiti v nemogoče razmere v centrih, kjer so bili migrantje nameščeni. S tem oz. takrat se je vse začelo. Namen novinarjev bi bil dosežen, v primeru, da bi svoje prispevke predstavili v humani luči in v ljudeh vzbudili občutek solidarnosti. Zgodilo se je povsem pričakovano, ravno nasprotno."Posnetki so v nekaterih vzbudili sočutje, v nekaterih pa začudo in gnus ob pogledu na drugačne ljudi". (Pajnik,2001:9)

"Mediji so izvajali verbalno nasilje nad sočlovekom in tudi bolj ali manj odkrito prodajali predsodke iz katerih se pojavi rasizem". (Pajnik,2001:9). Z vsakodnevnim bombardiranjem o naraščanju števila prebežnikov, o kriznih razmerah v centrih in zunaj njih, ki jih le ti povzročajo, so slovensko javnost dobesedno preobrazili v velike ksenofobe, pripravljene tudi na ulični boj proti novemu sovražniku.

Glavni čas oblikovanja medijskega diskurza o t.i. imenovanih ilegalnih prebežnikih, ki jih je slovenska javnost poimenovala z negativnimi oznakami kot so ilegalci, nezakoniti prebežniki, tujci iz oddaljenih držav, pisana družčina iz vseh koncev sveta, množica nevajena osebne higiene itn. (Jalušić,2003:16):" ki se gnetejo, begajo, navaljujejo, pritiskajo, oblegajo, preplavljajo", je bila jesen 2000. Takrat je bilo v glavnih slovenskih časnikih objavljenih kar 162 člankov in to v kar pičlih 35 dneh na temo preplavljanja, gnetenja itn. Označili so jih za begunce prebežnike, katerim ni bila priznavana niti možnost, da bi pri nas ostali, označeni so bili kot prebežniki, ki

bežijo preko naše države v svetlo Evropo kot grmada ljudi, ki le zlorablja našo dobroto. V političnih krogih pa so sočasno potekale burne, bolj ali manj ksenofobne razprave o preveliki liberalnosti slovenskega azilnega zakona, ki naj bi bil premehak, saj omogoča pravo zlorabo le tega. Mediji so politične ksenofobno nastrojene diskurze "uspešno" povzeli s pisanjem, kot je bil članek v Magu dne 31.1.2001 (Jalušić,2003:16): "Slovenija je postala priljubljena prehodna dežela za ilegalne prebežnike, ker se je razvedelo, da smo prehodni ilegalski hotel z vsaj tremi zvezdicami". Tako uspešno, kot so jih povzemali, so jih tudi prenesli na širšo javnost. (Jalušić,2003)

Z naraščanjem števila migrantov so naraščali tudi pritiski v vladi, na katero so dodatno pritiskali mediji in širša javnost s svojimi ksenofobnimi protesti, ki je postajala vedno bolj nestrpna in sovražna do njih kot tudi do države. Sočasno se je začela oglašati civilna družba, ki je državo opozarjala na kršenje človekovih pravic, nestrpno javnost pa na nepravilno obravnavanje in stigmatiziranje teh ljudi. Na drugi strani pa smo bili priča pravim ksenofobnim protestom zaradi afere stenice¹¹ v Azilnem domu v Ljubljani.

Stvari so se takrat skoraj iz dneva v dan zaostrovale, javnomnenjsko razpoloženje je bilo vedno bolj naelektreno in nabito s sovražno protiprebežniško energijo. Ko je prišlo že do nevzdržne točke, so se stvari obrnile na bolje. Oglasile so se skupine intelektualcev in raziskovalcev iz demokratičnega urada za intervencije in poleg nevladnih organizacij začele opozarjati na anomično stanje v slovenski družbi. Demonstracija urada za intervencije pa je dala piko na i in pokazala tako širši javnosti kot političnemu vrhu, (Jalušić,2003:19): "da je šla zadeva predaleč in da ksenofobija že ogroža njeno zmožnost ukrepanja". Pokazali so, da so dogodki s prebežniki izbili sodu dno. Čez noč se je zgodil pravi politični in posledično tudi medijski preobrat. Mediji so začeli delovati skladno s pozivi vlade o strpnosti in solidarnosti, retorika nestrpnosti se je obrnila v njeno nasprotje. Vroča kri tako lokalnih oblasti, politikov kot tudi medijev se je ohladila, stvari so se začele umirjati in ksenofobija se je zopet vrnila v meje "normalne sprejemljivosti".

(Jalušić,2003)

¹¹ Zaradi stenic so iz Azilnega doma v Ljubljani morali začasno preseliti tamkajšnje stanovalce na Goričko. Prebivalci Goriškega in okolice so burno reagirali in zahtevali njihovo takojšnjo odstranitev z grožnjami o zapori cest, vaškimi stražami itn., iz časa gobavstva. Ob vrnitvi nazaj je podobno reagirala ljubljanska šišenska iniciativa. (Jalušić,2003)

Problem migracij in ilegalnih prebežnikov je res moral preseči vse meje humanega, da se je spreobrnila oblast, z njo mediji, ki so skupaj umirili širšo javnost. Menim, da je ta zgodba ne le dober pokazatelj ksenofobije v Sloveniji, temveč tudi samih kanalov, kjer se le ta producira. Je dober primer vsemogočnega vpliva, tako vlade oz. oblasti kot medijev na stališča in delovanje širše javnosti. Prikazala nam je uspešno medijsko konstrukcijo realnosti, kateri smo bili priča pri vseh zgodbah, ki so manifestirale etnično nestrpnost.

Problem imigrantov je postal instrument dualizma med prebivalci in državo oz. med lokalnostjo in državnimi oblastmi. Na strani ljudstva se je ustvaril sklep, da je glavni krivec tega problema država, ki igra zaščitniško vlogo tihotapca prebežnikov in goji nestrpen ter mačevski odnos do svojih državljanov in s tem sama ustvarja ksenofobijo. Paradoks je v tem, da še zdaleč ni zaščitila imigrantov in preprečila vsesplošne manifestacije ksenofobije. Mediji pa so se obračali po vetru in v primerih burnih reakcij ljudstva opravičevali le te s pisanjem o normalnih reakcijah ljudi na nenormalne razmere. Tako je bilo normaliziranje in hkrati zanikanje ksenofobije glavna strategija mainstreama o problemu prebežnikov. (Jalušić,2003)

Na prelomu leta 2000/2001 lahko slovensko javno razpoloženje označimo s prebežniško krizo, ki je bilo povsem sorodno tistemu iz časov begunske krize, podobno razpoloženju, ko se se dogajali romski ekscesi in vse nadaljnje debate medijskih in političnih akterjev o problemu nastanitve in preseljevanju beguncev iz begunskih centrov. "Prebežniška kriza" je bila ponovitev begunske krize, le da je bilo javno mnenje še bolj kritično in ksenofobno nastrojeno in ni kazalo nikakršnih občutkov solidarnosti, ki so bili na samem začetku prihoda beguncev v Slovenijo še močno prisotni. Za ksenofobno zgodbo o prebežnikih je bila značilno bolj prezentna razprava o ksenofobiji s paleto predsodkov ter sovražnega govora v vsakdanjem javnem diskurzu in medijih, kar je kmalu preseglo meje izražanja ksenofobije, saj je pozivalo k skupinskemu delovanju proti prihajanju in naseljevanju prebežnikov. Dober primer prave manifestacije ksenofobije, a žal ne osamljen, je bila že prej omenjena organizirana t.i. iniciativa Šiška. (Jalušić,2003)

Trend ksenofobije in nacionalizma je s prebežniško krizo pokazal na svojo "uspešno" kontinuiteto in močno zasidranost etnične nestrpnosti v stališčih slovenskega prebivalstva, ki se ne kažejo le v odnosu do narodov s področja bivše Jugoslavije.

4.5. AKTUALNI IZBRISANI IN VPRAŠANJE DŽAMIJE

Ko se je umirilo burno prebežniško obdobje, sta kmalu na površje zopet priplavala dva pereča problema, ki kažeta na nadaljevanje zgodbe o ksenofobiji in nacionalizmu v slovenskem prostoru. Zgodbi o izgradnji džamije v Ljubljani, ki je stara že vsaj 35 let, se je pridružil problem "izbrisanih", ki je dodobra ogrel strasti tako slovenskih politikov, javnosti, zagovornikov izbrisanih kot tudi medijev, ki so spretno prilivali olje na že tako vroč ogenj.

4.5.1. PROBLEM IZBRISANIH

S tihim, tajnim izbrisom iz registra prebivalstva je množica 18 tisoč ljudi (in njihovih družin) izgubila pravno eksistenco. Vsi njihovi osebni dokumenti so bili uradno razveljavljeni (preluknjani). Mnogim se je to zgodilo s prevaro: povabljeni so bili naj pridejo »urediti svoje papirje«-brž ko so jim zahtevane dokumente predložili, so jim jih uničili. (Krivic,2003:1)

Problem izbrisanih sega v obdobje osamosvojitve in je ena ključnih stvari pri razumevanju etnocentrističnega nacionalizma in sodobne ksenofobije pri nas. Z novo nastalo državo smo dobili nov, po besedah Kuzmanića, prastari koncept državljanstva, ki je utemeljen na etnosu oz. narodni pripadnosti. S tem smo dobili tudi nov, širok negativen koncept »tujosti« in »tujstva«, (Kuzmanić,2003:25): " ki je vse, ki niso Slovenci po krvi in zemlji, po prednikih, jeziku in kulturi razglasil za tujce". Te "novo pečene" tujce so predstavljali ljudje s področja bivše Jugoslavije, predvsem se je status »tujosti« dobro prijel imigrantov, ki so pred osamosvojitvijo dolga leta živeli in delali v Sloveniji.

Da so imigrantje s področja bivše Jugoslavije, danes nekateri imenovani izbrisani, v očeh slovenske javnosti "pridobili" status tujca, nazorno prikazujejo raziskave SJM iz leta 1993, kjer so izrazito prevladovala stališča, (Klinar,1994b:41):"da je slovenska država preveč lahkotno podeljevala slovensko državljanstvo imigrantom in da je treba narediti revizijo dodeljenih državljanstev imigrantov ter ga nekaterim odvzeti". 45% anketirancev se je takrat zavzemalo za stališče dopustnosti odvzema slovenskega državljanstva imigrantom iz nekdanje Jugoslavije, če so imeli stalno prebivališče v Sloveniji in če so zanj zaprosili. Takšno ravnanje države bi pomenilo odvzem že priznanih pravic in uveljavitev pravno nedopustnega retroaktivnega delovanja spremenjenih predpisov. (Klinar,1994) Za revizijo in odvzem že pridobljenih leta

državljanstev so se zavzemale predvsem desničarsko usmerjene stranke, v celotnem javnem diskurzu, predvsem medijskem, pa se je pojavil močan negativen in odklonilen odnos do priseljencev iz področja bivše Jugoslavije, ki je bila po osamosvojitvenem obdobju: "transformirana v imaginarni Balkan, ki naj bi predstavljal področje nasilja, primitivnosti, neracionalnosti, od katerega naj bi se Slovenija radikalno razlikovala, saj naj bi spadala v evropsko kulturno področje, sinonim za demokracijo in spoštovanje človekovih pravic" (Vodopivec; Kuzmanić; Rizman v Zorn, 2003:98)

Problem izbrisanih zaseda pri analizi trenda ksenofobije in nacionalizma posebno mesto. Nanaša se na obdobje osamosvojitve in je tesno povezan že s "staro" nestrpnostjo Slovencev do skupine imigrantov s področja bivše Jugoslavije oz. do ljudi, ki niso etnični Slovenci. Poseben je zato, ker ni zgolj "suhoparen" primer izražanja predsodkov in pokazatelj latentne ksenofobije, tako značilne za slovenski prostor, temveč je primer kršenja človekovih pravic, primer manifestacije ksenofobije, ki se je zgodila na ravni države oz. oblasti. Menim, da s sociološkega vidika, obravnava te tematike nedvomno, glede na širino svojih posledic, zahteva posebno in samostojno analizo.

Leta 1992 so iz registra prebivalcev bili izbrisani vsi imigrantje s področja bivše Jugoslavije, ki so imeli stalno prebivališče v Sloveniji in iz raznovrstnih razlogov niso zaprosili za državljanstvo. Slovenija je ob osamosvojitvi korektno in pošteno ponudila svoje državljanstvo vsem tistim, ki so v njej imeli stalno prebivališče, a so bili rojeni v drugih republikah bivše Jugoslavije in 170.000 ljudi je to tudi izkoristilo. Ostalim 18.000 je bil odvzet prejšnji status, brez kakršnegakoli objektivnega in legitimnega razloga, hkrati pa jim status tujca s stalnim prebivališčem ni bil ponujen. Večina ekonomskih in socialnih pravic v naši državi je vezana na stalno bivanje, z izgubo le tega so jih naši državni organi oropali in s tem nezakonitim ter neustavnim dejanjem povzročili dvanajst let trajajoči brezstatusni položaj in življenjske stiske 18.000 izbrisanih prebivalcev in prebivalk Slovenije. Z izbrisom so postali tujci in hkrati nelegalni prebivalci Slovenije, čeprav so si tukaj ustvarili domove, družine, socialne mreže in še več, nekateri so bili celo rojeni v Sloveniji in druge domovine sploh niso nikoli imeli. Znašli so se v anormalni situaciji, ki jo je ustvarila oblast in na katero niso imeli nobenega vpliva. Leta 1999 je ustavno sodišče ugotovilo, da je izbris iz Registra stalnega prebivalstva v nasprotju z ustavo, da je država presegla vsa pooblastila ter hkrati vladi in zakonodajnemu organu naložilo, da se izbrisanim prizna odvzeti status od izbrisa dalje. (Dedić, 2003)

Jelka Zorn je avtorica, po mojem mnenju ene najpomembnejših študij o izbrisanih, objavljene v knjigi *Izbrisani*, ki je izšla v letu 2003, z naslovom *Politike izključevanja v nastajanju slovenske države*. Namen njene raziskave je bil ugotavljanje vsakdanjih izkušenj ljudi, ki so bili izbrisani iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije. Uporabila je kvalitativno metodo pol-strukturiranih, poglobljenih intervjujev z izbrisanimi posamezniki in posameznicami ter metodo zbiranja osebne dokumentacije prizadetih.

Allport, ki govori o petih stopnjah izražanja predsodkov, diskriminiranje predstavi kot predzadnjo instanco, ki se odraža z odvzemom človekovih pravic. V primeru izbrisanih je bila stvar obrnjena. Najprej so jim bile z izbrisom kršene pravice, nato so jim bile odvzete, kot posledico tega dejanja pa so začutili še vse druge stopnje izražanja predsodkov, med njimi tudi nasilje. Postali so tujci in hkrati nelegalni prebivalci Slovenije, kljub temu da so v Sloveniji od nekdaj živeli, nekateri že od rojstva, si tukaj ustvarili domove, družine, socialne mreže, zaposlitve in se vključevali v lokalne skupnosti (glej Zorn,2004:85). Z implementacijo izbrisa so tem ljudem v vsakdanjem življenju sledile še različne kršitve konkretnih pravic, posledično pa so postali ranljiva populacija, ki je občutila ekonomsko in socialno ogroženost, socialno distanco ter občutek alienacije v družbi, v katero je bila še "do včeraj" vključena v vseh pogledih.

Zornova opisuje, da so bili diskriminacije, ki je ena od izražanja etnične nestrpnosti, deležni v vseh sferah vsakdanjega življenja. Sovražna ideologija se je odražala v odnosu uradnikov, policije, sosedov in drugih do izbrisanih. Bili so popolnoma zapuščeni in izolirani. (glej Zorn,2003:92). "Polijsko nasilje in izgoni izbrisanih sta bili dve najradikalnejši tehniki totalne dominacije in ustrahovanja. Nekateri policaji se pri svojem delu-izvrševanju zakonov-niso ustavili niti, ko so osebo poznali in je bilo več kot očitno, da je implementacija določenega zakona v nasprotju z etiko in s človekovimi pravicami". (Zorn,2003:122) Tako ne moremo govoriti le o ksenofobiji, temveč o raznolikosti kršitev človekovih pravic, administrativnega mučenja ter diskriminacije na vseh obstoječih ravneh.

Predstavila bom samo nekaj izsekov iz pogovorov¹² z izbrisanimi posamezniki in posameznicami, ki nazorno predstavljajo odvzem pravic in s tem institucionalizirano diskriminacijo ter posledice, ki jih je le ta imela pri pozameznikih in posameznicah.

1) primer socialne in ekonomske ogroženosti

- *"Prej smo dobro živeli. Imeli smo stanovanje, avto, garažo in vikend....zdaj nimam ničesar. Včasih pogledam v kontejner, če so ljudje kaj uporabnega vrgli stran." (M.S.)*

2) primer socialne distance in socialne izključenosti

- *"Vedno sem bil zraven, kadar se je v vasi kaj dogajalo- ponavadi sem bil predsednik odbora ali sem imel kakšno drugo vlogo...bil sem zelo ponosen; čutil sem, da ljudje cenijo moje delo in da sem koristen član naše skupnosti.....Doživel sem, da sem se hotel pozdraviti s človekom, pa se je izognil. Z nekaterimi smo se poznali 30 let, zdaj pa me ne poznajo več." (S.M.)*

3) primer izražanja predsodkov uradnih oseb

- *"Večkrat sem s strani policije slišal:«Poberi svoje stvari in izgini v Bosno.» Jaz ne morem vsakokrat vsakemu policaju razlagati kako je z mojim statusom...Rekli so mi tudi, da imam srečo, da me ne peljejo na mejo in me pošljejo dol." (M.M.)*

4) primer nasilnega vedenja uradnih oseb kot zadnja instanca izražanja predsodkov

- *Zgodilo se je, da sem se prišel na policijo pritožiti, ker me je pretepel policaj. Dal sem izjavo o tem, kaj se je zgodilo. Rekli so mi, da moram počakati, da bo prišel policaj, ki je pristojen za to področje. Čakal sem toliko časa, da je prišel v službo in stopli predme policaj zoper katerega sem se prišel pritožiti. (M.B.)*

5) kulturna anestezija

- *"Zame niso razne kršitve, odvzemi dokumentov ipd. Najbolj boleče, to že nekako preživiš. Tist,o kar me najbolj boli, je ta prepad med stalnim govorjenjem o demokraciji, pravni državi in človekovih pravicah, ki je popolnoma v nasprotju s tem, kar smo mi preživeli. Naši problemi v javnosti sploh niso omenjeni, zato, ker bi lahko pokvarili popolno sliko Slovenije kot demokratične države. To zamlčanje je najhujše, kar se nam je zgodilo." (M.B.)*

Zgoraj omenjene negativne izkušnje so postale del vsakdanjega življenja posameznikov in posameznic, ki so bili izbrisani. Dolgi deset let le te in z njimi povezano trpljenje niso bile del javnega, medijskega, znanstvenega in političnega diskurza. Javnosti izbris ni bil poznan. Takšne razmere je Allen Feldman poimenoval kulturna anestezija: " gre za zamlčanje neprijetnih in

¹² Gre za posneta pričevanja izbrisanih posameznikov in posameznic, ki jih je izvedla Jelka Zorn in predstavila v študiji z naslovom Politike izključevanja v nastajanju slovenske državnosti.

protislovnih izkušenj in občutkov tistih, ki so konstruirani v kulturnega drugega" (Feldman v Zaviršek v Zorn,2003:92). Ko se družba na kolektivni ravni ni sposobna soočiti z bolečino, ki je bolečina Drugega. (glej Zorn,2003:92)

6) opustitev etične dileme

- *"Junija leta 1992 sem rodila. Z možem sva odšla na občinski urad vpisati otroka. Matičarka nama je povedala, da ravno pošilja potrdila o državljanstvu in da mene ni med njimi zato, ker sem Hrvatica. Zanimivo, mama je bila Slovenka, oče Srb, jaz pa sem rojena v Sloveniji in so me uvrstili med Hrvate. Napotila me je k referentki, ki je zadolžena za te zadeve. Referentka ni bila prav nič prijazna. Vrgla mi je nek obrazec, kjer so bili navedeni pogoji in zahtevani dokumenti za sprejem v državljanstvo. Med drugim je pisalo, da moram opraviti izpit iz slovenskega jezika. Moja mama je celo življenje delala na občini in ta referentka je bila pri njej na praksi, ko je še hodila na ekonomsko šolo. Približno mojih let je. Prekipelo mi je: ali te ni sram, celo življenje me poznaš, dobro veš, da sem končala ptujsko gimnazijo, pa me pošlješ na izpit iz slovenščine!"(M..U.)*

Nesporno je, da so se uradniki držali zakona, sporno pa je, da so izvajali vse administrativne procedure, medtem ko je bilo očitno, da kršijo človekove pravice oz. da nekaj pri vsem tem ni bilo v redu. Najverjetneje gre poleg upoštevanja zakonov tudi za opustitev etične dileme uradnikov oz. ponotranjanje splošnega nestrpnega odnosa širše javnosti, medijskega ter političnega diskurza do imigrantov s področja bivše Jugoslavije. (Zorn,2003)

V samo problematiko izbrisa, (ne)zakonitosti, posledično najhujših primerov sistematičnega kršenja človekovih pravic, ugotovitve ustavnega sodišča, referendumu itn., se ne bi spuščala, saj je moje bistvo le pokazati na današnjo visoko stopnjo ksenofobije v slovenskem prostoru, ki se je v primeru izbrisanih sprevrgla v legalizacijo diskriminacije in njeno javno sistematično opravičevanje.

Izbris se je kot pomembno javno vprašanje začel artikulirati šele 10 let po dejanskem administrativnem izbrisu, ko so o njem spregovorili prizadeti sami, ko so dobili možnost biti slišani. Razlogov zakaj se to ni zgodilo prej je veliko, od povsem osebnih (individualna prizadetost izbrisanih), nezmožnosti javnega delovanja, do prevladujoče sovražne ideologije do vseh Neslovencev, ki je bila prisotna v devetdesetih letih. Večjemu delu slovenske javnosti tako problem izbrisanih sploh ni bil poznan, izkušnje fizičnega preganjanja, diskriminacije, trpljenja, ki so ga izbrisane osebe doživljale, niso bile del javnega, medijskega, znanstvenega in političnega diskurza. (Zorn,2003)

Šele z javno artikulacijo tega vprašanja pa se je začela izražati ksenofobija na politični, medijski ravni ter med širšo javnostjo. Postala je del javnega, medijskega, političnega in tudi znanstvenega diskurza. S tem se je začelo problem ne reševati, ampak zapletati, saj so politiki za svoje interese vključili tudi medije in s tem javnost, ter že tako diskriminatorni zgodbi o kršenju človekovih pravic dodali še elemente etnične nestrpnosti. Ksenofobija se je tudi v primeru izbrisanih dogajala na treh ravneh.

Mediji so igrali pomembno vlogo pri formiranju ksenofobije. Predstavljali so kanal med politiko in širšo javnostjo, ki se je že v času beguncev, ilegalnih prebežnikov, danes džamije, izkazala za nekritično do sovražne ksenofobne ideologije. Nepravično bi bilo trditi, da so vsi mediji ustvarjali "hujškaško" propagando, saj smo prav iz medijev lahko bili priča tudi drugi, resnični plati te zgodbe. Predstavili so usode izbrisanih in pokazali realno sliko, da je vsak od njih zgodba zase. Verjetno so televizijsko predstavljene zgodbe teh ljudi vsaj omilile predstavo v glavah ljudi, ki se je ustvarjala na politični in zaostrovala na medijski ravni.

Nestrpen odnos do problema izbrisanih in do samih t.i. izbrisanih se je pojavil najprej v politični sferi, natančneje v desnem političnem opozicijskem polu. Že na samem začetku jim je uspelo, da so osnovni razlog za izbris potisnili povsem na rob javne debate in javnosti predstavljali izbrisane kot JNA agresorje, špekulante, sovražnike Slovenske države, ki se v javnih nastopih danes skrivajo za par ubogimi snežilkami; ki so se našega državljanstva sramovali, otepali, zdaj pa želijo izterjati visoke odškodnine na račun slovenske dobrosrčne politike. S pomočjo medijev so širili nestrpnost, ki je postala del večinskega javnega mnenja tudi v primeru izbrisanih in s sovražno govorico do skupine izbrisanih, ki je že tako bila oropana človekovih pravic, pridobivali volilce ter slovensko širšo javnost mobilizirali v ksenofobno nekritično in etnično nestrpno. (Krivic,2003)

Menim da bi lahko problem izbrisanih in z njim povezano anomično situacijo lahko povezali z rizičnostjo in negotovostjo preobrazbe socialistične družbe v postsocialistično. Izbris je povezan s časom osamosvojitve, s časom prestrukturiranja tako političnega kot celotnega družbenega sistema v Sloveniji. In če je za vse postsocialistične družbe značilna negotovost ter nedorečenost tudi na področju zakonodaje, potem je problem izbrisanih lahko definiran tudi kot eden napačnih korakov preobrazbe, vendar to nikakor ne opravičuje izbrisa in vseh posledic, ki jih je le ta imel za posameznike in posameznice.

Zaključila bom z mislijo Jelke Zorn, ki meni, da skoraj nihče ne odobrava sovraštva do tujcev in državljanov neslovenskega etničnega porekla, vendar se mnogi tihoma strinjajo, da sta slovenska kultura in jezik ogrožena, da so Neslovenci prelahko prišli do slovenskega državljanstva in da brezbriznost prebivalstva ni bila le posledica nevednosti kot mnogi to opravičujejo, temveč dejstvo, da so se strinjali s ksenofobno nastrojenim razmišljanjem in sovražno ideologijo, ki je bila podlaga za izbris. (Zorn,2003)

4.5.2. ODNOS SLOVENCEV DO IZGRADNJE DŽAMIJE

"Kakšna družba postajamo , če nekateri med nami verjamejo, da bi pomenila gradnja džamije v Sloveniji kršenje človekovih pravic, kot da bi bile le-te sinonim za oholo zanikanje vsega, kar odstopa od standardov večinske kulture?" (Kovač,2004:5)

Zgodba o izgradnji džamije v naši prestolnici ni nič novega, temveč žgoča in manipulativna tema, stara že 35 let in vsi poskusi določitve lokacije za ta objekt so do sedaj propadli, kar je lahko le očitni dokaz, da se izgradnja muslimanskega verskega objekta v Sloveniji načrtno preprečuje. Čisto po naključju ali pa z namenom je zopet priplaval na površje in je nedvomno nazoren primer močno zasidrane ksenofobije v slovenskem prostoru.

Sociolog dr.Srečo Dragoš (2004), je celoten zaplet okrog džamije razdelil na tri obdobja in jih označil kot prehajanje latentne ksenofobije v eksplicitno, in manifestiranje le te z institucionaliziranjem islamofobije.

Prvo obdobje označuje zaplete od vložitve prvega zahtevka muslimanov za izgradnjo džamije (1969) do prvih zavrnitev oblasti (2001), ki niso bila več utemeljena s težavnimi izbori primerne lokacije. Za drugo obdobje (od 2001 do 2003) je značilno intenzivnejše zapletanje te problematike z eksplicitnim artikuliranjem nasprotovanja. Tretje obdobje, od leta 2003 pa vse do danes, označi kot nevarnejši odziv, manifestacijo ksenofobije, ki se je s pobudo referendumu tudi institucionalizirala.

(glej Dragoš,2004:13)

Argumentov iracionalne narave proti izgradnji džamije je veliko. Dragoš (2003:48-53) je sestavil celotno tipologijo »slovenskih« nasprotujočih si argumentov proti džamiji, ki se generirajo s politiko, producirajo pa z mediji. Formirajo se predvsem v desnopolitičnem polu, večinoma kot prozorni predmet političnih igrice v predvolilni tekmi in kot javno razpihovanje nestrpnosti in strah pred drugačnimi.

1) Prvi *argument ničelne vsote* izhaja iz predpostavke, da so vse dobrine v družbi omejene in da bo manj dobrin dostopnih za Slovence, če bo država podeljevala dobrine Neslovincem. "Namesto lokacije za džamijo bi raje rezervirali prostor za gradnjo katoliških cerkva, saj je katolištvo »temelj naše kulture in tudi nacionalne identitete«, to pa je v naši politiki še vedno zapostavljeno". (Verbovšek v Dragoš, 2003:49). "Namesto džamije, katere lokacija je sporna iz večih vidikov, bi raje zgradili športne objekte in obnovili stadion." (Božič v Dragoš, 2003:49).

2) "Predlagana lokacija je nedopustna, ker džamija ne spada v slovensko kulturno krajino, to bi spreminjalo videz te naše pokrajine, v bistvu, duha pokrajine-bi celo lahko rekel". (Jeglič v Dragoš, 2003:49)

Zgornji citat ponazarja *sanitarno-krajinski argument*, ki združuje miselnosti, da je potrebno ohranjati in zaščititi slovensko kulturno krajino in ne dopuščati raznim kulturnim tujkom kot je verski islamski kulturni center, da ji odvzamejo njeno specifičnost.

3) *Asimilacijski argument* je skupek mišljenj o potrebnosti prilagajanja manjšine večini, da je možno dolgoročno sožitje kultur in v tem primeru muslimani pri nas ne bi smeli imeti nobenih posebnih zahtev, ampak sprejeti kar jim je ponujeno, kar lepo prikažeta naslednja dva citata;

"Muslimani bi se morali bolj prilagoditi nam, saj je to v skladu že z običajnim bontonom, npr. če jaz pridem nekam v goste, pridem s tistimi rožami, ko vem, da jih ima tista gospa rada, ne pa z-na primer, če gojijo ta ne vem kaj". (Božič v Dragoš, 2003:50)

"Skratka, musliman se utrjuje (kamor se naseli) in ostaja netoleranten, čeprav je gost v novem okolju; tako kot so talibani v Afganistanu uničili baptistične kipe, ker so motili njihova verska čustva, enako bi veljalo razmišljati pri nas in se vprašati ali džamija v Ljubljani ne bo motila verskih čustev Slovencev oziroma katoličanov". (Verbovšek v Dragoš, 2003:50)

4) O zavarovanju slovenskega prostora priseljencev z raznoliko vero in kulturo govori *antikolonizacijski argument* in naslednji citat: "Muslimani so že zdaj v Sloveniji preveč močni, tudi ekonomsko, ne samo številčno...ali si zatiskamo oči? Z izgradnjo džamije bi bili še bolj". (Verbovšek v Dragoš, 2003:50)

5) *Paternalistični argument* pa združuje vse tiste, ki izhajajo iz podstavke, da je večina dolžna poskrbeti za manjšino in če se lasten narod ob gradnji džamije počuti ogroženega, je le to treba preprečiti in ga zaščititi.

"Lokacijo je treba zavrnilo, sicer bo vzbudila odpor med prebivalstvom, čeprav seveda ne gre za to, da bi kratili pravice muslimanski manjšini, ki sedajle postaja seveda vse močnejša". (Jeglič v Dragoš,2003:51)

6) *Teorija zarote*, ki se nanaša na argumentacijo, da vladajoče sile ter markso liberalci le izrabljajo muslimane za boj proti demokraciji, slovenskemu narodu ter RKC. Ta argument se je oblikoval šele po referendumskim institucionaliziranjem ksenofobije. (Dragoš,2004)

Menim, da je iz vseh predstavljenih argumentov proti gradnji džamije razvidno, da Slovenci ne sprejemamo multikulturalizma, vendar le tiho in neopazno asimilacijo vseh kulturnih tujkov v naši družbi. Če le ta ne uspe, potem smo pripravljeni le še na ohranjanje moči z izključevanjem, tako socialnim kot tudi političnim. V teh argumentih je lepo vidno, da očitno Slovenija še ni sposobna multikulturalizma, življenja v etnično pluralistični družbi.

Tipologija argumentacije je povzeta po članku dr.Sreča Dragoša : *Islam in suicidalno podalpsko pleme*. Vsi navedeni citati in formulacija argumentov izhajajo iz seje mestnega sveta Mestne občine Ljubljana maja 2001, torej nekaj mesecev pred zaznamujočim 11.septembrom. Negativnega odnosa slovenske javnosti, medijev in politikov do gradnje džamije ne moremo torej argumentirati s strahom pred terorizmom in fundamentalizmom, kot se to dogaja drugod po Evropi, temveč gre le za navadno nestrpnost, etnicizem, šovinizem in razisem.

Ksenofobija se je v primeru gradnje džamije, kot tudi ilegalnih prebežnikov, dogajala na treh ravneh. Na politični ravni, na medijski ravni ter med široko javnostjo.

Ksenofobija se je manifestirala v centrih političnega odločanja, med svetniki mesta Ljubljana, medtem ko so parlamentarne stranke tiho simpatizirale z njihovimi stališči. Politični akterji so nestrpnost preko medijev, ki so objavljali tudi najbolj žaljive kvalifikacije muslimanske kulture, prenašali na širšo javnost.

Leta 2003 so v mesecu decembru na Centru za raziskovanje javnega mnenja v okviru Politbarometra izvedli raziskavo o odnosu javnega mnenja do postavitve džamije. Raziskavo so ponovili še januarja in februarja 2004.

Vprašanje je bilo sledeče: " V javnosti se veliko govori o izgradnji džamije v Ljubljani. Se vam zdi primerno, ali ne, da si tisti del državljanov in prebivalcev Slovenije, ki pripada islamski verski

skupnosti, za svoje potrebe izgradi ustrezen versko-kulturni center?"

	Dec.'03	Jan. '04	Feb.04
DA, je primerno	48	38	40
NE,ni primerno	45	54	51
NE VEM,brez odg.	8	8	10

Vir: Polibarometer Centra za raziskovanje javnega mnenja v Dragoš,Srečo(2004):Islamofobija na Slovenskem. V:Kuhar Roman, Trplan Tomaž (ur.), Poročilo za spremljanje nestrpnosti, št.3, Mirovni inštitut, Ljubljana,str.10-28

V treh mesecih, t.j. od decembra do februarja, se je za 6% povečal delež tistih respondentov, ki se ne strinjajo s postavitvijo džamije in zmanjšal se je delež tistih, ki se jim zdi postavitev džamije primerna kar za 8%, povečal se je tudi delež neopredeljenih. Zadnji rezultati kažejo, da se je z izgradnjo džamije strinjalo 40% respondentov, 51% pa se je zdela izgradnja neprimerna, neopredeljenih je bilo 10% respondentov.

Rezultati so kljub razcepljenosti javnosti zaskrbljujajoči, saj se navsezadnje s stališči do muslimanskega verskega objekta kaže odnos slovenske javnosti do celotne muslimanske skupnosti živeče v Sloveniji. Že leta 1992, ko so v okviru raziskovanja SJM merili etnično distanco do narodov bivše Jugoslavije, je najmanjši delež respondentov bil pripravljen sklepati tesnejše, intimno individualne odnose z Muslimani v primerjavi s Hrvati ali Srbi. Etnična in tudi socialna distanca kažeta na večjo kulturno raznolikost med Slovenci in Muslimani, čeprav le ta ni bistveno večja kot pri drugih narodih. S tako občutljivim vprašanjem kot je gradnja džamije, kjer kulturna raznolikost dejansko poseže v sam prostor avtohtone kulture in zahteva udejanjanje multikulturalizma, se distanca in negativen odnos pričakovano povečujeta.

Stališče do izgradnje džamije je povezano s politično opredeljenostjo respondenta, versko opredeljenostjo, izobrazbo, krajem bivanja ter starostjo respondentov:

- Če pogledamo samo zadnje februarske '04 rezultate, se delež nasprotnikov džamije ni spustil pod dve tretjini strankarskih privržencev SMS ,SNS, NSi, SDS, SLS. 80% strankarskih privržencev SMS je bilo mnenja, da izgradnja versko-kulturnega centra ni primerna, 71% volilcev Nsi, 73% volilcev SNS, 67% volilcev SLS in 69% volilcev danes največje stranke v parlamentu SDS-a, se je strinjalo, da izgradnja versko-kulturnega centra ni primerna. 47%

volilcev LDS-a je menilo da je izgradnja neprimerna, 40% volilcev DESUS-a (vendar je bil delež neopredeljenih kar visok) in 37% volilcev ZLSD je bilo proti izgradnji. ZLSD se je pokazala kot velika izjema, saj je le med njenimi respondenti razmerje obrnjeno, pri čemer je skoraj dve tretjini džamiji naklonjeni in ena tretjina je nasprotnikov. Očitno je, da je islamofobija tudi politični problem, saj so ravno politični akterji, v večini parlamentarne stranke, tisti, ki jo spodbujajo, zato nas odziv javnosti ne bi smel presenetiti.

(glej Dragoš,2004:25-27)

- Kljub temu, da je večina Slovencev opredeljena za kristjane in je islamska vera tudi najbližja krščanstvu, med verniki prevladuje delež nasprotnikov izgradnje džamije. Med neverniki je razmerje ravno obrnjeno. Med nevernimi respondenti jih je 54% menilo, da je izgradnja džamije primerna in 42% da le ta ni primerna. Med verniki je 56% bilo mnenja da je primerna in le 35%, da takšna izgradnja ni primerna.
- Strpnejši odnos do izgradnje džamije korelira tudi z izobrazbo, premosorazmerno, kar pomeni, da se večina za to muslimansko zahtevo opredeli šele znotraj kategorije višje oz. visoko izobraženih, proti džamiji pa znotraj kategorije respondentov s poklicno izobrazbo. Da je izgradnja džamije primerna, meni 63% respondentov z višjo ali visoko izobrazbo, 35% se jih s tem ne strinja. Skoraj obratno je pri respondentih s poklicno izobrazbo, kjer jih le 23% bilo mnenja da je ta izgradnja primerna in kar 66% se jih s tem ni strinjalo.
- Strpnejši odnos do izgradnje džamije je opazen med respondenti, ki živijo v večjih mestih v primerjavi s tistimi na podeželju. Kar 56% respondentov s podeželja je menilo, da izgradnja džamije ni primerna in le 30%, da je primerna. V večjih mestih (mišljena sta le Ljubljana in Maribor) pa se 52% zavzema za izgradnjo, 42% pa je proti temu oz. se jim le ta ne zdi primerna.
- Odnos nasprotovanja z izgradnjo džamije je povezan tudi s starostjo, povezava je premosorazmerna. S starostjo nestrpnost narašča, s starostjo respondenta pa narašča tudi verjetnost, da ne živi v večjem mestu, da je veren, da je manj izobražen ter da je privrženec desno usmerjenih strank.

(glej Dragoš,2004:24-27)

Nasprotniki izgradnje džamije, v največji meri politični akterji, so preko medijev na različne načine javnost vsakodnevno bombardirali z neresnicami in kvazilegalističnimi, slaboumnimi utemeljitvami, ki so povezani s strahom proti terorizmu, fundamentalizmu ter enostavno s

strahom pred drugačnostjo. Nestrpneži so se zatekali k povsem kvazipravno utemeljenim argumentom in v prepovedi gradnje džamije videli glavni slovenski prispevek v globalni »vojni proti terorizmu« ter »vojni proti drogam.

Tako naj bi islamski center za nekatere ksenofobno nastrojene politike desne politične struje predstavljal poligon za Al Kaido, terorizem in trgovino z drogo. Javno so izjavljali tudi, da bi se islam čez noč razširil in s tem oslabil moč katoliške cerkve. Vsi ti "nasprotniki" so javno poudarjali in zagovarjali versko svobodo, ter poudarjali, da jih motijo le urbanistične in arhitektonske rešitve verskega objekta. Nekateri so kulturno zaprtost ter ksenofobijo prikazali s predlogi, da se namesto džamije postavi molilnice, ki bi bile ljudem bolj priročne, saj naj bi islamski center predstavljal kulturni in politični center muslimanov v Sloveniji in ne le sakralni objekt, kar bi bil po njihovem drastičen poseg tako v fizični kot kulturni prostor Slovencev.

(vir: Oddaja Pod Žarometom, marec 2004)

Vsi našeti protiargumenti za postavitev džamije so le razna sprenevedanja oz. maska za njeno postavitev, razpihovanje nestrpnosti, podtikovanje neresnice ter slaboumno medijsko in politično ustrahovanje, zbujanje strahu pred manjšino in zavajanje ljudi.

Vrh manifestacije ksenofobije se je zgodil z referendumsko pobudo proti izgradnji džamije. Referendum ni le nazorno pokazal nestrpna stališča slovenske javnosti oz. ljudsko voljo ter uspeh politične desnice ter medijev, da so ponovno dosegli stanje, ko sta ksenofobijo in nestrpnost dobesedno spustili iz vajeti med širšo javnost, temveč je ksenofobija dosegla tudi svojo institucionalizacijo. Po Allportu (Ule 2000) gre v tem primeru za predzadnjo stopnjo izražanja predsodkov, kjer se diskriminacija institucionalizira in se kaže predvsem pri odvzemu določenih pravic oz. le te postanejo vprašljive. V primeru izgradnje džamije je institucionaliziranje diskriminacije že samo dejstvo, da bi človekove pravice, ki so določene z ustavo, postale predmet referenduma. V tem primeru gre že za zlorabo demokratične institucije, saj se o človekovih pravicah vse pogosteje odloča na referendumih.

Demokratizacija družb naj bi ustvarjala ugodno okolje za reševanje vseh družbenih napetosti, hkrati pa odpira prostor za artikulacijo nasprotnih teženj. Zloraba demokratičnih institucij je v tem pogledu lahko eden izmed vidikov negotovosti in rizičnosti vseh postsocialističnih družb, tudi Slovenije.

5. ANALIZA ETNIČNE NESTRPNOSTI - KSENOFOBIČNA IZKUŠNJA MLADOSTNIKOV

Glavni cilj raziskovalnega dela naloge je bil, na podlagi splošnega vedenja in socioloških teorij ter že obdelanih podatkov iz različnih raziskav preko delno strukturiranih globinskih intervjujev, pridobiti poglobljen uvid v pojav ksenofobije in njeno konkretno izražanje. Odločila sem se za populacijo mladostnikov, ker menim, da so v odraščajoči dobi še posebej ranljivi, dejstvo da so prišli v Slovenijo kot begunci ali so le druge narodnosti, pa jih dela še toliko bolj ranljive, kar sem občutila tudi sama pri prostovoljnem delu v begunskem centru na Viču v Ljubljani.

5.1. CILJ IN DOMET RAZISKAVE TER OPIS METODE

V raziskovalnem delu naloge sem želela preko zgodb in ksenofobičnih izkušenj, ki so jih doživeli mladi bosanski begunci ter otroci staršev imigrantov s področja bivše Jugoslavije, pokazati na dejansko nestrpnost Slovencev do drugih narodnosti. Zanimala me je ksenofobična izkušnja mladostnikov, zato sem se odločila za metodo delno strukturiranega globinskega intervjuja, saj je le ta najbolj primerna, ko želimo pridobiti čimbolj kompleksne, poglobljene in individualizirane odgovore oz. spoznati respondentova občutja ter različne izkušnje. V mojem primeru je šlo za ožjo raziskovalno tematiko, t.j. ksenofobično izkušnjo mladostnikov, zato sem izvedla lahko že pol-strukturirane intervjuje, kjer sem se držala določenih, vnaprej izbranih tematik, ki so me vodile do pričakovanih izkušenj in tako so bila tudi vprašanja in vrstni red bolj ali manj natančno določena.

Ker je bil moj cilj nabrati enote, ki izkazujejo najbolj intenzivno prisotnost pojava, torej ksenofobijo med Slovenci, sem uporabila metodo intenzivnostnega vzorčenja. Moj vzorec je bil homogene narave, saj je bil moj namen, da vse enote pripadajo neki zelo podobni skupini (v mojem primeru so to mladostniki begunci in mladostniki staršev imigrantov). Za ta vzorec sem se odločila, ker me je zanimala analiza in pojasnjevanje nekega točno določenega segmenta širšega pojava, t.j. ksenofobične izkušnje, ki so jo mladostniki doživeli v šoli, na ulici, med vrstniki itn., torej v vseh sferah vsakdanjega življenja zaradi dejstva, da so druge narodne pripadnosti, da so begunci, da živijo oz. so živeli v begunskih centrih, da so otroci staršev, ki so v Slovenijo prišli iz drugih republik bivše Jugoslavije kot imigranti.

V pripravljalni fazi in pri strukturiranju intervjuja sem velikost vzorca opredelila na do deset enot. Glede same velikosti vzorca, je bil moj cilj priti do točke, ko dodajanje novih enot skoraj ne prinaša več kumuliranja novih informacij. Ker je šlo v mojem primeru za dokaj homogeno populacijo, torej za populacijo mladostnikov beguncev in otrok staršev imigrantov, sem predvidevala, da bom lahko po nekaj analiziranih intervjujih že dosegla stanje analitične zasičenosti, z drugimi besedami, da bo vzorec enot, ki sem jih izbrala, analitično pokril cel kontinuum mojega raziskovalnega pojava. Način generiranja mojega vzorca je bil pristop preko organizacije oz. institucije. Ta pripravljalna faza mi ni povzročala nobenih problemov, saj sem do mladostnikov prišla preko društva Mozaik¹³, kjer tudi sama občasno delam kot prostovoljka.

Moj cilj je bil torej pridobiti kompleksne, poglobljene in individualizirane odgovore, ter po tej poti spoznati vidik respondentovih ksenofobičnih izkušenj. Tako sem se načrta intervjuja lotila tako, da sem izbrala seznam tematik, ki so me zanimale in preko katerih bi lahko v pogovoru prišla do dejanskih ksenofobičnih izkušenj. Zanimala me je ksenofobična izkušnja v :

1. odnosu z vrstniki v osnovni in srednji šoli
2. odnosu s profesorji v osnovni in srednji šoli
3. vseh ostalih sferah vsakdanjega življenja (na ulici, v trgovini, na igrišču...)
4. problem zaradi uporabe slovenskega ali materinega jezika

Načrt intervjuja oz. izbor tematik mi je tako zagotavljal vsebinsko konsistentnost in hkrati analitično primerljivost med respondenti, s katero lahko preverim tudi ali morda prihaja med begunsko populacijo in imigranti do razlik v stopnji nestrpnosti, kar pa ni moj primarni cilj.

Pri načrtovanju in strukturiranju intervjuja sem zaradi občutljive tematike upoštevala tudi t.i. psihološke zahteve. Intervju sem pričela z lažjimi tematikami (poznavanje slovenske kulture, odnos z vrstniki...), s čimer sem želela prebiti led in ustvariti prijetno vzdušje za nadaljnji pogovor. Temu so sledila bolj občutljiva vprašanja o izkušnjah, občutkih..., kar je bila tudi rdeča nit pogovora. Tudi konec intervjuja sem zaradi občutljive teme, neprijetnih dogodkov ter negativnih izkušenj zaključila s splošnim vprašanjem o prihodnosti in respondentovim pogledom na prihodnost.

¹³ Društvo Mozaik je društvo za izobraževanje in povezovanje otrok. Deluje na področju izobraževanja in povezovanja "odrinjenih" otrok in mladostnikov različne nacionalne, etnične, verske pripadnosti, otrok z zmanjšanimi psihofizičnimi sposobnostmi in tistimi, ki prihajajo iz socialno ogroženih družin. Ustanovljeno je bilo februarja leta 2001.

Intervjuvala sem 5 beguncev oz. begunk iz begunskega centra v Postojni ter iz bivšega begunskega centra na Viču v Ljubljani. Otroke staršev imigrantov pa so predstavljali dve sogovornici in en sogovornik. Ena od sogovornic je v Slovenijo prišla že pred razpadom Jugoslavije in ne kot begunka, ostala dva sta bila rojena v Sloveniji, njuni starši pa prihajajo iz Bosne.

Pri terenski fazi izvajanja intervjujev nisem imela posebnih problemov. Po mojih pričakovanjih so nekateri sogovorniki/ce težje kot drugi govorili o svojih negativnih izkušnjah in podajali kratke odgovore na zastavljena vprašanja. Ugotovila sem, da je pri dveh sogovornicah snemanje predstavljalo malo oviro in sta se težje sprostili. Njuno pozornost od diktafona sem odvrnila tako, da sem vzela list papirja in začela pogovor tudi zapisovati in napetosti ter tresočega glasu je bilo kmalu konec. Posnete intervjuje sem dobesedno zapisala in jih poskušala ohraniti v čim bolj avtentični obliki.

5.2. ANALIZA GRADIVA-INTERPRETACIJA INTERVJUJEV

V pripravljalni fazi, pri strukturiranju intervjuja sem izbrala štiri glavne tematike oz. področja, kjer se navadno pri mladostnikih generira največ slabih izkušenj. Zanimal me je, kot rečeno, njihov odnos z vrstniki, profesorji, zanimali so me njihovi problemi v vsakdanjem življenju ter problemi zaradi uporabe slovenskega ali materinega jezika. Izbrane teme se med seboj močno prepletajo, vendar jih bom zaradi večje preglednosti skušala ločeno interpretirati. Po pregledanem materialu se mi je porodila ideja še za dve novi tematiki, ki pa ne kažeta samih ksenofobičnih izkušenj mladostnikov. Prva, ki sem jo izbrala tudi za uvodno temo, predstavlja njihove prve vtise, izkušnje ob prihodu, občutenja drugačnosti, stik z drugačnostjo itn. Zanimivo pa se mi je zdelo kot zaključek analize predstaviti tudi njihov pogled na prihodnost, ki nam navadno daje dober vpogled v sam profil posameznika.

6.2.1. PRVI VTISI, PRVE IZKUŠNJE, STIK Z DRUGAČNOSTJO

S to uvodno tematiko bom predstavila moje sogovornike preko njihovih prvih vtisov in izkušenj, preko njihovih prvih stikov z drugačnostjo.

Sogovorniki oz. sogovornice, ki so v Slovenijo prišli/e kot begunci/ke so bili ob prihodu stari od 5 do 9 let. Bili so še nekoliko premajhni, da bi karkoli vedeli o Sloveniji, naših navadah itn., z izjemo najstarejšega sogovornika: *"Ja, vedel sem samo to, da je Ljubljana ogromno mesto"*. Tudi sogovornica, ki je prišla v Slovenijo pred vojno iz Kosova, ne kot begunka, je o Sloveniji vedela naslednje: *"Vedela sem, da je Slovenija lepa, raznolika dežela. Poznala sem jo iz maminih pripovedovanj in iz tega kar so nas naučili v šoli... o Slovencih se je na Kosovu vedno govorilo kot o dobrih ljudeh, vendar zelo hladnih, egoističnih in zaprtih. No to, kar je pač splošno znano dejstvo"*.

Bili pa so dovolj stari, da se, nekateri še prav dobro, spominjajo tistih prvih vtisov in občutkov ob prihodu v Slovenijo. Najbolj jim je v spominu ostala dolga pot, utrujenost, begunski center, veliko ljudi, majhna soba, pogled na stolpnice in bloke, barake kamor so jih nastanili, jezik, ki se je razlikoval od njihovega.

Vse jim je bilo tuje, novo..., sogovornik pripoveduje: *"vse je bilo novo in zdelo se mi je, da nas vsi gledajo kot neke reveže, da nas pomilujejo, pa vse je bilo drugače"*

Še posebej jim je bil tuj jezik: *"ko sem pa prišel v Slovenijo, se spomnem samo tega, da ko sem slišal drugačen jezik, mi je bilo čudno, ker nisem nič zastopil in sem si mislil što ovi ljudi govore..."*

Občutili so, da se je okolje, kamor so prišli, močno razlikovalo od domačega: *"...blo je drugač, ker tukej kamor smo mi prišli v Roško v center so bli sami bloki in stolpnice, to mi je blo tuje. Blo nas je ful velik v eni sobi pa je bla kr mejhna, jaz, bratec in mamica smo bli sami..."*

Še večjo razliko so občutili verjetno tisti, ki so jih takoj nastanili v begunski center v barake: *"....tako, ko so nas pripeljali v center, ko sem vidla tiste barake, mi je bilo grozno..."*

Sogovornica, ki je preživela dva meseca vojne v Bosni pripoveduje: *"...aja, pa pol sem se še ful dosti časa bala ognjemetov, petard, pa tudi helikopterjev...pa baje sem se vedno, če je šel mimo helikopter, kr vlegla v travo, ker so nas tko tm učili, da si tako manj opazen, teh stvari se najbolj spomnem..."*

Spremembo okolja, občutke pomilovanja, revščine, zaprtosti, osamljenosti so spremljale še grozote vojne in spomini nanjo. Je dober primer psihološke reakcije otroka na vojno situacijo in posledica travmatične vojne izkušnje.

Sogovornica, ki v Slovenijo ni prišla kot begunka, opisuje svoje prve vtise in občutke: *"spominjam se da me je bilo zelo strah in da sem vsak dan znova s težavo šla v šolo...lahko povem, da sem imela pravo krizo. Pogrešala sem dom v Prizrenu, pa najboljšo prijateljico, skratka vse česar tukaj pač nisem imela"*.

O prvih stikih z drugačnostjo pa je pripovedoval tudi sogovornik rojen v Sloveniji. Doživel jih je že zelo zgodaj, oz. se je že zelo zgodaj začel zavedati svoje narodne pripadnosti. Družba je bila tista, ki mu je dala občutek, da je drugačen, da se zaradi svoje narodne pripadnosti ne more poistovetiti s svojimi vrstniki. Pripovedoval je o igri s prijatelji, opisana je v tematiki o vrstnikih, ki so mu na otroški, a vseeno zaničljiv način dali vedeti, da je Musliman, da je drugačen od njih. To opisuje kot prelomno točko, ko je začel prikrivati svoje poreklo oz. od kod prihajajo starši. Pripovedoval mi je tudi o svoji domišljiji, ki mu je dala povod za razmišljanje o svoji drugačnosti: *"...in imel sem neko fiksno idejo, da je Bosna kraj, kjer živijo babice oz. bakice, ker sem vedno s tem razlogom šel v Bosno....in nikoli mi ni bilo jasno, zakaj moji prijatelji tko pogosto vidijo babice, dobivajo darila in jih kličejo celo Oma....že zaradi tega sem imel občutek, da sem drugačen, da so oni drugačni..."*

Sogovornica pripoveduje, da se je začela zavedati, da je v Sloveniji kot begunka s prvim šolskim dnem, ko se je morala pred celim razredom in s slabim znanjem slovenščine predstaviti in povedati od kod prihaja. V osnovni šoli so se začele tudi njihove prve težave in prve ksenofobične izkušnje...

Prve izkušnje in prvi vtisi beguncev in begunk predstavljajo negativne, boleče spomine na prihod v Slovenijo in tudi travmatične spomine, vezane na vojno v domačem okolju. Kažejo na visoko stopnjo ranljivosti otroka v zgodnjih letih otroštva, ki bi morala biti vezana na dom, družino in toplo okolje, zdravo in primerno za njegov nadaljnji razvoj.

5.2.2. VRSTNIKI

V to tematiko so zajeti različni aspekti in široko obdobje, ki vključuje druženje tako v osnovni kot v srednji šoli. Zanimale so me predvsem negativne izkušnje, ki so jih moji sogovorniki doživeli med slovenskimi vrstniki zaradi dejstva, da živijo oz. so živeli v begunskem centru, da so begunci ali le pripadniki druge narodnosti, ki živijo v Sloveniji že od rojstva oz. v Slovenijo

niso prišli zaradi posledic vojne. Zanimal me je na splošno njihov odnos z vrstniki, kako so jih sprejeli na samem začetku in potem kasneje, kakšne vezi so se spletle med njimi itn.

Opis ksenofobičnih izkušenj med vrstniki bom pričela s citiranjem dogodka, ki ga opisuje sogovornik, otrok staršev imigrantov, ki potrjuje mnoge avtorje, ki menijo, da se predsodki formirajo že zelo zgodaj, pri otrokih starih 8 let...

"Spomnim se nekega dogodka, bil sem še zelo majhen, star mogoče 8 ali 9 let. Dobro se spominjam, da je tisti dan deževalo, zato smo se s prijatelji igrali kar na hodniku bloka tm med kaslci in en fant, približno star kot jaz, je predlagal, da se gremo neko igrice, no nekaj podobnega, tako da preštujemo po kaslcih kolko je Muslimanov v bloku in rekel, da štejemo samo tiste na IČ. Prišli smo do našega kaslca in rekli so, da sem tudi jaz musliman, začeli so me zafrkavati, jaz pa sploh nisem vedel kaj to pomeni, čeprav mi je zvenelo kot nekaj negativnega..."

Sogovornik ta dogodek opisuje kot prelomno točko, ko je začel prikrivati svojo narodno pripadnost, tako da je svoj mehki Č na priimku spremenil v trdega ter prikrival od kod prihajajo starši.

Razne raziskave na področju odkrivanja predsodkov kažejo, da nekateri predsodki izvirajo že iz najzgodnejših let življenja. Rasne predsodke so pri belih ameriških otrocih odkrili že v starosti treh let. (glej Ule,1994:108)

V teh zgodnjih primerih izražanja predsodkov pri otrokih lahko krivca iščemo v družinskem okolju, ki velja za institucijo, v kateri poteka primarna socializacija in s tem formiranje predsodkov.

Tudi sama sem iz razgovorov ugotovila, da se dejansko predsodki formirajo že zelo zgodaj, saj so bili sogovorniki največ neprijetnih izkušenj deležni prav v osnovni šoli, na samem začetku šolanja. Večina jih je pripovedovala, da je najbolj problematično obdobje trajalo od vstopa v šolo pa nekje do 6. ali 7. razreda.

Občutke, slabe izkušnje in grenke spomine so mi opisovali z besedami: zafrkavali so me, zbadali so me, gledali so name z viška, smejali so se mi, me zmerjali, čudno so me gledali, posmehovali so se mi, pokali vice na naš račun itn. To so bili izrazi, ki so se pri sogovornikih najpogosteje pojavljali v povezavi z vrstniki in načinom kako so jih le ti sprejeli.

Opisujejo, da jim je bilo na samem začetku težko, predvsem zato, ker niso znali jezika in se niso mogli normalno sporazumevati. Večina jih meni, da je bil to tudi glavni razlog, da so imeli na začetku največ slabih izkušenj oz. so se počutili osamljene.¹⁴

Med vrstniki v osnovni šoli so se jim negativni pripetljaji dogajali vsepovsod: medtem, ko so čakali v jedilnici v vrsti za kosilo, v razredu med poukom, med odmorom na hodniku, po končanem pouku na igrišču v času podaljšanega bivanja, v šoli v naravi itn.

Največkrat so bili deležni verbalnega izražanja nestrpnosti v obliki žaljivk kot so: Bosanc, ti umazani Bosanc, ciganka, čefur, begunka, musliman, balija, muslo.

Svoje negativne izkušnje opisujejo zelo različno. Nekaterim se, po njihovih besedah, ni zgodilo nič takšnega, le včasih so jih zafrkavali in jih zbadali, druge je to ogovarjanje prizadelo: *"takšne stvari so me po eni strani res prizadele, ampak nisem nikomur hotela dati do znanja, da me to, kar mi govorijo, kar slišim, boli in čeprav me je v notranjosti trgalo na kose, nisem nikomur hotela dati tega zadovoljstva"*.

Izkazalo se je, da je ogovarjanje, kot izraz določenih antipatij v odnosu do drugih, med vrstniki tudi najpogostejši primer izražanja negativnih etničnih predsodkov.

"se je zgodila situacija, da mi je kdo res zaničljivo rekel, lej jo Bosanko".

"če smo se skregali, mi je kdo rekel, ma dej bejž stran ti Bosanc, al pa ti umazani Bosanc".

"enkrat pri kosilu, ko smo čakali v vrsti, me je en fant odrinu in mi rekel, dej bejž ciganka kr nazaj v vrsto".

"norčevali so se iz mene, da sem balija, to zaradi vere in mi govorili, da sem musliman, ampak to zame ni bil hec in me je prizadelo".

"...en me je zmerjal, da sem muslo...".

Opisujejo pa tudi, da situacije, ko izražanje predsodkov, na način ogovarjanja, posmehovanja itn. ni bilo neposredno usmerjeno proti njim, temveč so le v njihovi prisotnosti *"blatili Bosance, pokali vice na račun Bosancev, druge v šoli na hodnikih zmerjali s čefurji..."* tudi te izkušnje opisujejo kot neprijetne občutke: *"ko se počutiš, ko da si nekaj zakrivil"*.

Poleg ogovarjanja, posmehovanja, zbadanja, kar nazorno prikazujejo zgornji citati, so bili mnogokrat deležni tudi izključenosti iz kroga svojih vrstnikov. Najpogosteje se je to dogajalo na samem začetku šolanja, ko so prišli v novo okolje, v nov razred, med nove sošolke in sošolce. Iz

¹⁴ To tematiko bom obravnavala v nadaljevanju

tistega obdobja navajajo največ situacij, ki kažejo na izključenost. Opisujejo, kako se zaradi slabega znanja jezika niso mogli vključiti v krog vrstnikov, da so se težko karkoli z njimi zmenili in da so se, vse dokler se niso naučili jezika, počutili odrinjene, osamljene.

"vsi so me čudno gledali, ker nisem znala jezika, nisem se znala nič zment z njimi in sem bla kr zase, čudno je blo".

"na začetku je bilo res tako, da so se držali bolj zase, jaz sem se družila samo s to kolegico, ki je znala govorit tudi bosansko..."

Konkretno socialno izključenost predstavlja zgodba sogovornika iz begunskega centra v Postojni, ki mi je zaupal svoj najhujši spomin iz osnovne šole, iz šole v naravi na Rogli, kar bi morali biti najlepši in ne najbolj boleči spomini nekega mladostnika. Pripoveduje: *"v 4. razredu, ko smo šli v šolo v naravo na Roglo, ni noben hotel spat z mano, kr nekej so govorili, da imam uši, ker sem prišel iz Bosne, da oni že nočejo dobit uši od mene, ja to je bil res tak najhujši spomin"*.

Njegova zgodba prikazuje po Allportu (v Ule, 1994: 114-115) drugo stopnjo izražanja predsodkov t.i. izogibanje, ki se kaže v ustvarjanju socialne distance do pripadnikov drugih skupin, do katerih so usmerjeni predsodki. Je izraz potrebe, da se izognemo medosebnim odnosom ali intimnejšim kontaktom z drugimi.

Zgodba sogovornice pa prikazuje nasilje v šoli, ki je po Allportu (v Ule, 1994) četrta stopnja izražanja predsodkov, kjer je ogrožena fizična integriteta posameznika. Pripoveduje: *"Ma ena Urška se je vedno spravljal name in me zafrkavala, da sem Bosanka, begunka in take mi je govorila in me kr začela tepst..."*

Nasilje med otroki v takšnih oblikah v osnovnih šolah ni nič tujega, v tem primeru pa je vključen motiv etnične nestrpnosti. Ta primer je dober pokazatelj, da so predsodki s takšno intenzivnostjo lahko že tako zgodaj model obnašanja otroka oz. mladostnika in se manifestirajo v vseh možnih oblikah, ne le v obrekovanju oz. v verbalnem, psihičnem nasilju.

To je bil edini primer skrajnega izražanja predsodkov, socialno distanco pa sem prepoznala tudi v drugih primerih, ki pa niso izraženi tako direktno, za bralca tako vpadljivo. V večini primerov gre za občutke osamljenosti, ki se izražajo v tem, da so imeli na začetku le enega prijatelja v razredu, da so se bolj držali zase, da so, po mojem mnenju dokaj pozno, sogovorniki navajajo 5. nekateri šele 7. razred, začutili, da so jih v razredu sprejeli kot sebi enake, kot prave prijatelje, ko so jih dobro spoznali in dejstvo, da so živeli v begunskem centru ali da so bili druge narodnosti je postalo nemoteče. *"ja, tko da me niso več zafrkavali al pa zbadali, so me spoznali kakšna sem in jih ni več motlo, da sm Bosanka in kje živim"*.

Razgradnja predsodkov je možna ob stiku z drugačnostjo, ko družba dojame da je ta "drugačnost" neškodljiva, lahko prijetna in le raznolika, pa vendar ne slabša. Pri večini sogovornikov se je izkazalo, da so jih vrstniki sprejeli, ko so jih bolje spoznali in videli, da so kljub dejstvu, da so begunci ali le druge narodnosti, dobri po srcu. Tudi sami sogovorniki so razmišljali na takšen način: *"...v osnovni šoli otroci še ne znajo razmišljati s svojo glavo, potem pa čez čas, verjetno tudi v medijih, ki so stalno govorili o beguncih, slišijo kdo so begunci ali jim kak begunec ali drugi južnak postane prijatelj in so potem začeli razmišljati bolj odraslo"*. Tisti, ki ti postane prijatelj, torej gre za konkretno osebo, ni več žrtev etničnih predsodkov, ne spada več v kategorijo "južnjakov", ni več drugačen, vendar to še ne pomeni, da se ti predsodki razgradijo. Tipičen primer tipičnega obnašanja ksenofobičnih vrstnikov sem našla pri sogovorniku, ki je v družbi svojih prijateljev, ko se je začel, ob debatah o čefurjih, braniti in se ne sramovati svojega porekla, vedno naletel na tipično reakcijo: *"ma ne, ti nisi Bosanc, to je drugače, ti si drugačen...pa so še zmeraj vztrajali, da jaz nisem kot ostali čefurji"*. Z besedo čefur pa so njegovi prijatelji imeli v mislih nekultivirane pretepače, ki so nosili trenirke, zavzeli nek poseben imidž in lahko bili tudi slovenske narodnosti.

Stanovanjski problem oziroma življenje v begunskem centru je bil pomemben dejavnik, ki jih je zaznamoval kot drugačne. Sogovornica navaja, da so jo v šoli gledali z viška in se ji posmehovali, ker je živela v barakah. *"...posmehoval so se mi, ker nimam svojega stanovanja, pa najbolj to, ker živim v barakah"*.

Revščina je bila tisti dodaten dejavnik (v mojem primeru se nanaša le na sogovornik/ce begunce), ki jim je poleg dejstva, da živijo v begunskem centru, dajala občutek manjvrednosti. Da živiš v begunskem centru, se po njihovih pripovedovanjih še da prikriti, da nimaš najbolj popularne igrače, kolesa ali računalnika pa težko. Ko sem enega sogovornika vprašala, če so mu sošolci kdaj dali občutek, da je drugačen, ker je begunec, mi je odgovoril: *"ma ne vem, če zaradi tega ker, sem bil begunec, ampak zaradi te revščine sem sam dobil tak občutek, ko sem bil še mlajši sploh, takrat so bili popularni tisti Action mani..."* ...no in vsi otroci v razredu so to imeli, samo jaz ne in ko so se igrali, sem jaz sedel gor na klopi in jih gledal in noben me sploh ni povabil zraven... ."

Zgornji primer nam poleg občutka manjvrednosti nazorno prikazuje tudi izključenost oz. socialno distanco, ki so jo otroci vzpostavili do njega. Ksenofobična izkušnja se je torej v mnogih primerih prepletala s posledicami revščine, ki očitno "dobro" funkcionirajo v vseh generacijskih skupinah, tudi med najmlajšimi. Posedovanje neke dobrine ti v družbi da moč in možnost, da se v družbo

integriraš, da postaneš del neke skupine in se z njo identificiraš, v obrnjeni situaciji pa te družba izključi. Če te poleg neimetja neke dobrine zaznamuje še narodna pripadnost oz. status begunca, je kombinacija za socialno distance popolna.

Takšen primer sem našla tudi pri sogovornici, ki se je težko vključila v družbo vrstnikov, katerih je bila ena glavnih tem računalnik, ker pa ga sama ni imela, ji je bil pogovor vedno tuj in s tem druženje z vrstniki nedostopno.

Revščina posameznika zaznamuje še posebej takrat, ko v družbi veljajo neka toga pravila. Tipičen primer je sogovornik, ki ga skupina vrstnikov ni sprejela, ker ni imel točno določene dobrine (v njegovem primeru "popularne" igrače), ki je takrat veljala za vstopnico v njihovo igro. Sogovornik opisuje, da ko je igračo le dobil, se je vse spremenilo, "dobil je povabilo, da se jim pridruži".

Ko sem jih posredno ali neposredno povprašala o odnosu z vrstniki slovenske narodnosti, sem dobila zelo raznolike odgovore in raznolika razmišljanja. Nekateri se v večini družijo s Slovenci in prav iščejo družbo med mladostniki slovenske narodnosti. Razlogi za to so bili zelo različni:

-na ta način prikrijejo pred drugimi od kod prihajajo; *"vedno sem se trudil igrati takšno vlogo, kakršno je od mene pričakovala družba, igrati vlogo Slovenca in igral sem jo zelo dobro...iskal sem prijatelje med Slovenci, trudil se se govoriti dobro slovensko...večina ostalih vrstnikov, ki so prihajali iz takšnih družin in so se med seboj družili, govorili bosansko, zavzeli nek poseben imidž, so bili sigurno deležni večjih opazk..."*.

Gre za tipičen primer mimikrije, kjer posameznik prevzame delovanje, obnašanje skupine, z željo, da se v njej lažje uveljavi.

-ker se bolje razumejo z njimi;

- *"ker so naši smotani in samo zafrkavajo"*.

-ker jim gredo *"ti iz centra že na živce"* (menim, da se zadnja dva razloga najverjetneje navezujeta na naveličanost otrok iz begunskega centra, ki živijo skupaj že od malih nog, živijo getoizirano življenje, zato prijatelje iščejo tudi drugje)

Ena sogovornica je prav povdarila, da se raje druži s prijateljicami, ki so ravno tako kot ona Bosanke, saj jih družijo isti interesi, ista muzia itn.

Nasplošno pa sem dobila občutek, da ne delajo razlik pri izbiri prijateljev glede na narodno pripadnost, v kolikor jim to omogoča družba, v smislu da jim ona ne postavlja meja. Zanimiva so se mi zdela predvsem razmišljanja, zakaj iščejo prijatelje prav med Slovenci. Menim, da vsi zgoraj navedeni argumenti, če jih "prevedemo", kažejo predvsem veliko željo po čimprejšnji

prilagoditvi na novo okolje in željo po sprejetju simbolnega sistema novega okolja. V druženju s slovenskimi vrstniki so verjetno videli veliko prednost pri adaptaciji na nove norme, vrednote in pri učenju novega jezika.

Iz pogovorov sem razbrala tudi, da so begunci imeli med vrstniki verjetno več negativnih izkušenj kot otroci staršev imigrantov, ker so druge narodnosti in poleg tega še begunci oz. živijo v begunskem centru, kar jih je še dodatno zaznamovalo. Deležni so bili posmehovanja, ogovarjanja s strani vseh, tako Slovencev kot drugih, kar nazorno prikazuje naslednji citat: *"ma tudi te Bosanci na šoli so me kdaj zafrkavali, da sem begunka in kje živimo in take so meli..."*

Nekateri opisujejo, da so na vse možne načine želeli prikriti, da prihajajo iz Bosne, da so druge narodnosti, predvsem pa da živijo v begunskem centru. Sogovornica je pripovedovala, da sama tega ni skrivala, saj po naravi ni tako sramežljiva, da pa se je njen mlajši brat, ki je bolj tih in miren, tega sramoval in da do 4. razreda nihče ni vedel, da živi v barakah v begunskem centru. To za sabo potegne še dodatne travme. Ko posameznik nekaj drži v sebi, se še bolj zapira vase, postaja vse bolj nedostopen, asocialen in s tem še večja tarča posmeha in ogovarjanj. Zaradi tega ga družba izključi, sam v sebi pa verjetno nenehno nosi občutek, da se vse to dogaja le zaradi dejstva, ker živi v begunskem centru, ker je begunec ali druge narodnosti. Sogovornica še pove, da njen brat ni imel takšne sreče kot ona, ker je imel v razredu same Slovence.

Tako sem iz razgovorov razbrala, da je velik vpliv pri ksenofobičnih izkušnjah igrala tudi narodnostna sestava sošolcev in sošolk v razredu, torej vrstnikov v šoli.

"...v srednjo šolo sem začel hodit v Ljubljani, res so me dobro sprejeli, pa sej itak so na gostinski iz vsepovsod in Bosanci in Hrvati, tko da res nisem imel slabih izkušenj zaradi tega..."

Tudi v osnovni šoli je bilo lažje tistim, ki so hodili na šolo, kjer je bilo dosti otrok staršev iz bivše Jugoslavije ali beguncev, kot tistim, ki so bili v etnično bolj čisti šoli ali razredu. To nazorno pokaže tudi naslednji primer: *..."sem hodila na Mirana Jarca in tam skoraj ni bilo nobenega begunca, večinoma so bili Slovenci, ker te moji iz centra so se vpisali na Vič ali pa na Bičevje in so bili skupaj, pa jim je blo sigurno lažje"*.

V srednji šoli niso več občutili nestrpnosti na način zbadanja, posmehovanja, ignoriranja... in srednjo šolo ter odnos z vrstniki v tem obdobju opisujejo kot veliko spremembo. Eden najpogostejših razlogov za to je nedvomno že dobro znanje slovenskega jezika, ki jim je na samem začetku delal probleme in jih zaznamoval. Kot kaže zgornji citat, je tudi narodnostna

sestava učencev v srednjih šolah bolj raznolika in ne izstopajo s svojo narodnostjo. Navajajo tudi spremembo okolja, torej selitev iz manjšega mesta v večje, kjer je nestrpnost manjša. *"Je tudi res, da sem zamenjal okolje, v Hrastniku sem hodil v osnovno šolo in to je le manjše bolj konzervativno mesto..."*.

Ko sem jih sama vprašala, kje oziroma kdaj so po njihovem mnenju doživeli največ slabih izkušenj, so mi v večini odgovarjali, da je bilo to v osnovni šoli. Sami so mnenja, da tudi zato, ker ti otroci odrastejo in začnejo drugače razmišljati.: *"v osnovni šoli še nič ne razmišljajo in mogoče se niti ne zavedajo kako te lahko prizadanejo"*.

Opisujejo tudi spremembe v svojem razmišljanju in svoje odraščanje: *"pa začel sem iskati sam sebe, imel sem druge identitetne krize odraščanja, saj veš kaj mislim...da se mi ta še zdalec ni zdela več pomembna"*.

Dejstvo pa je, da so vsaj nekateri lahko z novim okoljem v srednji šoli prikrili, da so begunci, da živijo v begunskem centru, da so druge narodne pripadnosti: *"ma kje pa, skrivam to...mogoče bi blo spet drugače, če bi povedala in zato komej čakam, da grem ven od tukej, ne da se mi več"*.

"ne, nisem povedal, me niti niso spraševali, pa sej bi povedal, ampak ne vsem...".

Opisujejo, da so v srednji šoli tisti, ki so povedali kje živijo, doživeli pozitivno reakcijo vrstnikov. Da so pokazali zanimanje, jih spraševali, kako je bilo v begunskem centru, kako je bilo med vojno v Bosni itn. Verjetno je bil strah tistih, ki so prikrivali, le odveč, mogoče pa tudi ne, verjetno je vsak posameznik, glede na situacijo in prejšnje izkušnje že znal sam presoditi.

5.2.3. PROFESORJI

Poleg izkušenj, ki so jih doživeli med vrstniki, me je za obdobje osnovne in srednje šole zanimal tudi njihov odnos s profesorji oziroma nek formalnejši aspekt njihovega šolanja. Natančneje sem želela izvedeti kako so jih profesorji obravnavali zaradi njihove narodne pripadnosti, zaradi njihovega statusa begunca, ali so delali razlike v smislu, da so bili z njimi popustljivejši in potrpežljivejši ali so tudi v odnosu z njimi začutili manjvrednost, drugačnost, posmehovanje, itn.

Pri izbiri te tematike sem izhajala iz koncepta socializacijskih dejavnikov, kjer je šola pojmovana kot pomembno socialno okolje sekundarne socializacije, kjer je posameznik izpostavljen množici učinkov, ki vplivajo na nastanek predsodkov. Učitelj oz. profesor lahko igra pomembno vlogo in je lahko (Ule, 1994:108) ključni potencialni indoktrinator učencev.

Izkušnje mojih sogovornikov so bile zelo različne. Združila jih bom v tri sklope oziroma v tri primere učiteljevega/profesorjevega vedenja :

- potrpežljivost, pripravljenost pomagati, s čutom za solidarnost,
- izražanje predsodkov na odkrit način,
- latentni predsodki, ki se izražajo v krivičnem ocenjevanju in reševanju sporov med vrstniki.

Če povzamem vse pogovore lahko trdim, da prevladujejo izkušnje, ki kažejo na nek pozitiven odnos med profesorji/učitelji in mojimi sogovorniki. Vsi sogovorniki, z eno samo izjemo, so imeli slabo izkušnjo, zaradi njihove narodne pripadnosti, statusa begunca, vendar je bilo to v večini primerov le z enim profesorjem/učiteljem in vse ostale potem opisujejo kot prijazne, pripravljene pomagati, nekrivične itn.

Sogovorniki opisujejo, da so jim učitelji na začetku, ko še niso znali dobro slovenskega jezika, pomagali pri razumevanju snovi in si za njih, če je bilo potrebno, vzeli več časa kot za druge učence. Nekaterim so dajali občutek za skrb in da so del te skupine. Sogovornica pripoveduje: "*...mela sem pa tudi enega učitelja, ki je bil full prijazen in se mi zdi, da so njegovi starši ali predniki nekje iz bivše Jugoslavije in mi je skoz pomagal in me tudi vprašal: a je kaj narobe Sonja, tko, pogovarjal se je z mano in mi dal občutek, da spadam sem*".

Zgornji primer kot tudi vsi ostali, v primeru begunske populacije sogovornikov, ki kažejo na pozitiven odnos, nazorno prikazujejo solidarnost in pripravljenost pomagati. To je bil značilen odnos slovenske javnosti do beguncev, predvsem na samem začetku, ko so začeli množično prihajati v Slovenijo.

Pozitivne izkušnje opisujejo na način: pripravljeni so bili pomagati, bili so popustljivejši z mano, razumeli so, da ne znam jezika še tako dobro, bili so prijazni, pozorni, če česa nisem znal, so mi razložili, so imeli potrpljenje.

Zaradi teh pozitivnih lastnosti profesorjev pa se je ustvarila tudi konfliktna situacija v razredu in pomoč ter čut za solidarnosti je sogovornica dojela kot občutek manjvrednosti. Pripoveduje: "*spomnim se nekega profesorja. Dostikrat mi je pogledal skozi prste, ker si je verjetno mislil, joj že tako je boga, ji bom malo pomagal in ji dal višjo oceno in mi je namesto dvojke dal minus trojko...potem mi je bilo nerodno, ker so me dostikrat postrani gledali češ, daje ti boljše ocene samo zato, ker si uboga, ker si iz Bosne, kjer je bila vojna... . V tem primeru se je izkazalo, da pomilovanje lahko posameznikom prinese še večji občutek manjvrednosti in vpliva negativno tudi na sam odnos z vrstniki, ki je mnogokrat že sam po sebi kritičen, saj med njimi ustvarja konfliktno situacijo in še bolj oddaljuje posameznika od skupine vrstnikov.*

Kot sem že omenila, je imel vsak od mojih sogovornikov, razen ene izjeme, slabo izkušnjo s profesorjem, predvsem v obdobju osnovne šole. V večini primerov je šlo bolj za njihove lastne občutke, da se jim dela krivica pri ocenjevanju in pri reševanju sporov s sošolci.

"je bila za angleščino in je že na začetku konference rekla, da bom imela težko pozitivno, tudi zaradi slovenščine, pa sem jo res že dobr znala takrat".

Sogovornica se je v tem primeru obrnila na šolskega psihologa in zamenjala razred. Pozitivno je, da so se lahko v takšnih primerih obrnili na neko tretjo osebo, ki se je postavila na njihovo stran in jim dala občutek, da dejansko stoji na njihovi strani.

Iz razgovorov sem razbrala veliko primerov krivičnega ocenjevanja. Težko je objektivno oceniti, ker so to predvsem njihovi občutki, ali so bili takšnih in drugačnih krivic deležni zaradi dejstva, da so druge narodne pripadnosti oz. da so begunci, vendar je to tipičen način posrednega izražanja predsodkov in govori o profesorjevih latentni predsodkih, ki so v mnogih primerih hujša oblika etnične nestrpnosti.

V primeru, ko je bilo sogovornikom jasno rečeno, da zaradi neznanja slovenskega jezika ne morejo dobiti višje ocene, pa čeprav so se po njihovih besedah res trudili, gre lahko že za odkrito izražanje predsodkov.

Tipičen primer odkritega izražanja predsodkov sem prepoznala v pogovoru s sogovornikom, ki opisuje reakcijo učiteljice, ko se je še lovil z uporabo slovenskega jezika. Pripoveduje: *"...pa enkrat mi je učiteljica rekla, da morem pač govorit slovensko, ker to ni več Bosna"* Malo manj odkrit način, pa vseeno tipičen sem našla v primeru sogovornice, ki je pripovedovala za profesorja zgodovine, pri katerem je morala vedno znati več kot ostali. Pripoveduje: *"ko smo govorili o zgodovini Jugoslavije ali Albanije...sem bila deležna kakšnih čudnih opazk"*.

Težko najdemo idealnega pravičnega učitelja, vendar si kot avtoriteta v razredu takšnih nestrpnih izjav nikoli ne bi smel privoščiti. Vendar, če se to dejansko dogaja, se ne smemo čuditi od kod osnovnošolcem že tako zakoreninjeni predsodki. Etnično nestrpno družinsko okolje in učitelj poln etničnih predsodkov sta "idealna" kombinacija za razvoj etnično nestrpnega mladostnika.

Pripovedujejo, da so bili krivičnosti deležni tudi pri reševanju sporov s sošolci. Sogovornico, ki je imela v šoli izkušnjo s pretepom, sem vprašala, kako je odreagirala učiteljica: *"takrat je bil odmor, pa tudi, če bi ji povedala, ne bi nič rekla, ker vem, nikoli me ni branla, če smo se kaj skregali med sabo v razredu"*. Takšna reakcija ni osamljen primer v izkušnjah mojih sogovornikov. Pripovedujejo, da ko so zaradi jezika še imeli probleme in so se jim kdaj sošolci

posmehovali, niso bili deležni niti opozorila s strani učitelja. Menim, da je reakcija na vsako takšno provokacijo nujno potrebna, če seveda težimo k liberalni, strpni, prijazni šoli. Že tako so bili tarča ogovarjanj, posmeha s strani vrstnikov in sami profesorji, bi lahko v takšnih primerih odigrali odločilno vlogo in takšne situacije, kot vzor vrstnikom, preprečili ter pokazali na enakopravnost, na vrednoto, ki bi v šoli kot formalni izobraževalni instituciji morala veljati za sveto.

Po pripovedovanjih so včasih tudi doživeli, da so bili vrstniki zaradi izražanja negativnih predsodkov sankcionirani s strani profesorja. Najpogosteje je bilo to ustno opozorilo s sporočilom, da takšno obnašanje ni primerno. Bil je tudi primer, ko je bil učenec zaradi grdega obnašanja do sogovornice poslan k psihologu. Sankcionirani so bili tudi z vpisom v dnevnik, ki služi kot predopozorilo za ukor. Menim, da je takšen odziv profesorjev in šolskega osebja eden izmed načinov, da šola resnično začne delovati tudi kot institucija, ki skrbi za spodbujanje strpnosti, kar bi moralo z vstopom v Evropsko unijo postati neizmerno potrebna vrednota našega šolstva in nasploh naše družbe.

Če že sami niso imeli slabih izkušenj s profesorji, pripovedujejo o prijatelju ali prijateljici, ki je imel/a občutek, da se ji/mu pri ocenjevanju godi krivica. Pripovedujejo tudi o govoricah, ki se širijo za posameznega profesorja in njegovi nestrpnosti, ki je na svoji koži niso občutili, pa se jih vseeno le te dotaknejo. " *...govorijo pa glih za mojo razredničarko, da sovraži Bosance, čeprav se zdi ona meni ful prijazna, živi pa tukaj blizu našega centra in baje je enkrat rekla, da kaj se majo begunci tukej za sprehajati povsod okoli...* ".

Profesor kot avtoriteta bi moral spodbujati k strpnosti in ne na takšen način izražati predsodke. Če to drži, je slab zgled učencem, ki so v obdobju adolescence najbolj dovzetni za sprejemanje predsodkov, še posebej, če so mu ponujeni s strani profesorja, ki je v tem obdobju njihov pomemben potencialni indoktrinator.

Če povzamem vse pogovore, bi lahko zaključila, da so imeli sogovorniki dejansko več negativnih izkušenj s profesorji/učitelji v osnovni šoli kot v srednji šoli. Razlogov za to je več. Glede na negativne izkušnje z vrstniki, ki jih je bilo v osnovni šoli več kot v srednji, pomeni, da so bili tudi sami profesorji v osnovni šoli posledično večkrat postavljeni v situacijo, ko so morali v skladu s svojimi predsodki, pogledi, načini mišljenja itn., odreagirati na spor med vrstniki ali na provokacijo, posmehovanje. Morali so znati, če so le želeli, odreagirati strpno in nekrivično. Problemov zaradi jezika kasneje več niso imeli in s tem so profesorji ostali brez argumentov pri

podeljevanju slabših ocen ali oni pri ustvarjanju občutka, da se jim godi krivica. Sam odnos učenec-učitelj je v osnovni šoli bolj oseben in s tem tudi bolj ranljiv v primerjavi s srednjo šolo, ko se le ta bolj formalizira.

Zaključila bom z mislijo sogovornice: "...nasploh je žalostno, da jih izraža, pa naj bo profesor zgodovine ali biologije. Menim, da je to tudi zelo slab vzor za učence, če vidijo kaj takega".

5.2.4. SLOVENSKI IN MATERIN JEZIK

Zanimalo me je predvsem ali so sogovorniki zaradi nepravilne uporabe slovenskega jezika imeli kdaj slabo izkušnjo med vrstniki, profesorji, izven šole, torej v vseh sferah vsakdanjega življenja, ki kaže na etnično nestrpnost oz. izražanje predsodkov avtohtonega prebivalstva. Povprašala sem jih tudi ali se zaradi slabih izkušenj oz. želje, da bi jih okolica čim bolje sprejela, kdaj odrekajo svojemu materinemu jeziku in svoji kulturi.

Raziskave SJM so nestrpnost do imigrantov in beguncev merile tudi preko priznavanja kulturnih pravic ter uporabe slovenskega in materinega jezika. Raziskava iz leta 1993 je pokazala, da se je nekaj več kot polovica anketirancev strinjala z etničnim pluralizmom, torej, da se imigrantom dovoli uporaba materinega jezika, naj pa se naučijo slovenskega jezika in med seboj uporabljajo svoj jezik in gojijo svojo kulturo. (glej Klinar, 1994:39)

Sama sem iz razgovorov razbrala takšno mišljenje in obnašanje mojih sogovornikov, tako otrok staršev imigrantov, kot mladostnikov beguncev, z eno izjemo. Vsi sogovorniki opisujejo veliko željo, ki so jo imeli na samem začetku, po čimprejšnjem znanju slovenskega jezika.

Največ slabih izkušenj so zaradi neznanja slovenskega jezika doživeli v osnovni šoli med svojimi vrstniki oz. sošolci in sošolkami. Opisujejo, da so se vedno zelo trudili govoriti slovensko, pazili na pravo izgovorjavo, na uporabo pravih besed itn. in se želeli hitro naučiti jezika. Kljub vsemu pa so nemalokrat doživeli posmehovanje. Sogovornik pripoveduje: "...če sem na primer v razredu namesto gozd rekel šuma, pa so se vsi zasmeli, učiteljica me je pa lepo popravila in jim rekla, da to res ni nič smešnega, pa se mi je zdelo prav, da me je popravila". Zopet prihajam do zaključka, da so pomembno vlogo v tistih začetkih, ko so sogovorniki imeli največ slabih izkušenj, igrali profesorji. Nekateri so odreagirali na provokacije v razredu in s tem sogovornikom verjetno vrnilo željo do učenja jezika, nekateri pa so v teh situacijah ostali sami:"

...ko še nisem znala nič, ne, so me sošolci zafrkavali, pa tudi pol kasnej, če sem kdaj še kaj narobe rekla". Sogovornico sem vprašala, kako je odreagirala učiteljica, ko so se ji posmehovali, pa je odvrnila: *"sploh ni nič rekla, ko da se ni nič zgodilo".*

Druga sogovornica pripoveduje: *"ja, če sem kdaj kaj narobe izgovorila, al pa zamešala besede, se je kdo v razredu takoj začel smejat".*

Posmehovanja so doživeli zaradi nepravilne uporabe besed in dostikrat zaradi napačne izgovorjave: *"...ker sem izgovorila debeli L, namesto tisti normalni L"* in posmehovanju so včasih sledile tudi žaljivke: *"spomnim se enega fantka, ...ko me je slišal govorit, mi je na grd način rekel, lej jo Bosanko".*

Sogovornik pripoveduje, da sam nikoli ni mel problemov zaradi jezika in da je tudi v domačem okolju govoril s starši slovensko, za svoje vrstnike pa pripoveduje: *"...so se pa mojim drugim sošolcem, ki so med odmorom med sabo govorili po njihovo, vedno posmehovali in zbijali vice na račun jugičev".*

Jezik je bil nedvomno tista glavna oznaka zaradi katere so bili deležni raznih oblik izražanja predsodkov, pa tudi glavna ovira v komunikaciji z vrstniki. Sogovornica pripoveduje: *"kot sem ti že povedala, sem slabo govorila slovensko in to je bila tudi ena glavnih tem zaradi katere so me sošolci in sošolke zafrkavali, pa tudi nasplošno je težko, če ne znaš jezika".*

Nekateri sogovorniki opisujejo, da so jim profesorji pomagali pri učenju jezika in bili z njimi potrpežljivi: *"...učiteljice v šoli so mi dosti pomagale, ko še nisem znala dobro govoriti, če sem bla kaj vprašana, pa nisem čisto razumela so mi lepo razložile in mele potrpljenje".* Takšen odnos so imeli tudi z nekaterimi svojimi vrstniki. Všeč jim je bilo, če so jih ob napačni izgovorjavi ali nepravilni uporabi besed popravili in so to razumeli kot nekaj pozitivnega, da se bodo lahko prej in tudi pravilnejše naučili govoriti in uporabljati slovenski jezik: *"...če danes kdaj še kaj narobe rečem, me nič ne moti, da me kdo popravi...in sej je to prov, da se pol res naučiš pravilno govorit..."*.

Iz vseh pogovorov sem razbrala to željo po pravilnem znanju slovenskega jezika, kar kaže na njihovo željo po adaptaciji na slovensko okolje, kulturo, družbo. Večina jih v družbi pripadnikov svoje narodnosti govori materni jezik, medtem ko vsi v družbi Slovencev govorijo slovensko. Pri nekaterih sem ugotovila, da uporabo slovenskega jezika ne dojemajo kot nekaj prisiljenega, temveč se jim zdi prav, da uporabljajo jezik države v kateri živijo. Drugi pa zaradi obremenjenosti in strahu pred posmehom družbe raje govorijo slovensko, kot da jim daje zavetje pred nestrpnostjo ter občutek varnosti: *"...ko sem pa govorila s profesorji ali sošolci, ki so*

Slovenci, sem se vedno zelo trudila, da sem govorila čim bolj slovensko...da ne bi kdo mislil, ja lej jo, k ne zna niti slovensko govort in se mi posmehoval".

Iz pogovorov je razvidno prilagajanje slovenski kulturi, ki se kaže, pri nekaterih v zelo strogi, uporabi slovenskega jezika na javnih mestih in v družbi Slovencev. Sogovornica pripoveduje: "...vedno rečem mojim frendicam, če se sprehajamo kje po mestu in kr začnejo govorit bosansko ali celo peti te naše narodne...smeh...da ne morjo kr tko, da nej govorijo po slovensko, sej smo v Sloveniji, pol pa ni čudno da nas tko gledajo.."

Kljub skoraj popolni adaptaciji na novo okolje in s tem uporabi slovenskega jezika, pa iz pogovorov nisem razbrala, da se hkrati tudi odrekajo svojemu materinemu jeziku in kulturi. Med svojimi sorodniki ali prijatelji neslovenske narodnosti, v begunskem centru,...govorijo svoj materin jezik, z izjemo otroka staršev imigrantov, ki pripoveduje: "*vedno sem govoril slovensko in se trudil dobro govoriti, starši so z mano komunicirali v srbohrvaščini, jaz pa sem odgovarjal slovensko, res sem se trudil...*"

Pri njemu je želja po nerazlikovanju od vrstnikov slovenske narodnosti še posebej velika.

Zavračanja zaradi uporabe materinega jezika večina ni doživela, saj so se vedno trudili govoriti slovensko. Včasih pa so le bili deležni "čudnih pogledov" pripoveduje sogovornica: "*...včasih, če se s prijateljico sprehajava po mestu, pa govoriva po naše, se je že zgodilo, da se je kdo obrnil; in tisti čudni pogledi, ampak mi je za take pa čisto vseeno*"

Zanimalo me je, če se zaradi pritiskov iz okolja, slabih izkušenj in želje da bi jih okolica bolje sprejela kdaj odrekajo materinemu jeziku, kulturi, običajem itn. Vsak sogovornik ima svoj pogled na to, zato bom za ilustracijo vseh odgovorov navedla dva nasprotujoča si primera:

- Sogovornica, ki je mnenja, da se odreka materinemu jeziku, kulturi, običajem pripoveduje: "*mislim, da to počnem vsak dan, slovensko že tako ali tako govorim, mislim da kar dobro...morem se pa delati, da sem ne vem kaj, pa ne da me je sram, da se sramujem tega kar sem, ampak si skoraj ne upam reči, da nisem čistokrvna Slovenka, ker vem, da bi me sogovornik na drugi strani takoj pogledal in vprašanje, kaj si potem misli o meni. Pa ne vsi, ne me narobe razumeti...ampak se zgodi in je že dovolj, da se počutim manjvredno in se potem kar delam, da sem Slovenka, kar sem, pa zopet nisem...pa dostikrat potlačujem samo sebe, ponavadi se to zgodi ob kakšnih debatah o muziki, veri,..., in takrat zanikam vse, v kar verjamem, v svoja načela, samo zato, da me lepše ljudje sprejmejo. A ni to grozno?*"
- Sogovornica, ki meni da se ne odreka, temveč goji svojo kulturo: "*ne, sploh ne, ko sem z Bosanci, govorim bosansko, hodim še na folkloro, igram bosansko igro, tm sm seveda u*

dimijama, u marami...in vse prijateljice to vejo in se jim zdi zanimivo, se želijo vpisati in videt kaj to sploh je, kako zgledajo ti naši običaji in ne vem zakaj bi to skrivala, sem ponosna na to, da ohranjam svojo kulturo.

Če izhajam iz raziskav SJM, ki so pokazale, da je slovenska javnost bila zaradi občutka solidarnosti bolj naklonjena beguncem kot imigrantom, lahko tukaj najdem razlog tako različnega doživljanja in občutenj mojih sogovornic in ugotovitve raziskave tudi potrdim; prva sogovornica je otrok staršev imigrantov, druga begunka. V same razlike v izkušnjah beguncev in imigrantov se nisem poglobljala, ker je bil moj namen le pokazati ksenofobične zgodbe tako ene kot druge populacije mladostnikov.

Citat sogovornika, ki je otrok staršev imigrantov lahko tudi potrdi moje razmišljanje o razlikah v nestrpnosti do imigrantov in beguncev: "*...ko sem se vpisoval na faks, sem kot materin jezik vpisal slovenski, pa danes res ne vem zakaj sem to naredil, očitno je ostalo to še globoko v meni, da sem želel kar prikrivati in prikrivati*".

Sramovanja svojega materinega jezika nisem zaznala več v nobenem drugem pogovoru.

Iz ostalih pogovorov sem razbrala, da se večinoma ne odrekajo materinemu jeziku, da se ga ne sramujemo in da uporabo slovenskega jezika na javnih mestih, med Slovenci doživljajo kot nekaj povsem neprisiljenega, normalnega in ne kot odrekanje svoji kulturi: "*...drugače se pa trudim govorit slovensko, če sem s Slovenci, ampak ne zato, da me sprejmejo, ampak ker se mi zdi da je tako prav, sej v Sloveniji živim...*".

Takšno razmišljanje in neobremenjenost zopet pokažeta na njihovo voljo in željo po uspešni integraciji v novo okolje in željo po čimprejšnji prilagoditvi zahtevam nove družbe, kar je na samem začetku predstavljalo le učenje slovenskega jezika.

5.2.5. IZKUŠNJE IZ VSAKDANJEGA ŽIVLJENJA

Ker so sogovorniki populacija mladostnikov, sem pričakovala, da bodo največ izkušenj imeli v osnovni in srednji šoli, torej med vsrtniki ali v odnosu s profesorji. Zanimalo pa me je tudi dogajanje oz. njihove negativne izkušnje, če izvzamejo šolo in pouk, torej negativne situacije izven šole, pouka, vrstnikov, v drugih sferah vsakdanjega življenja, na ulici, na igrišču, v trgovini, na avtobusu itn.

Konkretnih negativnih zgodb iz vsakdanjega življenja, ki kažejo na ksenofobijo, je glede na to, da gre za populacijo mladostnikov kar nekaj in njihova pestrost oz. raznolikost kaže na visoko stopnjo etnične nestrpnosti med slovenskim prebivalstvom.

Negativne izkušnje iz vsakdanjega življenja nekateri vidijo v pripovedovanju vicev na račun Bosancev, v pogovorih polnih nestrpnih misli in žaljivk, ki jih nehote ujamejo na ulici, v vročih polemikah kot je vprašanje džamije in zbiranju podpisov proti njeni gradnji. Čeprav je občutenje ksenofobije v osebnih kontaktih oz. v neposrednih, osebnih izkušnjah verjetno veliko bolj boleče, pa tudi v teh primerih sogovorniki navajajo občutke manjvrednosti, poniževanja, prizadetosti, nelagodja itn.

Sogovornica pripoveduje: *"...če sem kje bla in so govorili vice na račun Bosancev, sem se počutila tko nelagodno, ker nas res preveč ponižujejo v teh vicih in mi gre to že prov na živce, da se niti več ne smejim, ko jih kdo govori"*. V primeru, ko si žrtev kakršnekoli nestrpnosti, se humor na tvoj račun lahko takoj prelevi v bolečino.

Tudi džamija, ki jo večina vidi le kot politično vprašanje, je v njihovih očeh lahko prava bolečina in dejansko sejanje ksenofobije: *"...me pa blazno motijo te stvari okoli džamije. Ko so zbirali podpise proti in sem šla mimo Prešerna, sem se res počutila ponižano, manjvredno..."*.

Nekateri so doživeli veliko bolj neposredne izkušnje. Doživljali so jih vsepovsod; na obisku pri znancih, na delovnem mestu, na igrišču, ob preselitvi v novo sosesko, čakajoč v vrsti v trgovini in na ulici.

Sogovornik navaja izkušnjo, ki se mu je zgodila na delovnem mestu med anketiranjem in je tipičen primer odkritega izražanja predsodkov oz. etnične nestrpnosti. Pripoveduje: *"...na telefon se mi je oglasil neki starejši moški, predstavil sem se z imenom in priimkom in ga prosil za sodelovanje, on pa mi je z zlo negativnim tonom odgovoril, da ne misli odgovarjati, ker s čefurji ne želi imeti opravka... pa mi je zabrusil, da sem na IC in da mu to pove vse"*.

Primer odkritega izražanja nestrpnosti, konkretno do begunske problematike, sem našla tudi v pogovoru s sogovornikom na igrišču: *"...in mi je en starejši fant zabrusil, da kaj si jaz mislim, da do kdaj bo Slovenija še plačevala za begunce in da so nam itak vse dali...takrat sem prvič dobil občutek, da grejo nekaterim begunci na živce in da so jim odveč..."*.

Sogovornica navaja primer, ki zopet kaže na odkrito izražanje nestrpnost, vendar ni bilo usmerjeno direktno na njo, pa ji je vseeno ta izkušnja ostala v spominu: *"pred kratkim je ena*

ženska v trgovini, ki je stala v vrsti pred mano, razlagala svoji kolegici, da je šla po svojo punčko v vrtec in da je zraven nje sedel kr en tamau čefurček in sta se nekaj igrala, ona pa je čisto znorela, jo zgrabila in odpeljala stran, ker se un tamau čefurček pa res nima kaj igrat z njeno hčerko".

Sogovornica je imela negativno izkušnjo ob sprejetju v novo stanovanje v novem naselju: *"dobro se spominjam dogodka, ko smo se iz bloka vselili v hišo v predel Ljubljane kot podnajemniki. Takoj smo začutili napetost in neodobravanje s strani sosedov, nekateri sploh odzdravljali niso. Vrhunec vsega pa je bil, ko smo kar nekajkrat zjutraj pred vhodom v hišo našli prevrnjeno kanto za smeti..."*.

Zamenjava okolja je lahko kritična, predvsem v soseskah, kjer se ljudje med seboj že poznajo in je vsak tujek zanimiv za ogovarjanje, kar je sploh značilno za slovensko okolje, če je pa še druge narodne pripadnosti, je pa vse še toliko slajše, da se lahko sprevrže že v neokusno ogrožanje posameznikove svobode, kot kaže zgornji primer.

Dve sogovornici, ki sta ob zaprtju begunskega centra na Viču ravno tako zamenjali okolje, ne pripovedujeta o slabih izkušnjah v novi soseski, vendar ena sogovornica odkrito pove, da je tam tudi veliko družin, ki prihajajo, tako kot oni, iz Bosne. Ponovno ugotavljam, da je narodnostna sestava bivalnega okolja posameznika pomemben dejavnik, ki vpliva na njegovo integriteto in slabe izkušnje v določenem prostoru.

To je dobro razvidno tudi iz pripovedovanja sogovornice, ki opisuje njene izkušnje v trgovini blizu begunskega centra, kjer so živeli: *"imeli smo pa eno trgovino tukaj na Viču, blizu Mestnega loga, pa še Cesta dveh cesarjev je blizu in tam večinoma živijo južnjaki, no in ni toliko Slovencev, tako, da je v tej trgovini vsak vedel od kje prihajam, komot si govoril bosansko, še s trgovkami, ki so ble Bosanke in nikoli ni bilo zoprnih izkušenj, verjetno prav zaradi tega, kaj vem, mogoče bi blo drugače, če bi bilo to na kakšnem drugem koncu"*.

Pripovedujejo, da v vsakdanjem življenju niso imeli veliko slabih izkušenj zaradi tega, ker so govorili slovensko in na ulici niso izstopali. Zopet prihajam do zaključka, da je jezik ena od prvih etiket, ki te lahko zaznamuje in označi za žrtev nestrpnega vedenja večine v družbi.

"...ker sem govorila slovensko in marsikdo sploh ni vedel, da sem Bosanka in še Sonja mi je ime in so sklepali, da sem Slovenka, ali pa vsaj, da nisem begunka".

S popolno asimilacijo so se tudi izognili negativnim izkušnjam med neznanci v vsakdanjem življenju: *"nasplošno nikoli nisem imel težav, ker ljudje niso vedeli kdo sem in od kod prihajam in nikoli nisem izstopal..."*.

Popolna adaptacija na okolje in igranje vloge, kakršno pričakuje družba, lahko posameznika, vsaj v okolju kjer ne prevladujejo osebni odnosi, prikrajša za vse ksenofobične izkušnje. To ugotovitev bom za konec ponazorila z mislijo sogovornika, otroka staršev imigrantov: *"Kako se ti počutiš v Sloveniji kot tujec, je odvisno samo od tega, koliko si se sam pripravljen prilagoditi in se asimilirati, to sem tudi sam občutil na svoji koži. Do neke mere si sam svoje sreče kovač"*.

5.2.6. POGLEDI NA PRIHODNOST

Za zaključek bom predstavila poglede na prihodnost mojih sogovornic in sogovornikov. Zanimal me je tudi ta vidik, saj menim, da lahko vsaj delno oriše profil te populacije, živeče v Sloveniji. Želela sem tudi izvedeti ali gre za optimiste ali pesimiste v pogledu na prihodnost v naši državi.

Vse sogovornike sem za konec pogovora vprašala, kje se vidijo v prihodnosti in ali si želijo ostati v Sloveniji. Vsi sogovorniki in sogovornice, z izjemo enega, ki so v Slovenijo prišli kot begunci, so izrazili željo, da bi ostali v Sloveniji, si tukaj ustvarili družino in se tukaj zaposlili. Mnenja so, da so tukaj odrasli, da v Bosni nimajo več ničesar, da je življenje v Sloveniji boljše kot v njihovih rodni krajih, da imajo tukaj prijatelje, hodijo v šolo, da so se navadili na ta tempo in da se tukaj počutijo bolj domače.

Zanimalo me je tudi, zakaj se ne želijo vrniti v Bosno in odgovori so bili dokaj enotni:

"...dostikrat se doma pogovarjamo, pa me je oče že vprašal, če bi šli nazaj dol, da bi začeli kaj zidat, pa sem bil takoj proti...tukej sem se navadil, imam prijatelje, hodim v šolo in tako, pa sej so nas lepo sprejeli, imeli smo hrano, stanovanje...se mi zdi, da mi nič ne manjka, res ne..."

"mogoče bi tja hodila samo še na počitnice, ne bi pa mogla tam skoz živeti, je preveč dolgočasno zame, vsak dan isto počnejo, jaz pa tega nisem navajena in se prej vidim v Sloveniji"

Tudi sogovornik, ki si ne želi ostati v Sloveniji, se v Bosno ne bi vrnil: *"rad bi šel v Nemčijo, v Muenchen...ker pravijo, da je tam življenje boljše in mene zanima muzika in tam imam več možnosti kot tukaj, da kaj počnem...v Bosni se pa sploh še slabše živi..."*.

Pri ostalih treh sogovornikih, otrokih staršev imigrantov, je situacija popolnoma obrnjena. Svojo prihodnost vidijo drugje in ne v Sloveniji. Razlogi za to so različni. Sogovornik pripoveduje: "*sigurno ne v Sloveniji, ne vem, se enostavno ne vidim tukaj in dejstvo, da nisem Slovenec, ne igra nobene vloge tukaj, ne vidim prihodnosti tukaj, glede na moj način življenja....še manj pa v Bosni, ker tam je pa res še vse korak nazaj...*".

Sogovornica, katere starši prihajajo iz Bosne, vidi svojo prihodnost prej v Bosni kot v Sloveniji, ker meni, da ji tempo njihovega življenja bolj odgovarja: "*lahko rečem, da bi nekoč rada živela v Bosni. Včasih pa sploh ne vem kam spadam.*"

Tudi sogovornica, ki je s starši prišla v Slovenijo pred razpadom Jugoslavije, se v prihodnosti ne vidi v Sloveniji: "*skoraj sem že odločena, da bom čez kakšno leto odšla živeti k fantu v Sarajevo. Tam se počutim veliko bolj domače kot v Ljubljani. Čeprav sem se življenja tukaj že močno privadila in imam res veliko dobrih prijateljev, mislim, da bom tam srečnejša*".

Želja beguncev, da bi ostali v Sloveniji, nevomno kaže na njihovo dobro adaptacijo na "novo" okolje, na prilagoditev novim navadam, normam, vrednotam. Njihov profil je nedvomno profil optimističnega posameznika, ki se je asimiliral v novo družbo, jo ponotranjil in ne izraža želje, da bi zapustil Slovenijo in se vrnil v domače okolje. Res je tudi, da so moji sogovorniki v Slovenijo prišli kot otroci in da so celotno obdobje odraščanja preživeli v naši družbi, našem okolju. Mladostniki imigrantje oz. otroci staršev imigrantov svoje prihodnosti ne vidijo v Sloveniji. Menim, da je obrnjena situacija zgolj naključje in da za tem stojijo predvsem osebni razlogi, lahko pa se zopet nanaša na ugotovitve raziskav SJM, da je javnost bila vedno bolj naklonjena beguncem kot imigrantom zaradi občutka solidarnosti. Različne poglede na prihodnost lahko povežem tudi z različnim položajem tako ene kot druge populacije.

5.3. SKLEPNE UGOTOVITVE

Glavni namen mojega raziskovalnega dela je bil pridobiti informacije s strani sogovornikov, ki bi kazale na njihove ksenofobične izkušnje in potrditi, da so trend ksenofobije in nacionalizma občutili tudi mladostniki begunci in mladostniki staršev imigrantov v svoji najranljivejši dobi, dobi odraščanja. Ugotovitve so bile sledeče:

- največ ksenofobičnih izkušenj so sogovorniki doživeli v obdobju osnovne šole, med svojimi vrstniki. Najpogostejši načini izražanja predsodkov so bili ogovarjanje, posmehovanje, zbadanje z raznimi tipičnimi žaljivkami. Začutili so tudi izogibanje, kar so vrstniki izkazovali

s socialno distanco, v enem primeru pa je prišlo tudi do najhujše ravni izražanja predsodkov, do nasilja oz. manjšega pretepa v šoli. Po Allportu (glej Ule, 1994:114-115) so izkusili tri ravni izražanja predsodkov, torej ogovarjanje, kot družbeno najbolj sprejemljiv način, socialno distanco in primer mladostniškega nasilja.

- Najpogostejše so bili žrtve nestrpnega obnašanja okolice, kar so v njihovi dobi odraščanja predstavljali predvsem vrstniki, torej sošolke in sošolci zaradi neznanja slovenskega jezika. Ta problem so občutili predvsem na začetku in pri vseh sogovornikih je bilo iz pogovora mogoče razbrati to neizmerno željo po hitri adaptaciji na novo okolje, jezik, kulturo. Begunsko populacijo sogovornikov je dodatno zaznamoval še stanovanjski problem, torej življenje v begunskem centru in občutek manjvrednosti so nemalokrat dobili zaradi posledične revščine, ki je pestila vse begunske družine.
- Velik vpliv na njihove izkušnje je imela tudi sama narodnostna struktura okolice. Manj negativnih izkušenj so imeli tisti sogovorniki, ki so bili v šoli, kjer je bila etnična populacija bolj heterogena ali so živeli v soseskah z mešano narodnostno strukturo prebivalcev. Tudi tip krajevne skupnosti igra pomembno vlogo.
- S profesorji oz. učitelji so imeli raznovrstne izkušnje, ki sem jih razvrstila v kategorije: profesor z občutkom za solidarnost in pomoč, profesor, ki odkrito izraža predsodke in profesor z latentnimi predsodki, ki se kažejo v krivičnem ocenjevanju in krivičnem reševanju sporov.
- Negativnih izkušenj zaradi uporabe materinega jezika skoraj niso imeli, saj so se na okolje in na slovenski jezik skoraj popolnoma adaptirali. V družbi Slovencev striktno uporabljajo slovenski jezik, med sabo in v družinskem okolju večinoma materin jezik. Gre za tipičen primer jezikovne hierarhije, kjer se mora njihov materni jezik podrežati vladajočemu, slovenskemu jeziku. Težijo k ohranjanju svojega jezika, vendar adaptiranje na slovensko okolje ne jemljejo kot neko prisilo oz. zahtevo okolice, temveč kot nekaj povsem normalnega, saj je jezik lahko pomemben: "indikator separatne etničnosti" (Južnič, 1993:280).
- V sferah vsakdanjega življenja, če izvezamem šolo, so doživeli nestrpno obnašanje okolice na različne načine in na različnih krajih. Od pogovorov, ki so bili polni vicev, ali tem na račun begunske populacije, džamije itn., do odkritega izražanja predsodkov, katerih žrtve so bili oni sami.

Ob prebiranju intervjujev in ob analizi se mi je porodila ideja, da bi bilo zanimivo s sogovorniki čez nekaj let zopet izvesti raziskavo o njihovi asimilaciji v slovenski prostor.

SKLEP - napoved trenda nacionalizma in ksenofobije v Sloveniji

Glavni cilj mojega diplomskega dela je bil analizirati trend nacionalizma in ksenofobije v Sloveniji v preteklem desetletju. Poleg vseh teoretičnih izhodišč, ki sem jih predstavila v prvem delu naloge in predstavitvi zgodb mladostnikov, ki kažejo njihovo doživljanje ksenofobije v drugem delu naloge, sem analizirala relevantna pretekla dogajanja ter da sem pisala o polpretekli zgodovini nestrpnosti na slovenskem in zaradi še nekaterih nerešenih problemov tudi o naši sedanjosti. V sklepu bom skušala napovedati trend razvoja nacionalizma in ksenofobije v Sloveniji.

"Težko je napovedati, kako se bo vse skupaj razvilo. Po eni strani se z vstopanjem v enotno evropsko okolje kažejo možnosti odpiranja, po drugi strani pa nastajajo nove ovire in zapore."(Velikonja,2003:9)

V zadnjem desetletju sta se tako javni kot tudi politični mainstream usmerila proevropsko in sočasno tudi protibalkansko. Močno zasidrano prepričanje, da Slovenija ne sodi na Balkan temveč v razvito Evropo, kateri naj bi zmeraj pripadala, nedvomno narekuje nadaljnji trend ksenofobije do narodov s področja bivše Jugoslavije.

Vendar se po besedah Velikonje na manj razvpih in manj javnih področjih nadaljuje strpen in kooperativen odnos do Balkana. Gre za kulturne in intelektualne izmenjave, za prisotnost balkanske kulture, ki je ena izmed legitimnih izbir med Slovenci samimi in ne le produkcija starejših generacij in tistih neslovenskega porekla. Povezave, ki se dogajajo na neformalnih nivojih, kažejo na dvojni obraz slovenske družbe, kar bo verjetno v prihodnosti še bolj prihajalo do izraza. Tako iz tega vidika ne moremo o Sloveniji govoriti kot le o eni homogeni družbi, ki je izključno zahodno-evropsko naravnana ter sovražna do vsega, kar se nanaša in je povezano z Balkanom. Žal pa je politični in javni mainstream premočan in se čedalje bolj "uspešno" utrjuje. (glejVelikonja,2003)

Od osamosvojitve do vključitve Slovenije v Evropsko Unijo, torej v obdobju postsocializma in tranzicije, smo bila priča številnim primerom in burnim zgodbam, kjer je na površino priplavala ksenofobija in ne malokdaj presegla vse "meje dobrega okusa". Danes se lahko vprašamo le, kaj

nam bo dobrega na tem področju prinesla evropska integracija. Ob vseh protislovnih stališčih¹⁵ o življenju v Evropski uniji je velik paradoks tudi v tem, da smo vsa ta leta naravnost silili v obljubljeni Evropo, kjer evropska kultura pomeni prav nam vsečno ali nevšečno raznolikost, obenem pa zapirali vrata vsem drugim tujcem, ki so prihajali tako z bližnjega Balkana kot z daljnega vzhoda. Z vstopom v Evropo smo odprli vrata prav vsem, katerim bi Slovenci najraje preprečili prihod, a po besedah Hanžka: "Prihajajo in še bolj bodo, tudi jehovci, muslimani, cigani, geji in lezbijke, transseksualci in še vrsta ljudi, ki bi jih najraje ne videli pri nas"(Hanžek,2004:24).

Z vstopom v Evropsko unijo se Sloveniji odpira veliko možnosti v mednarodnih odnosih, uvedba schengenskega režima na slovenski južni meji pa nikakor ne vodi v boljše odnose z Balkanom, ampak se le še krepi namišljena superiornost do balkanskih narodov v političnem in javnem mainstreamu. Velikonja je mnenja, da so stvari zelo nepredvidljive in da je sam trend ksenofobije težko napovedati, saj je že sam razvoj Evropske unije nepredvidljiv. Le ta naj bi Sloveniji prinesla koristi na mnogih področjih, sočasno pa prinesla neke povsem nove ovire. Slovenska družba je del tega širšega procesa: "po eni strani se stvari odpirajo, demokratizirajo, pluralizirajo, multikulturalizirajo, po drugi strani pa se ustvarja nova železna zavesa, ravno tako politična, ideološka, ekonomska in tudi kulturna kot prej, ki izgleda bolj fina in žametna, ampak je še dosti močnejša"(Velikonja,2003:9).

Glede na to, da tudi po osamosvojitvenem obdobju negativna nacionalistična stališča do narodov bivših jugoslovanskih republik niso začela upadati, temveč naraščati in da sta še nerešena tako problem izbrisanih kakor tudi problem džamije dobro razdelila slovensko javnost ter politikom desničarskih strank tudi pomagala na oblast, lahko predvidevam, da se bo v naši družbi še ohranjala stara ksenofobija, ki se kaže v nestrpnem odnosu do vseh naših "južnih sosedov".

Z življenjem v Evropski uniji pa lahko pričakujemo produciranje novega nacionalizma in nove ksenofobije do vseh etnično "drugačnih", ki bodo prišli v Slovenijo z željo po boljšem življenju. Če upoštevamo dejstvo, da se je slovenska javnost v večini vedno zavzemala za omejitev imigracij s področja bivše Jugoslavije in bila negativno naravnana do t.i. ilegalnih prebežnikov, težko napovem pozitiven trend v smeri zmanjševanja ksenofobije, saj z Evropsko unijo in njeno migracijsko politiko o prostem pretoku ljudi oz. delovne sile lahko pričakujemo množico

¹⁵ Podatki raziskav SJM kažejo, da so se Slovenci v veliki večini zavzemali za vstop v EU, medtem, ko so bili proti prodaji zemlje tujcem in za omejitev uvoza tujih izdelkov, pri čemer bi zaščitili slovensko gospodarstvo (glej Bernik,1997)

različnih kultur, množico različnih ljudi, z različnimi življenjskimi navadami, običaji, normami itn., ki jih bomo "morali" sprejeti, ker smo se odločili za evropsko kulturo, ki pomeni prav multikulturalizem. Nove kulture in norme so nemalokrat pomemben izvor formiranja predsodkov in vprašanje je, če je naša družba pripravljena na etnični pluralizem ter multikulturalizem, ki prihaja z Evropsko unijo.

Multikulturalizem pa bo treba sprejeti tudi na državni ravni, saj ne gre le za sprejem ali začasen sprejem teh ljudi, značilen za begunce ali ilegalne prebežnike, temveč za koeksistiranje na vseh ravneh vsakdanjega življenja. V skladu z Evropsko unijo bomo morali reševati te probleme in prevzeti odgovornost za tujo delovno silo in tudi depriviligiranim in socialno ogroženim, ki bodo imigrirali k nam, pomagati kot svojim državljanom, jih ne marginalizirati oz. potiskati na rob družbe. Ta situacija, gledano z ekonomsko političnega vidika, lahko nedvomno zopet vzpodbudi ksenofobijo in negativno naravnani nacionalizem, saj bo tuja delovna sila ob že spremenjeni družbeni strukturi sprožila spremembe na trgu delovne sile in povzročila konkurenco. V takšnih okoliščinah pa se nemalokrat formirajo močni predsodki, ki se ob kulturni raznolikosti lahko le še poglobijo.

Ni pa le Evropa tista, ki bo narekovala trend ksenofobije naši državi. Zamenjava politične garniture lahko prinese veliko spremembo tudi na tem področju. Po Rizmanu (1998:249) "radikalno" desnico najbolje opredeljujejo štiri politične sestavine: nestrpnost, protidemokratska stališča, sovraštvo univerzalnega razuma in povdarjanje tradicionalnih vrednot. Z desninsko usmerjeno vlado obstaja nevarnost, da naredimo še korak nazaj v smeri odpravljanja ksenofobije in destruktivnega nacionalizma. Že celo predvolilno leto se je, danes že bivša opozicija, s ksenofobnimi in populističnimi vsebinami oz. z vprašanjem o izgraditvi džamije in problemom izbrisanih zavestno krepila in s tem prodirala v ospredje ter pridobivala na svojo stran del zmanipuliranega volilnega telesa oz. ksenofobično naravnane javnosti. Zaradi prevlade desničarske politike v Slovenskem prostoru je zaskrbljenost vseh, ki se borijo za etnični pluralizem v državi, za marginalizirane skupine, povsem upravičena. Vendar je v tem trenutku s tega vidika težko napovedati trend ksenofobije in nacionalizma, saj so prav stranke, ki so danes prišle na oblast, postale odgovorne za nadaljnje reševanje odprtih problemov izbrisanih, džamije, Romov, homoseksualcev itn. Nadaljnji trend ksenofobije in nacionalizma bo zato v veliki meri odvisen od politike reševanja te problematike, pri čemer se bodo morala upoštevati določila Evropske unije na področju človekovih pravic in svoboščin.

Glede na preteklo desetletje, v katerem so vse oblike družbene nestrpnosti dodobra zaživele, se bo moral tako politični kot javni mainstream spreobrniti v prid ideji "vsi drugačni vsi

enakopravni", da se izkorenini ali vsaj zabriše postavljene temelje nestrpnosti pri nas in da bitka za pravice drugačnih postane le del pretekle zgodovine, ki se je, vsaj nekateri tako ne radi spominjamo. Če bi se ideja "vsi drugačni vsi enakopravni" začela udejanjati v vseh sferah družbenega življenja, bi nedvomno lahko iz še tako temne ulice našli pravo ali vsaj svetlejšo pot. Dokler pa bosta destruktivni nacionalizem in ksenofobija ostajala pomembno orodje mnogih politikov in medijev, je takorekoč tavanje v temi tukaj neizbežno.

6. LITERATURA in drugi pomožni viri

- Alter, Peter (1991): "Kaj je nacionalizem?". V: Rizman, Rudi (ur.): Študije o etnonacionalizmu. Krt, Ljubljana.
- Bernik, Ivan (1997) : Dvojno odčaranje politike: sedem socioloških razprav o nastajanju postsocialističnih družb. FDV, Ljubljana.
- Benedict, Anderson (1998): Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma.
- Bernik, Ivan, Malnar, Brina in Toš, Niko (1995) : "Protislovja instrumentalnega razumevanja demokracije". Teorija in praksa, 32, 7-8, str.574-589.
- Connor, Walker (1994): Ethnonationalism -The Quest for Understanding. Princeton University Press, New Jersey.
- Dedić, Jasminka (2003) : "Diskriminacije v postopkih pridobivanja slovenskega državljanstva". V : Dedić, Jasminka (ur.): Izbrisani:organizirana nedolžnost in politike izključevanja .Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Dragoš, Srečo (2003) : "Islam in suicidalno podalpsko pleme. V : Kuhar, Roman, Trplan, Tomaž (ur.): Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 02, Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Dragoš, Srečo (2004) : "Islamofobija na Slovenskem". V : Kuhar, Roman, Autor Sabina,Trplan Tomaž (ur.) : Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 03, Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Gellner, Ernest (1991) : "Nacionalizem". V : Rizman, Rudi (ur.): Študije o etnonacionalizmu. Krt, Ljubljana.
- Giddens, Anthony (1991): "Nacionalna država, narod, nacionalizem". V: Rizman, Rudi (ur.): Študije o etnonacionalizmu. Krt, Ljubljana.

- Hobsawm, Eric (1996) : Ethnic nationalism in the Late Twentieth Century". V : Smith, Anthony (ur.): Ethnicity. Oxford University Press.
- Jalušič, Vlasta (2001): "Ksenofobija ali samozaščita". V : Petković, Brankica (ur.): Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 01, Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Jalušič, Vlasta (2003) : " Organizirana nedolžnost". V : Dedić Jasminka (ur.): Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Južnič, Stane (1993) : Identiteta. Knjižna zbirka Teorija in praksa, FDV, Ljubljana.
- Klinar, Peter (1991) : "Pogledi na prihodnost". Teorija in praksa, 28, 5-6, str.505-517.
- Klinar, Peter (1992a): "O mednacionalnih odnosih v Sloveniji (avtohtoni in imigranti)". V : Toš, Niko (ur.): Slovenski izziv . FDV-IDV, Ljubljana.
- Klinar, Peter (1992b) : "Slovenska zavest v času osamosvajanja". V: Toš, Niko (ur.): Slovenski izziv. FDV-IDV, Ljubljana.
- Klinar, Peter (1993) : O beguncih v Sloveniji". Teorija in praksa, 30, 1-2, str.75-84.
- Klinar, Peter (1994a) : "O medetničnih odnosih v Sloveniji po osamosvojitvi". V : Toš, Niko (ur.) : Slovenski izziv II. FDV-IDV, Ljubljana.
- Klinar, Peter (1994b) : "O nacionalni identiteti in etnonacionalizmih- Slovenja v tranzicijskem obdobju". V : Toš, Niko (ur.) : Slovenski izziv II. FDV-IDV, Ljubljana.
- Klinar, Peter (1998) : "Radikalna desnica na Slovenskem". Teorija in praksa, 35, 2, str. 249-271.
- Krajnc, Maja (1991) : Nacionalizem pri Slovencih. FDV, Ljubljana.

- Krivic, Matevž (2003): "Post scriptum". V : Dedić, Jasminka (ur.): Izbrisani:organizirana nedolžnost in politike izključevanja. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- (ur.) Kuhar, Roman, Trplan, Tomaž (2003): Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Kuzmanić, Tonči (1994) : " Postsocializem in toleranca ali Toleranca je toleranca tistih, ki tolerirajo-ali pa ne!". ČKZ, št. 164-165, str. 165-183.
- Kuzmanić, Tonči (1999) : Bitja s pol strešice. Slovenski rasizem, šovinizem, seksizem. Mediawatch- Ljubljana.
- Kuzmanić, Tonči (2001) : "Rasizem in ksenofobija, ki da ju v Sloveniji ni". V: Petković, Brankica (ur.): Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 01, Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Kuzmanić, Tonči (2003) : "Ksenofobija v nekdanji SFR Jugoslaviji in v postsocialistični Sloveniji". V: Roman, Kuhar, Trplan, Tomaž (ur.): Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 02, Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Malnar, Brina (2000) : Metode in sociološko raziskovanje-interno študijsko gradivo. FDV, Ljubljana.
- Mlinar, Zdravko (1994) : " Kdo danes še potrebuje državne meje? Državna zaščita in odpiranje Slovenije v svet". V : Toš, Niko (ur.) : Slovenski izziv II. FDV-IDV, Ljubljana.
- Nastran Ule, Mirjana (1994) : Temelji socialne psihologije. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Nastran Ule, Mirjana (1999) : Predsodki in diskriminacija, Izbrane socialno psihološke študije. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Nastran Ule, Mirjana (2000) : Temelji socialne psihologije. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

- (ur.) Pajnik, Mojca (2001): Prebežniki, kdo ste?. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- (ur.) Petković, Brankica (2001): Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 01. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- (ur.) Pogan, Milan in Mikuš Kos Anica (1998) :Begunci v Sloveniji-pregled dosedanjih aktivnosti. Visoka policijsko – varnostna šola, Ljubljana.
- Repe, Božo (2001) : Slovenci v osemdesetih letih. Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana.
- Repe, Božo (2002) : Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije. Modrijan, Ljubljana.
- Rizman, Rudi (1991): "Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma". V: Rizman, Rudi (ur.): Študije o etnonacionalizmu.Krt, Ljubljana.
- (ur.) Rizman, Rudi (1991): Študije o etnonacionalizmu. Krt, Ljubljana
- Rizman, Rudi (1998): Izzivi odprte družbe: sociološki komentarji (1989-1996). Liberalna akademija, Ljubljana.
- (ur.) Tavzes, Miloš (2002): Veliki slovar tujk. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- (ur.) Toš, Niko (1992): Slovenski izziv. Dokumenti SJM. FDV-IDV, Ljubljana.
- (ur.) Toš, Niko (1994) : Slovenski izziv II. Dokumenti SJM. FDV-IDV, Ljubljana.
- (ur.) Toš, Niko (1997) : Vrednote v prehodu I. SJM 1968-1990. FDV, Center za raziskovanje javnega mnenja, Ljubljana.
- (ur.) Toš, Niko (1999) : Vrednote v prehodu II. SJM 1990-1998. FDV, Center za raziskovanje javnega mnenja, Ljubljana.

- (ur.) Trplan, Tomaž (2002): Country Reports on Extremism: Slovenia. Intolerance Monitor, Peace Institute, Ljubljana.
- (ur.) Trplan, Tomaž (2004): Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 03. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Vrečer, Natalija (2001) : "Politične konstrukcije azila: Evropska Unija in Slovenija". V: Mastnak, Tomaž (ur.): Obrazi naše Evrope, Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Zadnikar, Darij (1996): "Ali smo Slovenci sploh lahko zlobni?". ČKZ, št.179, letnik XXIV, Študentska organizacija Univerze v Ljubljani, str.
- Zorn, Jelka (2003): "Politike izključevanja v nastajanju slovenske državnosti". V : Dedić, Jasminka (ur.) : Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja.mirovni inštitut, Ljubljana.
- Wallace,Clarie (1999): Xenophobia in post-communist Europe. Center for the Study of Public Policy, University of Strarhelyde.
- Weber, Max (1996):" The Origins of Ethnic Groups". V: John Hutchinson, Anthony Smith (ur.):Ethnicity. Oxford University.

DRUGI VIRI:

Časopisni članki:

- Hanžek, Matjaž (2004): "Zapriseženi Evropejci". Dnevnik-sobota, 24. januarja 2004
- Kovač, Miha (2004) : "Laži z dolgimi nogami". Dnevnik-sobota, 17. januarja 2004-11-30
- Kovač, Miha (2004) : "Družba brez milosti in sočutja". Dnevnik-sobota, 24. januarja 2004
- Miheljak, Vlado (2004) : " Evropejci prihajajo". Dnevnik-sreda, 19. maja 2004
- "Evročefurji- stilska preobrazba slovenskega nacionalizma". Študentska revija Klin. Št. 1, str. 7-9., 2003, intervju z dr. Mitjo Velikonja
- Gustinčič, Jurij (2003): "Ksenofobija, slaba in dobra". Mladina, 21. julij 2003.
- Sever, Jani (2004) : "Zmaga nacionalizma?". Mladina, 4. oktober 2004

Audio-video:

- Oddaja Pod Žarometom, - *Minaret tudi v Ljubljani?*, SLO 1, 9.marec, 2004
- Oddaja Trenja- *Izbrisani-enajst let pozneje*. POP TV, 6.marec, 2004

Internetni viri:

- [http:// www.vpvs.uni-lj.si/him/files/leskosek.doc](http://www.vpvs.uni-lj.si/him/files/leskosek.doc)

Leskošek, Vesna : Ksenofobija in njeni učinki na produkcijo deviantne podobe tujcev.

- [http:// www. Ljudmila.org/globala/novice/index_k.sthmlkolum.../ksenofobije_slovenije](http://www.Ljudmila.org/globala/novice/index_k.sthmlkolum.../ksenofobije_slovenije)

Ksenofobija Slovenije-kolumna 29. avgust 2001

- http://www.zofijini.net/mediji_izbrisani.htm

Izbrisani, džamija in druge predvolilne norosti.

PRILOGA A: OSNUTEK INTERVJUJA

Ksenofobična izkušnja otrok oz. mladostnikov

- Ali si pred prihodom v Slovenijo kaj vedel o državi, ljudeh, tukajšnjih navadah, jeziku...?
- Kakšni so bili tvoji prvi vtisi, občutki ? Se je okolje in ostalo zelo razlikovalo od domačega? Si se počutil odtujeno, osamljeno, razočarano, ali si se zelo kmalu navadil na novo okolje? kdaj si se zavedal svoje "drugačnosti" zaradi druge narodne pripadnosti?
- Kako bi opisal svoj odnos z vrstniki slovenske narodnosti?
- Kako so te na samem začetku vrstniki (sošolci in sošolke) sprejeli? So bili zadržani, so se zapirali v svoj krog ali so te takoj sprejeli?
- So ti vrstniki v šoli kdaj dali vedeti, da si "drugačen", da si begunec, Bosanec, musliman, da tvoji starši prihajajo iz bivše Jugoslavije...? Si imel kdaj občutek, da so zaradi tega, ker si begunec, ker živiš v begunskem centru, ker prihajaš iz BiH, ker so tvoji starši imigrantje... gledali nate z viška, se ti poshehovali, te zmerjali...?če si imel takšno slabo izkušnjo, katera je tista, ki ti je pustila največ grenkobnih spominov?
- Si imel kdaj slabe izkušnje s profesorji v šoli zaradi narodne pripadnosti? Se spomniš kakšnega primera?
- Si imel kdaj občutek, da so profesorji delali razlike, da so te obravnavali drugače kot ostale sošolce in sošolke? Bi rekel, da so bili popustlivejši, bolj potrpežljivi s tabo ali obratno?
- Si imel kdaj probleme zaradi jezika oz. slabe izkušnje z vrstniki ali profesorji, ko še nisi znal slovensčine? Si kdaj v stikih s Slovenci, zaradi uporabe materinega jezika doživel zavračanje, posmehovanje?
- Mi lahko opišeš kakšno situacijo(če si jo imel) iz vsakdanjega življenja (npr. na igrišču, v trgovini, na ulici...), ko si se zaradi svoje narodne pripadnosti ali zaradi dejstva, da živiš v begunskem centru, počutil ponižano, manjvredno...?
- Se kdaj zaradi ravnanja okolja, pritiskov, slabih izkušenj...odrekaš svojemu materinemuu jeziku, kulturi, običajem... da bi te okolica sprejela?
- Kje se vidiš v prihodnosti? Si želiš ostati v Sloveniji?

PRILOGA B: INTERVJUJI

1) sogovornica S., 21 let

Za začetek bi te prosila, da mi s parimi besedami opišeš svoj odnos z vrstniki slovenske narodnosti!

V glavnem lahko rečem, da se z njimi dobro razumem, da pa se težko poistovetim z njimi, ne najdemo skupne točke.

Kako to misliš, da ne najdete skupne točke? Oni naprimer, poslušajo glasbo z MTV-ja, jaz in moje prijateljice pa najraje poslušamo PINK in to se zdi njim, vsaj nekaterim neumno. Največ se med sabo pogovarjajo o računalnikih in te stvari, sama ga nimam in se ne spoznam na računalnik, tako, da se sploh ne morem vklopiti v debato in dostikrat ne vem o čem govorijo. Zato se bolje potem počutim s prijateljicami, ki so tudi Bosanke, ker nas družijo iste stvari in imamo veliko skupnega.

Kako so te pa na samem začetku vrstniki(sošolke in sošolci) sprejeli? So bili zadržani, so se zapirali v svoj krog ali so te takoj sprejeli?

Ja, težko bi rekla nekaj splošnega, ker je od tega že kar nekaj časa minilo...

Pa vseeno, če se obrneš malo nazaj, bi rekla da so bili zadržani, so se zapirali v svoj krog ali so te takoj sprejeli medse? Mislim, da so me dobro sprejeli, seveda so razlike, pa ne vem, odvisno od sošolca do sošolca in od tega, sploh pa od tega kako so bili oni doma vzgojeni, kako so jih starši učili. Pri nekaterih je bilo čutiti, da razmišljajo tako, da če si pač drugačen si slabši in le če si Slovenec si dober, če si pa karkoli drugega nisi uredu.

Pa je bilo več takšnih primerov v osnovni ali srednji šoli? To sem mogoče bolj občutila v osnovni kot v srednji šoli, čeprav velikih problemov zaradi tega, ker sem pač Bosanka v šoli nisem imela.

Zakaj pa meniš, da si to bolj občutila v osnovni šoli kot pa v srednji?

Ne vem..., mogoče zato, ker v osnovni še nisem dobro znala govoriti slovensko in so me zaradi tega radi zafrikavali sošolci, sem se šele učila, v srednji šoli sem se pa že navadila jezika in vsega ostalega tukaj.

So ti kdaj vrstniki dali vedeti, da si drugačna, ker si Bosanka, muslimanka? Si imela kdaj občutek, da so zaradi tega, ker prihajaš iz Bosne nate gledali z viška, se ti posmehovali, te zmerjali...? Če si imela kdaj tako slabo izkušnjo, mi jo lahko opišeš?

Mislim, da so name gledali z viška vsaj nekateri, ne morem reči, da je mi je bilo direktno povedano v faco: "ja ti si pa Bosanka", vsaj v razredu se mi to ni zgodilo. Se je pa zgodila kakšna situacija, da mi je kdo res zaničljivo rekel: "lej jo Bosanko" ali pa kaj podobnega. Takšne

stvari so me po eni strani res prizadele, ampak nisem nikoli nikomur hotela dati do znanja, da me to kar mi govorijo oz. kar slišim boli in čeprav me je v notranjosti trgalo na kose nisem nikomur hotela dati tega zadovoljstva.

Kaj pa s profesorji, si imela kdaj slabe izkušnje s profesorji v šoli zaradi svoje narodne pripadnosti? Se spomniš kakšnega primera?

Spomnim se slabe izkušnje s profesorico iz osnovne šole, ki je bila naša razredničarka in nas je učila vse predmete.

Mi lahko opišeš to slabo izkušnjo? Bile smo tri sošolke oz. prijateljice in vse tri Bosanke. Vedno je iskala neke malenkosti, karkoli smo naredile, da nas je lahko kregala ali če smo prišle pred tablo in nismo znale odgovoriti se nam je pred vsemi posmehovala kot da smo neumne ali karkoli drugega in to se je resnično dogajalo samo nam trem.

To je bilo v osnovni šoli na začetku, kaj pa potem kasneje v srednji šoli naprimer? Si imela kdaj občutek, da so profesorji delali razlike, da so te obravnavali drugače kot ostale sošolce in sošolke? Bi rekla, da so bili popustlivejši, bolj potrpežljivi s tabo ali obratno?

Lahko rečem, da so nekateri profesorji delali razlike, ampak, da so me večkrat obravnavali tako, da so bili popustlivejši z mano.

Se spomniš kakšnega konkretnega primera? Spomnim se nekega profesorja. Dostikrat mi je malo pogledal skozi prste, ker si je verjetno mislil, joj že tako je boga ji bom malo pomagal in ji dal višjo oceno in mi je namesto dvojke dal minus trojko. Ni se zdelo pošteno, niti meni, niti mojim sošolcem. Potem je samo prihajalo do konfliktov med nami, ker jim ni bilo prav, ker so se oni ravno tako učili in verjetno so še več znali kot jaz, vsaj nekateri, ki so znali za pet pa jim je dal štiri. Potem mi je bilo nerodno, ker so me dostikrat postrani gledali češ: "daje ti boljše ocene samo zato, ker si uboga, ker si iz Bosne, kjer je bila vojna itd. . . ."

Kaj pa da so te obravnavali kot manjvredno? Ne, to se mi v srednji šoli ni zgodilo, ampak se manj vredno počutiš že, če te pomilujejo, kot je bilo s tem profesorjem.

Omenila si že prej, da si imela probleme zaradi jezika, oz. da so te v OŠ sošolci zaradi tega zafrkavali! Kakšne so bile te slabe izkušnje?

Se je tudi zgodilo, da sem imela zaradi jezika slabe izkušnje, čeprav sem se vedno zelo trudila in se še, da bi ja govorila slovensko. Naprimer, ko sem med svojimi, mi nikoli ni bilo hudo, tudi če sem uporabila kakšno besedo narobe oz. sem jo napačno povedala, ker mi pač ni bilo treba razmišljati o tem, ker nisem bila obremenjena. Ko sem pa govorila s profesorji ali sošolci, ki so Slovenci, sem se vedno zelo trudila, da sem govorila čim bolj slovensko, ravno zaradi tega, da ne bi potem kdo mislil: "ja lej jo k ne zna niti slovensko govoriti" in se mi posmehoval.

Pa so se ti kdaj posemhovali, si imela kdaj tako grenko izkušnjo?

Največkrat zaradi uporabe L-ja, ker sem izgovorila debeli L, namesto tisti normalni L.

Pa se spomniš kakšne konkretne izkušnje? Ja, da malo pomislim... spomnim se enega fantka...ampak to je bilo že kar dolgo časa nazaj...bil je ene štiri leta mlajši od mene, takrat je bil še v osnovni šoli in še ni imel pojma o tem kaj je vera, kaj je nacionalna pripadnost, saj še jaz takrat naprimer nisem vedela za kaj točno gre, sem bila tudi jaz takrat še mlajša. Ko me je slišal govorit, mi je na grd način rekel: "lej jo Bosanko", ne morem verjeti, ker je bil to res še otrok. Ni mi bilo takrat jasno od kod njemu ta izjava, danes ko pomislim, vem, da od doma.

Se spomniš še česa podobnega? Ah ne vem točno, bilo je pa dosti situacij ko enostavno začutiš to posmehovanje, ko kaj narobe izgovoriš...

Mi lahko opišeš kakšno situacijo, če si jo imela, iz vsakdanjega življenja (npr. na igrišču, v trgovini, na ulici,...), ko si se zaradi svoje narodne pripadnosti oz. dejstva, da prihajaš iz Bosne počutila ponižano ali manjvredno?

V vsakdanjem življenju dostikrat slišim kakšen pogovor, čisto tako mimogrede o nas Bosancih, v trgovini ali pa na semaforju, na avtobusu. Naprimer, pred kratkim je ena ženska v trgovini, ki je stala v vrsti pred mano razlagala svoji kolegici, da je šla po svojo punčko v vrtec in da je zraven nje sedel "kr en tamau čefurček" in sta se nekaj igrala, ona pa je čisto znorela, jo zgrabila in odpeljala stran, ker se "un tamau čefurček pa res nima kaj igrat z njeno hčerko".

Kako si se takrat počutila oz. na kaj si takrat pomislila? Da je to je grozno, da tako majhnega otroka, ki je še v vrtcu, star tri leta, že zdaj uči, da je on več vreden samo zato, ker je Slovenec. Takšne stvari me prizadanejo, pa čeprav jih samo slišim in ne morem verjeti, da lahko nekdo enega otroka tako zaničuje, kaj pa je on kriv, saj je samo še otrok.

Se spomniš mogoče še kakšne podobne situacije?

Da bi se konkretno meni kaj hudega zgodilo ne morem reči, me pa blazno motijo te stvari okoli džamije danes. Ko so zbirali podpise proti in sem šla mimo Prešerna, sem se res počutila ponižano, manjvredno. Zdelo se mi je prav neumno. Ni pošteno in kaj smo mi krivi, da se v Iraku kregajo, da imajo vojno in vsi krivijo nas muslimane, pa to nima nobene veze z nami tukaj, res grozno.

Kako pa gledaš na to situacijo okoli džamije ti in tvoji domači? Ah, ne razumem, zakaj ne bi imeli pravice imeti in hoditi v džamijo tudi tukaj. Čeprav jaz nisem tako verna, da bi hodila, so pa ljudje, ki bi hodili, sploh ko so prazniki in se potem morejo tam stiskati v Tivoliju. To je čisto brez veze, niti ni primeren prostor za izvajanje vseh verskih obredov in ne vem zakaj bi se morali skrivati, saj ima vsak pravico, da verjame v kar to hoče in zakaj bi se morali nekaj pretvarjati, si pač to kar si. Če sprejmeš eno vero, zakaj je nimaš potem pravice spoštovati in odkrito povedati: ja, jaz sem musliman in hodim v džamijo.

Pa se kdaj zaradi ravnanja okolja, pritiskov, slabih izkušenj,..., odrekaš svojemu materninemu jeziku, kulturi, običajem,..., da bi te okolica bolje sprejela?

Ja, mislim, da to počnem vsak dan, slovensko že tako ali tako govorim, mislim da kar dobro... morem se pa delati, da sem ne vem kaj, pa ne da me je sram, da se sramujem tega kar sem, ampak si skoraj ne upam reči, da nisem čistokrvna Slovenka, ker vem, da bi me sogovornik na drugi strani takoj pogledal in vprašanje, kaj si potem misli o meni. Pa ne vsi, ne me narobe razumeti... ampak se zgodi in je že dovolj, da se počutim manjvredno in se potem kar delam, da sem Slovenka, kar sem, pa zopet nisem... pa dostikrat potlačujem samo sebe, ponavlja se to zgodi ob kakšnih debetah o muziki, veri,..., in takrat zanikam vse v kar verjamem, v svoja načela, samo zato da me lepše ljudje sprejmejo. A ni to grozno??-nedvomno

Za konec me pa samo še zanima-kje se vidiš v prihodnosti? Si želiš ostati v Sloveniji?

Po eni strani bi želela ostati v Sloveniji, ker sem že navajena na življenje tukaj, po drugi strani pa že ko grem v Bosno k sorodnikom, pa čeprav včasih samo za vikend, vidim da se tam sprostim, spočijem, nikamor ne hitim in vse gre lepo počasi, po enih ustaljenih tirih. Tudi tam ljudje delajo, a si vseeno vzamejo čas za počitek, tukaj gre pa vse tako hitro mimo tebe...

Torej se tam bolje počutiš in se tam tudi vidiš? V Bosni sem res to kar sem, se ne pretvarjam in tudi ko pridem v Bosno, če kdaj povem kaj po slovensko, se mi samo zasmehujejo, njim je to zanimivo in nihče mi ne reče, "ti si pa Slovenka, ti si res vzvišena". Lahko rečem, da bi nekoč rada živela v Bosni. Včasih pa sploh ne vem kam spadam!

2) sogovornik D., 23 let

Tvoji starši prihajajo z Bosne in Hercegovine, ti pa si rojen v Sloveniji in si tukaj tudi odrasčal?

Tako je, starša sta že zelo zgodaj prišla v Slovenijo zaradi dela in tukaj tudi ostala.

Mi lahko za začetek poveš, kdaj si kot otrok ali kasneje, prvič dobil občutek, da ne pripadaš slovenski narodnosti oz. da nisi Slovenec? sta ti to starša sama razložila ali...?

Ne, starša mi tega nista razlagala, v bistvu sem sam že zelo zgodaj začel spraševati kako in kaj, sem bil bolj radoveden otrok... smeh... Spomnim se nekega dogodka, bil sem še zelo majhen, star mogoče 8 ali 9 let. Dobro se spominjam, da je tisti dan deževalo, zato smo se s prijatelji igrali kar na hodniku bloka tam med kasli in en fant približno star kot jaz je predlagal, da se gremo neko igrice, no nekaj podobnega, tako da preštejemo po kaslih koliko je muslimanov v bloku in rekel, da štejemo samo tiste na IČ. Prišli smo do našega kaselca in rekli so, da sem tudi jaz musliman, začeli so se me zafrikavati, jaz pa sploh nisem vedel kaj to pomeni, čeprav mi je zvenelo

kot nekaj negativnega. Potem sem, dobro se tega spomnim, našel na kaselcu priimek Žulič, s trdim č...no to je bila ena punčka iz našega bloka...in rekel da je ona tudi muslimanka pa so rekli da ne, ker se štejejo samo mehki č-ji...Potem sem prišel domov k mami in jo na pol v solzah vprašal, če sem res musliman...spomnim se samo tega, da me je potolažila in rekla da ne, da pa sem Bosanec in da to še zdaleč ni nič slabega...-*Si se potem pomiril?*ja, čeprav je bila to verjetno tista prelomna točka, ko sem se začel sramovati dejstva od kod prihajajo moji starši in se trudil to na vse načine prikriti. -*Kako, na kakšen način?*...ja recmo spomnem se da sem se potem vedno podpisoval s trdim Č in nikoli nisem omenjal odkod so moji starši, sploh če je bil v družbi kak Slovenec, dostikrat pa sem se tudi zlagal, da so starši iz Hrastnika, kjer smo tudi živeli....-aha...

Vprašala si me kdaj sem prvič dobil občutek, da ne pripadam slovenski narodnosti, da nisem Slovec ne? -*ja*..No, ker sem se spomnil še ene situacije, v bistvu bolj mojega otroškega razmišljanja...Dostikrat na poti v glasbeno šolo, igral sem namreč flavto, sem razmišljal o babicah...in imel neko fiksno idejo da je Bosna kraj kjer živijo babice no bakice, ker sem vedno s tem razlogom šel v Bosno...in nikoli mi ni bilo jasno zakaj moji prijatelji tko pogosto vidijo babice, dobivajo darila in jih kličejo celo Oma...že zaradi tega sem imel občutek da sem drugačen oz. da so oni drugačni... - *v kakšnem smislu drugačni?* Boljši, že sam prizvok oma mi je deloval bolj pristno, domače...-*ja, razumem*... Sej verjetno je res težko razumeti, ampak to se je takrat pletlo po moji glavi...smeh...

Pa pogledajva obdobje osnovne šole, tvoj odnos z vrstniki, se spomniš kakšne negativne izkušnje, ki bi bila vezana na tvojo narodno pripadnost? V šoli sem imel veliko slovenskih prijateljev, ki niso vedeli odkod prihajam, saj sem to dobro skrival in tudi priimek brez mehkega Č je bil videti njim čisto drugače... -*torej si imel dobre odnose z njimi?*Ja, bilo pa je veliko neprijetnih situacij, ko so v moji prisotnosti blatili Bosance, pokali vice na račun Bosancev in druge v šoli na hodnikih zmerjali s čefurji...Normalno, da mi je bilo neprijetno in nikoli tega nisem branil al pa jim nasprotoval, le utihnil sem takrat, vse držal v sebi...in verjemi mi da so to prav zoprni, čudni občutki, ko se počutiš, ko da si nekaj zakrivil, narobe naredil...-

Pa se spomniš morda kakšne konkretne situacije? Ah verjetno jih je bilo kar nekaj...ne vem, v glavnem so bili to bolj moji občutki in kako sem se jaz počutil takrat ko so zbadali druge in si govorili vice na naš račun, bolj kot konkretne situacije...ja no spomnem se, ampak to je bilo izven šole...-*saj je vseeno kje, za kaj je šlo?* Prišel je dedek na obisk iz Bosne, jaz sem se igral pred blokom in iz balkona me je poklical na kosilo...bil sem prav jezen nanjga...takoj so me otroci, ker so slišali da ne govori slovensko začeli spraševati kako mu je ime...na začetku nisem hotel povedati, potem pa ko sem rekel da je Perica so se mi začeli smejati...to je bilo to, verjetno

bi se našlo še kaj ampak se ne spomnem trenutno, ta z dedkom mi je ostala v spominu, ker sem bil potem res, žal čisto po nepotrebnem, jezen nanj...

Kaj pa izkušnje s profesorji v osnovni šoli?bi rekel, da so te obravnavali drugače kot ostale sošolce in sošolke slovenske narodnosti? da bi imel kakšno konkretno negativno izkušnjo ne, nikoli pa nisem bil njihov ljubljencek, čeprav sem bil vedno odličnjak in vzoren učenec,hehe...mogoče so me s tega vidika obravnavali drugače...pa spomnim se profesorice za slovenščino. Zanje so vedno govorili, da tistim na IČ daje slabše ocene, ampak se pri meni to ni potrdilo,tako da o slabih izkušnjah s profesorji res ne morem govoriti!

*Kaj pa jezik, si imel kdaj zaradi uporabe jezika slabe izkušnje?*ne, to pa res ne, vedno sem govoril slovensko in se trudil dobro govoriti, starši so z mano komunicirali v srbohrvaščini jaz pa sem odgovarjal slovensko, res sem se trudil...so se pa mojim drugim sošolcem, ki so med odmorom med sabo govorili po njihovo, vedno posmehovali in zbijali vice na račun jugovičev!jaz nisem imel teh problemov!

Kaj pa kasneje, v srednji šoli, kako bi opisal odnos z vrstniki, profesorji? V srednji šoli so se stvari res spremenile, verjetno zaradi tega, ker sem v bistvu jaz razčistil v svoji glavi in uvidel, da je dosti meni podobnih, skuliranih ljudi, da se mi svoje narodnosti res ni treba sramovati in da nisem edini, da je to povsem običajna stvar.Pa začel sem iskati sam sebe, imel druge identitetne krize odrasčanja,sej veš kaj mislim ne-ja,ja ..da se mi ta še zdaleč ni zdela več pomembna!

Torej lahko rečeva, da v srednji šoli nisi imel negativnih izkušenj, niti s profesorji niti z vrstniki? Ah normalno, da je včasih še prišlo do tega...spomnim se prvega letnika, ko smo se pri nemščini učili osnovne fraze...kako se reče priimek, dekliški priimek in ko me je profesorica vprašala:was ist deinen mutter name(dekliški priimek)? Je v meni vse zablokiralo in sem enostavno rekel da ne vem...veliko bolj smešno sem izpadel ker nisem vedel, kot če bi povedal...zdaj tako razmišljam, takrat se mi je pa zdelo da je Mandandić bau bau priimek...

Kaj pa z vrstniki, si med vrstniki doživel kakšno slabo izkušnjo? Niti ne, imel sem dobro družbo in z njimi sem se super razumel in tudi sam sem začel braniti to svoje in odkrito sem povedal od kod so moji starši...pa se spomnim da je bila reakcija vedno takšna...ma ne ti nisi Bosanc, to je drugače, ti si drugačen...in vedno sem jim rekel da to ni čisto nič drugače...pa so še zmeraj vztrajali, da ne, da jaz nisem kot ostali čefurji...-kaj pa so imeli v mislih? Ja sej veš, to je bila na naši gimnaziji vedno oznaka za tiste nekultivirane, ki so se pretepali,nosili tiste trenirke,smeh.. pa čeprav so bili med njimi tudi Slovenci...

Več slabih izkušenj si doživel torej v času osnovne šole? Ja sigurno, pa sam ne vem ali je to zaradi spremembe v meni samemu ali česa drugega...je tudi res, da sem zamenjal okolje,v Hrastniku sem hodil v osnovno šolo in to je le manjše bolj konzervativno mesto, kjer je veliko priseljencev

iz bivše Juge, zato je verjetno tudi sovražnost toliko večja. V Celju, kamor sem hodil na gimnazijo je pa situacija vseeno drugačna, takrat se je res vse spremenilo...drugačen folk, večje mesto, kjer se enostavno izgubiš in nisi več tako pomemben kot posameznik...

Če pogledaš na splošno, kje oz. kdaj si doživel največ nestrpnih, negativnih izkušenj? sigurno je bilo to med sošolci, no v šoli, ko sem bil mlajši in največ na račun zbadljivk, šal in posmehovanja...Dostikrat sem se potožil mami zaradi tega pa mi je rekla, da ko te enkrat ljudje spoznajo jim dejstvo da si druge narodnosti postane povsem nepomembno in tako se po mojem mnenju tudi razbijajo stereotipi v slovenski družbi. Sama je, ko je začela delati pri nekem privatniku non-stop poslušala šale na račun Bosancev, dostikrat so se ji tudi posmehovali, ker ni znala dobro govoriti, ampak ko so jo enkrat ljudje spoznali ni imela več težav...je pa res da se večinoma giblje v krogu ljudi, ki prihajajo iz Bosne on od drugod.

Kaj pa nasplošno v vsakdanjem življenju, če izuzameš vrstnike in šolo, se pravi na ulici, v trgovini, torej nasplošno med neznanimi ljudmi, si imel kakšno slabo izkušnjo? Nasplošno nikoli nisem imel težav, ker ljudje niso vedeli kdo sem in od kod prihajam in nikoli nisem izstopal...-v kakšnem smislu izstopal?ja, vedno sem se trudil igrati takšno vlogo, kakršno je od mene pričakovala družba, igrati vlogo Slovence in igral sem jo zelo dobro...iskal sem prijatelje med Slovenci, trudil sem se govoriti dobro slovensko...večina ostalih mojih vrstnikov, ki so prihajali iz takšnih družin in so se med seboj družili, govorili bosansko, zavzeli nek poseben imidž, so bili sigurno deležni večjih opazk kot jaz in imeli več neprijetnih situacij...

Kaj pa danes?občutiš še kdaj to nestrpnost na svoji koži? Še vedno se zgodi da me ljudje presenetijo, včasih ko omenim da grem k babici v Bosno čutim, a le pri redkih, nekaj negativnega v pogledu ali pa celo vprašanje kot je: ''a od dol si?zate pa res nikoli ne bi rekel''...šokira me predvsem to, da je mladim moje starosti to še vedno pomembno pa da se s takšnimi stvarmi ubadajo, ne vem sploh kako se jim da

Sedaj je že kar nekaj let odkar si v Ljubljani, se spomniš kakšne konkretne situacije, ki je vzbudila v tebi negativne občutke? Da malo pobrskam po spominu...ja pa res spomnil sem se, delam kot anketar in enkrat mogoče pol leta nazaj smo delali neko anketo in na telefon se mi je oglasil neki starejši moški, predstavil sem se z imenom in priimkom in ga prosil za sodelovanje, on pa mi je z zelo negativnim tonom odgovoril, da ne misli odgovarjati, ker s čefurji ne želi imeti opravka. Jaz se še kar nisem vdal in ga vprašal, če je to po njemu dovolj tehten razlog, da odkloni sodelovanje, on pa mi je zabrusil, da sem na IC in da mu to pove vse...-kako si potem ti odreagiraj? Ja nič, lepo profesionalno sem se mu zahvalil in zaželel lep dan še naprej!

*In kako si se potem počutil, ob takšnem ''nenavadnem'' pripetljaju?*šokiralo me je priznam, ni me pa vrglo na stara pota in ni me prizadelo, smilil se je on meni in ne kakor včasih jaz samemu

sebi. Ne morem verjeti, da se res ljudje v Sloveniji še ubadaja s takšnimi stvarmi, ki bi res že zdavnaj morale postati nepomembne... Ampak očitno je to tako močno zakoreninjeno v glavah ljudi...-ja verjetno...Še sam, ko sem se vpisoval na faks, sem kot materni jezik vpisal slovenski, pa danes res ne vem zakaj sem to naredil, očitno je ostalo to še globoko v meni, da sem želel še kar prikrivati in prikrivati...

Kaj pa po tvojem mnenju pomeni biti danes tujec, s področja bivše Jugoslavije, v Sloveniji?
Kako se ti počutiš v Sloveniji kot tujec je odvisno samo od tega koliko si se sam pripravljen prilagoditi in se asimilirati, to sem tudi sam občutil na svoji koži. Do neke mere si sam svoje sreče krojač!

Za konec me še zanima, kje se vidiš v prihodnosti, je to Slovenija? Sigurno ne v Sloveniji...smeh...-zakaj ne? ne vem, enostavno se ne vidim tukaj in dejstvo da nisem Slovenec ne igra nobene vloge tukaj, ne vidim prihodnosti tukaj, glede na moj način življenja...še manj pa v Bosni, ker tam je pa res še vse "korak nazaj", tradicionalno in tudi v Bosni, kjer imam vse sorodnike me trtirajo kot Slovenca in nikoli me ne bi imeli za Bosanca, nikoli me tudi niso imeli, vedno se bil za njih drugačen, pa ne v negativnem smislu, ampak kot nekaj eksotičnega, smeh... Vidim se nekje daleč, daleč stran...

3) sogovornica A., 15 let (Postojna)

Za začetek me zanima koliko si bila stara, ko si prišla v Slovenijo? Hm...morem kr mal pomislit, ja 5 let, - *potem si bila pa res še majhna punčka takrat...*ja, to vsi rečejo, ampak se vsega spomnem kako je bilo, ko smo prišli, najbolj pa tiste dolge poti, to mi je res ostalo v spominu, da smo kr nekej časa hodili in skoz sem spraševala mamico kam gremo, pa utrujena sem bla...-*si predstavljam, da je bilo res težko...*Ja, še dostikrat mi mamica doma razlaga kako je blo takrat, sama se spomnem samo te poti.

Koliko si bila pa potem stara, ko si začela hodit v šolo? 7 let, prvo na začetku nisem mogla it v šolo, ker nam niso dali statusa in zaradi tega sploh nisem mogla it v šolo, potem je mami nekej rihtala in so me pustili

*Kako si se pa počutila takrat, če se morda spomneš, ker nisi mogla it v šolo?*ja čudno, slabo, sploh nisem razumela zakaj grejo vsi otroci lahko jaz pa ne pa sem to komaj čakala, ampak je mamica zrihtala, da sem lahko kmalu šla

Pa si šla kar takoj v slovensko šolo, ker so obstajali tudi razredi v srbohrvaškem jeziku za begunce?ne, sem šla v normalno šolo s Slovenci-pa si takrat že znala slovensko?ne še prov nič, ampak sem se kmalu naučila

Pa se spomniš te prve izkušnje v osnovni šoli, teh prvih občutkov, ko si stopila v prvi razred?ja nič, ne vem, vsi so me čudno gledali, ker nisem znala jezika, nisem se znala nič zment z njimi in sem bla kr zase,čudno je blo

To je bilo verjetno prav na začetku,ker še nisi znala jezika, kaj pa potem kasneje, kako bi rekla, da so te sošolci in sošolke sprejeli, zaradi tega, ker si begunka, ker živiš v begunskem centru?ja, na začetku so mi skoz govorili, da sem begunka, pa kakšen me je zmerjal, da sem Bosanka...-in kako si se takrat počutila?žalostna sem bla ampak kaj sem hotla, ampak pol ko so me spoznali me niso več zafrkavali, vsaj ti moji frendi ne,sm se pa zato vedno družla s starejšimi-pa si imela več prijateljev v šoli Slovencev ali Bosancev?oboje, ma tudi te Bosanci na šoli so me kdaj zafrkavali, da sem begunka in kje živimo in take so meli

Pa se spomniš kakšne konkretne situacije, ki je pustila grenek spomin v tvojem srčku?ko sem bla peti razred so me kr nekej topli, vedno so se spravli name, pa še takšna mičikna sem bla, da se nisem mogla niti brant...-kako to misliš topli? Ma ena Urška se je vedno spravljala name in me zafrkavala, da sem bosanka, begunka in take mi je govorila in me kr začela tepst, sej pol je šla sestra v šolo in je bil mir, ma če bi mi zdej ta Urška kej takega rekla bi jih lepo tudi ona dobila po nosu-ja kaj je pa tovršica rekla na to?takrat je bil odmor, pa tudi če bi ji povedala ne bi nič rekla ker vem, nikoli me ni branla, če smo se kaj kregali med sabo v razredu

Mi lahko opišeš svoj odnos z vrstniki slovenske narodnosti?se bolj družiš s temi iz begunskega centra ali imaš tudi prijateljice, ki so Slovenke?rajši se družim s Slovenkami, tukej v centru ti skoz nekej zafrkavajo, ma so še prov otročji, pa skoz se kregamo,one pa so fajn in super se razumemo, so ble moje sošolke v osnovni šoli

Imela si potem težave v osnovni šoli bolj na začetku,v katerem razredu so te potem res sprejeli, da jim ni bilo več važno to da si iz Bosne, da živiš v begunskem centru, da ste postali res prijatelji? Tam v 6 in 7, se mi zdi, da so se takrat res navadli name-na kakšen način to misliš?ja, tko da me niso več zafrkavali ali pa zbadali, so me spoznali kakšna sem in jih to ni več motlo, da sem Bosanka in kje živim

Zdaj si začela hodit v srednjo šolo, kako so te pa tam sprejeli sošolci in sošolke?dobro, itak pa ne vejo da živim v centru, Bosancev je pa tudi dosti na šoli

Jim nisi povedala tega, kje živiš?ma kje pa, skrivam to... smeh, mogoče bi blo spet drugače če bi povedala in zato tudi komej čakam, da grem ven od tukej, ne da se mi več-ja saj te razumem kako ti more bit

Potem me pa zanima v šoli, najprej v osnovni, si imela kdaj slabe izkušnje s profesorji, bi rekla da so te drugače obravnavali kot druge zaradi tega ker si begunka, ker prihajaš iz Bosne?ne, profesorji so bili res ful prijazni, tudi če sem kaj narobe povedala po slovensko me niso čudno gledali-potem nisi mela občutka da bi delali razlike?ne jaz ne, so mi pa kakšne druge frendice rekle, da so več znale pa so dobile nižjo oceno kot kakšen drugi v razredu

V srednjo si pa šele začela hodit, tako da še nimaš izkušenj...Ne, govorijo pa gluh za mojo razredničarko, da sovraži Bosance, čeprav se zdi ona meni ful prijazna, živi pa tukaj blizu našega centra in baje je enkrat rekla, da kaj se majo begunci tukej za sprehajat povsod okoli, meni je ona zaenkrat v redu, ker je do mene prijazna.-lepo razmišljaš...

Pa si imela zaradi uporabe jezika kdaj težave, da si imela občutek, da so se ti posmehovali?nikol nisem imela problemov z jezikom, sem se hitro naučila govorit, samo na začetku v šoli v prvem in drugem razredu, ko še nisem znala nič ne, so me sošolci zafrkavali, pa tudi pol kasnej,če sem kdaj še kaj narobe rekla -kako je pa takrat odreagirala tovarišica,ko je slišala da te zafrkavajo če se še spomneš?sploh nič ni rekla, ko da se ni nič zgodilo

Kaj pa zaradi uporabe 'bosanščine', tvojega materinega jezika, si doživela kdaj da se ti je kdo posmehoval, te zafrkaval ali na ulici, v trgovini?se spomneš kakšne slabe izkušnje?niti ne, sej jaz vedno rečem tem mojim frendicam, če se sprehajamo kje po mestu in kr začnejo govoriti bosansko ali celo peti te naše narodne...smeh...da ne morjo kr tko, da nej govorijo po slovensko, sej smo v Sloveniji, pol pa ni čudno da nas tko gledajo- pa imaš občutek če govorite po bosansko, da vas res drugače gledajo?ma ja meni je nerodno, pa rajši potem govorim po slovensko-kaj pa v begunskem centru, se med sabo pogovarjate v bosanščini?ja skorej vedno,če smo pa zunaj pa govorim samo slovensko, tudi če sem z njimi

Kje se pa vidiš v prihodnosti?si želiš ostati v Sloveniji?ja v Sloveniji, da bi mela tukej družino, živela lepo, da bi delala in tako...

4) sogovornica S., 17 let (Vič)

Mi za začetek lahko poveš, koliko si bila stara, ko si prišla v Slovenijo?jaz sem bla stara pet let, v Slovenijo smo prišli 9.maja, naslednji dan sem pa imela rojstni dan in dopolnila pet let, zato se spomnem tega datuma

Verjetno si bila potem premajhna, da bi pred tem kaj vedela o Sloveniji?ne, nič, ampak res nič...smeh...

Kakšni so bili pa tvoji prvi vtisi, občutki, ko si prišla v Slovenijo, se spomneš tega? ja v bistvu tko, blo je drugač, ker tukej kamor smo mi pršli v Roško v center so bli sami bloki in stolpnice, to mi je blo tuje. Blo nas je ful velik v eni sobi pa je bla kr mejhna, jaz bratec in mamica smo bli sami...tega se samo spomnem-si začutila to, da se je okolje razlikovalo od domačega? ja, ker tam v Bosni sem imela veliko prijateljic, skoz sem bila zunaj in se igrala in hodila na okoli, potem sem bila pa kar naenkrat kot zaprta tam notri.

*Kdaj si pa prvič dobila občutek, da prihajaš iz Bosne, da nisi Slovenka in da si tukaj kot begunka?če se spomneš kakšne konkretne situacije, da si to začutila?*Ja, to je bilo verjetno, ko sem prišla prvi dan v slovensko šolo v drugem razredu in ko sem prišla, sem mogla it pred tablo in sem se predstavlja, takrat še nisem znala dobro niti slovensko govorit, mogla sem povedat od kje prihajam in it do vsakega sošolca in sošolke, mu dat roko, se predstavit in pozdravit in ker nisem znala dobro slovensko mi je bilo nerodno in počutila sem se samo, ampak je že kmalu potem prišla do mene ena sošolka, ki je v bistvu Slovenka, sam so njeni starši tudi južnjaki, in je začela govort z mano mal po bosansko mal po slovensko, tko da mi je bilo takoj lažje in mi je pomagala razumet...-kako so te pa ostali sprejeli,potem ko si se predstavila? Ja tko, vsi so bli prijazni, niso bli nesramni do mene, sej takrat smo bli res še majhni...

Kako so te pa obravnavali kasneje, sošolci in sošolke, zaradi tega, ker prihajaš iz Bosne, ker živiš v begunskem centru?bi rekla da so bili zarai tega zadržani, da so se zapirali v svoj krog ali so te takoj sprejeli? Na začetku je bilo res tako, da so se držali bolj zase, jaz sem se družla samo s to kolegico, ki je znala govorit tudi bosansko, pol pa ko sem se jaz naučila že malo boljše slovensko govort, so me takoj tudi boljše sprejeli-potem misliš, da je bil jezik tisti vzrok, da te niso takoj sprejeli?ja, verjetno

*Pa bi rekla, da so ti kdaj v šoli sošolci in sošolke dali vedeti, da si drugačna ali da so nate gledali z viška in s posmehovanjem, ker si begunka, si imela kdaj tako slabo izkušnjo?*niti ne, pri meni so vsi vedeli, da živim v begunskem centru, jaz tega sploh nisem skrivala, pa šola je bila blizu centra, gor je bilo dosti naših otrok iz centra in tudi dosti Bosancev, tko da nisem bila edina in so nas uredi sprejeli, razen kakšnih...-ja, pa se spomneš kakšne konkretne slabe izkušnje, da te kdo ni maral zaradi tega?imela sem enga sošolca,njegovi starši so pršli v Slovenijo že prej, pred vojno in on me ni kej preveč maral, jaz sem se veliko kregala z njim, še posebej z njegovim očetom, ker nisem dala, da govori čez mene...jaz sem bla in sem še zmerej dobra učenka in so me meli vsi radi, rada sem pomagala vsem in se trudila bit prijazna do njih in on edeni v razredu je mel skoz nekaj proti meni, imela sem občutek kot da je bil ljubosumen name-na kakšen način pa je govoril čez tebe?ja da sem Bosanka in tudi oče mi je enkrat rekel:dej pejt in se vrni nazaj v

Bosno, ti sploh ne sodiš sm, nisi tukaj dobrodošla-*kako si pa ti odreagirala?* umaknila sem se, kaj sem mu pa hotla rečt nazaj, brez veze-ja, *edino pravilno*

Kako so pa v osnovni šoli sošolci in sošolke gledali na to, da živiš v begunskem centru? v redu, še k meni domov so prihajali, ko smo bli starejši in smo se skupaj učili-*pa ti ni bilo nikoli nerodno zaradi tega?* ne, nikoli nisem to skrivala, že takoj na začetku so vedeli kje živim, sej veš k sem se mogla predstavit... smeh.. in jih ni motlo. Moj mlajši bratec, zdej je star 11 let, zanjga pa res noben v razredu ni vedel, da je begunec, mislim, vedeli so da je Bosanec, ne pa da živi v begunskem centru, on je to skrival, ker ga je bilo sram-*pa sta hodila na isto šolo?* ja, samo pri njemu je bilo drugače, ko sem jaz hodila je bilo še dosti beguncev in Bosancev, v njegovem razredu so bili pa sami Slovenci. Pa on je že tko tak tih po naravi, jaz nisem takšna, smeh... sem prava klepetulja, mogoče se je tudi zato drugače počutil, pa že tako je bolj sramežljiv. On je res skoz govoril slovensko, še doma z nami ni hotel govoriti bosansko, pa že v slovenski vrtec je hodil in od začetka super govoril in se sploh ni opazlo pri jeziku da je Bosanc-*do kdaj je pa prikrival to?* ja kr do enega 4. razreda, potem je pa s tistim filmom pršlo na dan in so večinoma vsi zvedeli in se mi zdi da ga niso čisto nič drugače gledali potem, potem so ga spraševali kako je tam, kako zgleda... *-se jim je zdelo zanimivo?* ja ja prov zainteresirani so ratali zanj in tudi začeli prihajati k njemu, ker prej ni nobenga vabil, ker niso vedli

Če se vrneva spet na tvojo zgodbico, kaj pa potem v srednji šoli, kako so te sprejeli sošolci in sošolke? kam hodiš v srednjo šolo? na zdravstveno, ja v srednji šoli so takoj izvedeli, da sem begunka, ko smo imeli pri slovenščini govorne nastope in sem jaz predstavljala begunce-*kdo sploh so, kdaj so prišli...* vsi so se zanimali za to temo in me še potem spraševali, kako je blo, kako smo živeli v barakah in če mi je blo kdaj nerodno... rekla sem jim, da je blo težko, da mi ni nič nerodno in da je pač to moje življenje

Potem bi rekla, da so te v srednji šoli dobro sprejeli? ja super, dosti jih je tudi iz drugih mest, ne samo iz Ljubljane in se dobro razumemo, ni me sram o tem govorit z njimi

Zakaj bi pa rekla da je razlika med osnovno in srednjo šolo? ...ja ker v osnovni šoli otroci še ne znajo razmišljati s svojo glavo, potem pa čez čas, verjetno tudi v medijih, ki so stalno govorili o beguncih, slišijo kdo so begunci ali jim kak begunec ali drugi južnjak postane prijatelj in so potem drugače začeli razmišljati, bolj odraslo

Pa si imela kdaj slabe izkušnje s profesorji v šoli zaradi tega, ker si begunka, ker prihajaš iz Bosne, da so te zaradi tega obravnavali drugače, delali razlike ali bili bolj potrpežljivi? najprej, če se vrneva nazaj na osnovno šolo? v osnovni šoli je bila mogoče samo ena učiteljica v drugem razredu, to je bila moja prva učiteljica, da je delala razliko. Na koncu šole drugega razreda mi je iz slovenščine zaključila trojko, ker pač prvo konferenco še nisem znala dobro govorit, normalno,

ker sem prišla iz bosanske šole, drugače sem pa vse ostale predmete mela pet, na primer tudi pri spoznavanju narave in družbe rabiš znanje slovenščine in tudi pri vseh ostalih predmetih sem mogla znat brat in govorit pa sem znala in imela petke, to se mi res ni zdelo fer, ker sem znala in se trudila... Aja mela sem pa tudi enega učitelja, ki je bil full prijazen in se mi zdi, da so njegovi starši ali predniki nekje iz bivše Jugoslavije in mi je skoz pomagal in me tudi vprašal: a je kaj narobe Sonja, tko, pogovarjal se je z mano in mi dal občutek, da spadam sem-kaj pa vas je on učil? bil je učitelj predmetne stopnje in imel je svoj razred, v podaljšanem bivanju smo imeli z njim izbirne vsebine in smo šli na primer na oblikovanje papirja, gledat na televizijo, no on je imel te dejavnosti in najrajši sem šla k njemu v skupino- je on tvoja najboljša izkušnja s profesorji?- smeh... ja res se ga rada spominjam

Si imela potem kdaj občutek, da ker si begunka, da so potrpežljivejši s tabo, da ti pomagajo? ja, na začetku so mi res več pomagali kot ostalim, pol pa ne več, so videli da mi gre in da se morem postaviti na svoje noge, jasno...-se strinjam...

Si imela kdaj slabe izkušnje s profesorji, vrstniki, na ulici... zaradi nepravilne uporabe slovenščine, pa ne da nisi znala jezika, ampak ker si kakšno besedo drugače izgovorila, naglasila? ne, nisem imela slabih izkušenj, nikoli me niso zafkavali zaradi tega, samo pomagali so mi, če sem kaj narobe rekla, da so me popravili, al pa če sem kaj narobe izgovorila-*pa te je to motilo?* ne, ker sem vedela, da se bom samo tako naučila, če me bojo popravljali, v bistvu sem želela, da me popravljajo, da se bom pravilno naučila

Pa si kdaj zaradi uporabe materinega jezika doživela zavračanje ali posmehovanje? ne, ker ko sem v slovenski družbi se potrudim da govorim slovensko, če pa mi kaj uide me začnejo hecat, ja kaj je pa to za ena beseda in kako se to po naše reče... ampak to je hec, to so moje prijateljice, ki so Slovenke ampak znajo tudi malo bosanščine... smeh...

Kaj pa drugje, ne med prijateljicami, na primer na ulici... si doživela kdaj zavračanje? ne, ker sem vedno govorila slovensko, jaz sem kr tm do enega 7. razreda v šoli skoz govorila samo slovensko, sploh nisem govorila nič bosansko, ker nisem želela, da me ne zastopijo ali pa da me zaradi tega drugače gledajo, pa potem se ne bi nikoli naučila, potem pa ko sem bila odrasla in sem se začela družiti tako z Bosanci kot s Slovenci, sem med Bosanci govorila bosansko in ni mi bilo zoprno, tudi če je kdo slišal

Pa mi lahko opišeš kakšno situacijo iz vsakdanjega življenja, v trgovini, na ulici, na igrišču, da si imela slabo izkušnjo, zato ker prihajaš iz begunskega centra, da si se počutila manjvredno, ponižano? ja tko, na igrišču smo bli večinoma sami naši in se nisem mela za kaj počutiti da sem drugačna, edino enkrat v osmem razredu, ko smo snemali en film o beguncih, ki je bil tudi na SLO1 prikazan in ena sošolka je vsem na šoli povedala, da bom jaz nastopala v tem filmu in

potem mi je blo zoprno, ker so res vsi vse vedeli potem kako živimo, kako je tam, ampak me ni noben zaradi tega zafrkaval.-no, *lepo...kaj pa drugače, ne vem mogoče v trgovini, na ulici...?*ne, ker sem govorila slovensko in marsikdo sploh ni vedel da sem Bosanka in še Sonja mi je ime in so sklepali da sem Slovenka, ali pa vsaj, da nisem begunka. Imeli smo pa eno trgovino tukaj na Viču, blizu Mestnega loga pa še Cesta dveh cesarjev je blizu in tam večinoma živijo južnjaki, no ni toliko Slovencev, tako da je v tej trgovini vsak za vsakega vedel od kje prihaja, komot si govoril bosansko, še s trgovkami, ki so ble Bosanke in nikoli ni bilo zoprnih izkušenj, verjetno prav zaradi tega,kaj vem mogoče bi blo drugače, če bi bilo to na kakšnem drugem koncu...

*Begunski center se je zaprl že pred dvema leti, kako je zdaj, ko ne živite več tam?*zdej živim v Mostah, na Kodeljevem, sej mi je uredu, da živimo na svojem, v lastnem stanovanju, da ni toliko tistega, da ko hočem imeti svoj mir, da ga imam, ne pa v barakah, ko se je čez vsako steno vse slišal, kako se prepirajo, govorijo al pa naglas muzika, mal mi je pa žal zaradi tega, ker smo se porazgubili,sploh se skoraj ne vidim več s tistimi prijateljicami s katerimi sem se skoz družla, vsak večer smo se šle vsaj sprehajat tm okoli centra-*verjetno je res težko, ker ste le odraščali skupaj?*ja, sej to je to, skoz smo tičali skupaj

*Kakšen občutek imaš pa sedaj, kako te je nova okolica sprejela, soseska, sosedje?*vedo od kje prihajate, da ste živeli pred tem v begunskem centru?ta, ki nam je izdala stanovanje ve kdo smo in je prav super ženska, ker vem da so nekateri imeli zaradi tega probleme, smo pa v hiši in ni glih tistega kontakta s sosedi, se pozdravimo normalno:dober dan, dobro jutro in to je vse, tako da ti sploh ne morem povedat kako so me sprejeli-*pa pogrešaš te kontakte?*ja, v Bosni je to res drugače, tm se iz ene hiše derejo v tretjo, res da je tm vas, tukej pa mesto

*Pa se kdaj zaradi pritiskov iz okolja in da bi te okolica bolje sprejela odrekaš maternemu jeziku,kulturi in običajem?*ne, sploh ne, ko sem z Bosanci govorim bosansko, hodim še na folkloro, igram bosansko igro, tm sem seveda u dimijama, u marami...in vse prijateljice to vejo in se jim zdi zanimivo, se želijo vpisati in videt kaj to sploh je, kako zgledajo ti naši običaji in ne vem zakaj bi to skrivala, sem ponosna na to da ohranjam svojo kulturo-*pravilno...lepo, da neguješ kulturo na tak način!*ja ker nočem, da bi to zamrlo in da ne bi imela ničesar, ker naprimer, ko smo v Sloveniji nas imajo za tujce, ko pridemo v Bosno nas imajo za tujce Slovence, ker pač tukaj živimo in se imamo za Slovence in nekaj moreš poiskati, da se vsaj malo najdeš, da ohranjaš svoje in prilagodiš na to kulturo tukaj in hočem tako tudi nadaljevati

Glede česa pa meniš, da si se morala najbolj prilagoditi v Sloveniji? prilagodila sem se temu življenju tukaj, tukaj gre vse tako hitro, nimaš časa, da bi poležaval doma, v Bosni pa vidim kako je, ko pridem na počitnice, mislijo si, ma sej bo čas, sej nam nič nikamor ne bo pobegnilo, tukej je pa ritem življenja drugačen, pa jezik sem se mogla naučiti

Kje se pa počutiš bolj domače,tukaj ali tam?tukej se počutim bolj domače, sej sem že od petega leta tukej, 13 let, tm pa res ničesar nimam,počutim se kot tujec, ko sem v Bosni,pa nimam nobenih prijateljev in mi je dolgčas, ko sem tam, cel dan poležavam in gledam tv, pa ne vem kaj bi počela

Kje se pa vidiš v prihodnosti,si želiš ostati v Sloveniji?jaz se vidim v Sloveniji seveda, da bi delala nekaj v zvezi z zdravstvom...-kaj pa Bosna?mogoče bi tja hodila samo še na počitnice, ne bi pa mogla tam skoz živeti, je preveč dolgočasno zame, vsak dan isto počnejo, jaz pa nisem tega navajena in se prej vidim v Sloveniji!

4) sogovornik S., 16 let (Postojna)

Za začetek me zanima, koliko si bil star, ko si prišel v Slovenijo?tam, ene 5 let

Se spomniš prvih vtisov, občutkov, ko si prišel?ma ne, sem bil star šele 5 let, spomnem se samo, da smo bli najprej nekej časa na Jesenicah in smo potem prišli v center v Postojno in da mi je bilo tukaj takoj bolj všeč

Koliko si bil pa potem star, ko si začel hodit v osnovno šolo? 7 let, ampak sem najprej hodil v bosanski razred, to je bil prvi in v drugega sem šel v slovensko šolo

Pa se spomneš teh prvih občutkov in vtisov, ko si začel hodit v osnovno šolo?kako so te sprejeli sošolci in sošolke na začetku? Dobro so me sprejeli, ampak sem takrat še bolj slabo govoril pa se niso hotli pogovarjat z mano in igrat z mano, čeprav smo pol kmalu postali prijatli in smo se že skupaj igrali

Kaj pa potem kasneje v osnovni šoli, se spomneš kakšne konkretne negativne izkušnje, da si se počutil ponižano, manjvredno, ker si begunec, ker živiš v begunskem centru? Ja, ponavadi, če smo se kej skregali, mi je kdo rekel, ma dej bejž stran ti Bosanc, al pa ti umazani Bosanc, tudi to sem dostikrat slišal-kako si se pa takrat počutil?zoprno mi je blo, da tko mislijo o meni, pa na začetku, to je blo tm v enem 4 ali 5 razredu, se spomnem, če smo se kaj pogovarjali pa so me vprašali kako živimo in sem povedal, da živimo samo v eni sobi in kako to zgleda, sem imel občutek, da so se mi malo posmehovali, ampak ne vsi. Sej smo bli potem kmalu prijatelji, z enim sem bil še posebej dober, pa je bil Slovenec, dostikrat je bil tudi pri meni v centru, z drugimi je blo pa bolj tko na začetku, so se držali bolj zase...

Kako je bilo pa potem, ko si začel hodit v srednjo šolo?kako so te tam sprejeli sošolci?v srednjo šolo sem začel hodit v Ljubljano, res so me tam dobro sprejeli, pa sej itak so na gostinski iz vsepovsod in Bosanci in Hrvati, tko da res nisem imel slabih izkušenj zaradi tega

Pa si jim povedal, da živiš v begunskem centru? ne, nisem povedal, me niti niso spraševali, pa se bi povedal, ampak ne vsem, mogoče tistim s katerimi se več družim-*misliš, da bi drugače gledali nate?* ne vem, bi se pa najdel kdo, da bi mislil, da sem zaradi tega slabši, sigurno

Bi rekel potem, da je bilo težje v osnovni šoli kot v srednji? ja, težje...aha spomnil sem se zdej ja, kaj mi je res ostalo v spominu. V 4 razredu, ko smo šli v šolo v naravo na Roglo ni noben hotel spat z mano, kr nekej so govorili, da imam uši, ker sem prišel iz Bosne, da oni že nočejo dobit uši od mene ja to je bil res tak najhujši spomin...-*ja verjamem...in kako je učiteljica rešila potem to situacijo, mislim kako je odreagirala?* nadržla jih je, da se ne smejo tko obnašati, da sem tak kot oni in potem je prišla k meni, se mal pogovarjala z mano in mi prinesla čokolado...smeh...takrat sem bil res žalosten, no sej pol smo spali skupaj in je blo v redu...ampak do takrat so se pa res držali bolj zase, še največ sem bil s tem prijatlom, ki je drugače iz Pristranka -*potem kasneje so te pa tudi ostali lepo sprejeli?* ja, potem tm v 4, 5 razredu, so tudi vedeli kje živim in so prihajali k meni in jim je bilo čist všeč, ker tm v centru se vedno kej dogaja, zunej na igrišču...

Ta izkušnja na Rogli ti je pustila največ grenkih spominov? ja najbolj se res spomnem tega. -*pa so ti še kdaj dali občutek, da si drugačen, ker živiš v Sloveniji kot begunec?* ma ne vem, če zaradi tega ker sem glih begunec, ampak zaradi te revščine sem sam dobil tak občutek, ko sem bil še mlajši sploh, takrat ko so bli popularni tisti Action mani-*Action mani?*...smeh...ja tiste igrače, kot neki roboti, ki se streljajo...-*aha...*no in vsi otroci v razredu so to imeli samo jaz ne in ko so se igrali sem jaz sedel gor na klopi in jih gledal in noben me sploh ni povabil zraven, da bi se z njimi igral, potem sem prišel domov in verjetno tečnaril, pa sem ga dobil kmalu za rojstni dan -*no lepo...*takrat si potem dobil občutek, da si drugačen? ja, verjetno prvič in isto je blo s kolesom, kar nerodno mi je blo rečt v šoli, da ga nimam in oči je šel potem v Italijo in mi ga kupil-*je bilo potem drugače, ko si dobil tega...*smeh...*action mana in kolo?*ja res,...smeh...ko sem dobil actiona so me povabili, da se grem z njimi igrat, ko smo bli v podaljšanem bivanju

Kako bi pa opisal svoj odnos s profesorji, si imel kdaj slabe izkušnje z njimi ali bi rekel, da so te lepše obravnavali, zaradi tega, ker si begunec, ker prihajaš iz Bosne? profesorji so bli pa res prijazni, tudi če česa nisem znal so mi razložili mi pomagali, sploh v drugem razredu, ko še nisem dobro znal jezika, mi je učiteljca pomagala. -*kaj pa v srednji šoli?* tukej pa sploh ne, delajo druge razlike, ne pa zato ker sem Bosanec, itak je večina Bosancev v razredu, da sem begunec pa itak ne vejo

Pa si imel kdaj probleme zaradi jezika, slabe izkušnje, da se ti je kdo posmehoval, v šoli, na ulici, na igrišču...?ne, sej sem se že kmalu naučil govort slovensko, mogoče samo na začetku, če sem naprimer v razredu namesto gozd rekel šuma, pa so se vsi zasmeljali, učiteljca me je pa lepo popravlja in jim rekla, da to res ni nič smešnega, pa se mi je zdelo prav da me je popravlja-*kaj pa*

potem kasneje? vedno sem govoril slovensko v družbi Slovencev, če sem pa z Bosanci, v šoli naprimer med odmori pa govorimo bosansko, sploh če si govorimo vice, pa tudi če je zraven kakšen Slovenec, ga ne moti, se z nami zafrkava

Pa se kdaj odrekaš svojemu maternemu jeziku, kulturi, običajem... samo zato da bi te okolica bolje sprejela? ne, res ne, me tudi nikoli ni sram povedati, kje živim in da sem iz Bosne, ne tajim tega, tudi govorim in v centru in če sem v družbi Bosancev po naše in se mi zdi to čisto o.k.-ja, normalno... drugače se pa trudim govorit slovensko, če sem s Slovenci, ampak to ne zato, da me sprejmejo, ampak ker se mi zdi da je tako prav, sej v Sloveniji živim...

Kje se vidiš v prihodnosti? si želiš ostati v Sloveniji ali it kam drugam? ostati v Sloveniji, dostikrat se doma pogovarjamo, pa me je oče že vprašal, če bi šli nazaj dol, da bi začeli kaj zidat, pa sem bil takoj proti-*zakaj ne bi šel dol?* ne, tukej sem se navadil, imam prijatelje, hodim v šolo in tako, pa sej so nas lepo sprejeli, imeli smo hrano, stanovanje... se mi zdi da mi nič ne manjka, res ne... - *lepo, sem vesela zate.*

6) sogovornica M., 18 let (Vič)

Za začetek, če mi poveš, koliko si bila star, ko si prišla v Slovenijo? stara sem bila 6 let

Pa si pred tem že kdaj slišala za Slovenijo, si kaj vedela o njej? mogoče, da sem kaj slišala, ampak nisem nič vedela

Kakšni so bili tvoji prvi vtisi, občutki, ko si prišla v Slovenijo? Se česa spomniš? ja takoj ko so nas pripeljali v center, ko sem vidla tiste barake mi je bilo grozno, tega se samo spomnem, pa vse je bilo drugače, še jezik se je razlikoval... aja pa pol sem se še full dosti časa bala ognjemetov, petard pa tudi helikopterjev... ker sem bila vsaj ene dva meseca še v Bosni, ko se je že začela vojna... -hmmm- pa baje sem se vedno, če je šel mimo helikopter kr vlegla na travo, ker so nas tko takrat tm učili, da si tako manj opazen, teh stvari se najbolj spomnem- *si predstavljam kako ti je moglo biti težko*

Kdaj si pa potem začela hoditi v osnovno šolo? najprej sem prva dva razreda hodila v bosansko šolo, ki smo jo imeli tm v centru, potem se šla pa v tretji razred v slovensko šolo

Pa se spomniš teh prvih občutkov? ja, bilo mi je zoprno, ker še nisem znala slovenščine, tega se najbolj spomnem, pa vse je bilo novo, sošolci, sošolke, ker jaz sem hodila na Mirana Jarca in tam skorej ni bilo nobenega begunca, večinoma so bili Slovenci, ker te moji iz centra, so se vpisali na Vič ali pa na Bičevje in so bili skupaj, pa jim je blo sigurno lažje

Kako so te pa sprejeli, so bili zadržani do tebe? na začetku ja, ker sem bila nova, pa še iz begunskega centra, ampak so se pol navadli name, pa še slovensko sem se naučila in je bilo tudi meni lažje se pogovarjat z njimi, jih kaj vprašat.

Pa so ti kdaj dali vedeti, da si "drugačna", ker si begunka, ker prihajaš iz Bosne, ker živiš v begunskem centru, se spomniš kakšne konkretne slabe izkušnje? ja, enkrat pri kosilu, ko smo čakali v vrsti, me je en fant kr odrinu in mi rekel, dej bejž ciganka kr nazaj v vrsto..., to me je res prizadelo in to še pred vsemi tm k so stali in sem šla potem kr do psihologinje, da sem se pogovorila z njo in je tega sošolca potem poklicala na razgovor in mi tega ni več naredil, pa že prej mi je kdaj tko rekel, da sem ciganka, to ni blo prvič, pa ko so ga drugi slišali so še oni začeli- *so te zafrkavali?* ja, zaradi tega ker živim v barakah, ker sem begunka, bosanka, posmehoval so se mi ker nimam svojega stanovanja, pa najbolj to, ker živim v barakah- *si povedala, da živiš v begunskem centru, ti ni bilo zoprno?* ne, pa še na reklami sem nastopala in predstavljala begunski center, da tam živim in hodim v 4 razred- *a to si bila ti na reklami, ja spomnem se tega oglasa!* ja pa sej se je dva meseca vrtela ta reklama po POP-tvju in itak so potem res že vsi vedeli

Kdaj si mela pa v osnovni šoli občutek, da so te nehali gledati drugače? v katerem razredu, da si dobila tak občutek, da so te res sprejeli? šele enkrat v 7 razredu, pa takrat sem se še prepisala v drug razred zaradi ene profesorice in tam so me potem boljše sprejeli tudi sošolci in sošolke.- *zakaj pa si se prepisala, kaj je bilo s to profesorico?* je bila za angleščino in je že na začetku konference rekla, da bom imela težko pozitivno, tudi zaradi slovenščine, pa sem jo res že dobr znala takrat- *kako si odreagirala takrat?* njej nisem nič rekla, mi je blo pa full hudi in sem šla do psihologinje in je sama predlagal, da zamenjam razred, pa tudi zaradi sošolcev malo, sej je vedla vse, da se z njimi ne ujamem

A do 7 razreda, si imela pa stalno imela tak občutek, da te niso sprejeli? ne, res ne, vsaj večina ne, - *pa misliš res, da zaradi tega ker si druge narodnosti?* ma niti ne zaradi narodnosti, ampak zato ker sem Bosanka in živim v barakah in to je blo to

Kako je bilo pa potem v srednji šoli? kako so te sprejeli v razredu? v srednji so me dobr sprejeli- *pa si jim povedala, da si živel v begunskem centru, nisi tega skrivala?* ne, večini sem povedala- *in kako so reagirali?* normalno, zanimalo jih je kako smo tam živeli pa potem so me spraševali iz kje točno sem, kdaj sem prišla v Slovenijo, kako je blo dol, če se kej spomnem vojne, pa take stvari... *no lepo, so pokazali zanimanje...* ja in res se dobro razumemo, se tudi skoraj več družim s Slovenci kot pa z Bosanci, ker so naši taki smotani, skoz igrajo neke frajerje in mi gre to že na živce, z drugimi prijateljicami, ki so Slovenke se pa lahko normalno pogovarjam o vseh stvareh, mi pomagajo...

Zakaj pa misliš, da je taka razlika med osnovno in srednjo šolo, zakaj misliš, da si imela slabe izkušnje samo v osnovni? ker so v srednji starejši in razmišljajo bolj odraslo in jim to ni več tko pomembno, pa tudi v osnovni šoli sem imela same Slovence v razredu, tukaj nas je pa večina od dol, mogoče tudi zaradi tega, ne vem, pa res v osnovni šoli še nič ne razmišljajo in mogoče se niti ne zavedajo kako te lahko prizadanejo

Prej si mi že omenila tisto profesorico za angleščino, pa si imela še kdaj potem, ali prej občutek, da so profesorji delali razlike, da so te obravnavali drugače zato, ker si pač begunka, Bosanka, mogoče, da so ti bolj popuščali? nekateri so bili bolj prijazni, nekateri manj, so mi tudi dosti pomagali, če česa nisem prav dobro razumela. -pa si imela še kakšno slabo izkušnjo? v osnovni razen tiste za anglo ne, v srednji pa -pa mi lahko opišeš kaj je bilo? pri Prehrani, znala sem več kot sošolke pa sem dobila slabšo oceno -pa misliš, da je bil razlog to, da si prihajaš iz Bosne? ja, ona se mi zdi da nas res malo drugače gleda

Pa si imela kdaj probleme zaradi jezika, slovenščine, ali s profesorji, sošolci ali kje drugje? ne nisem, sej so vsi vedeli, da prihajam iz druge države in da ne morem kr že na začetku govoriti perfektno slovensko in so mi pomagali, sploh učiteljice v šoli na začetku so mi dosti pomagale, ko še nisem znala dobro govoriti, če sem bila kaj vprašana pa nisem čisto razumela, so mi lepo razložile in mele potrpljenje. -kaj pa sošolci in sošolke? ja, če sem kdaj kaj narobe izgovorila, al pa zamešala besede, se je kdo v razredu takoj začel smejati -in kaj je učiteljica rekla na to? dobil je vpis v dnevnik in opozorila ga je naj se neha tko obnašati -v srednji šoli se to ni več dogajalo? ne več, sej se tudi ne motim več, pa nimam takih sošolcev in če danes kdaj še kaj narobe rečem me nič ne moti, da me kdo popravi -pa je to na lep način? ja, ja in sej je to prov, da se pol res naučiš pravilno govoriti -se strinjam s tabo

Pa mi lahko še iz vsakdanjega življenja opišeš kakšno situacijo, če si jo imela, ko si se zaradi tega ker si begunka, ker živiš v begunskem centru, prihajaš iz Bosne počutila ponižano, manj vredno? razen v šoli niti ne, edino kdaj, če sem kje bila in so govorili vice na račun Bosancev, sem se počutila tko nelagodno, ker nas res preveč ponižujejo v teh vicih in mi gre včasih to že prov na živce, da se niti več ne smejim, ko jih kdo govori

Pa se kdaj zato, da bi te okolica dobro sprejela ali pa zaradi slabih izkušenj, ki si jih imela odrekaš svojemu matrinemu jeziku, kulturi...? ne to pa nikoli, edino kar se trudim vedno govoriti Slovensko, ampak ne zanemarjam svojega jezika in se ga ne sramujem -pa v družbi s svojimi govoriš torej bosansko? ja, večinoma, al pa tudi slovensko, kr se pač tko pol navadiš, če že povsod govoriš tako -pa si imela kdaj slabo izkušnjo, če si govorila v svojem jeziku? niti ne, včasih, če se s prijateljico sprehajava po mestu pa govoriva po naše, se je že zgodilo, da se je kdo obrnil in tisti čudni pogledi, ampak mi je za take pa čisto vseeno

Zanima me še, kako se počutiš sedaj, ko ne živiš več v begunskem centru, ko ste se preselili na svoje, ko se je zaprl? Ja ne zelo dobr, ker nimam svoje družbe, tm sem imela vse prijateljice, sam je po eni strani boljš, ker smo se postavli na svoje noge, čeprav je težko -kje pa živiš sedaj? v Vevčah -pa te je nova okolica sprejela, sosedje...? ja, vse je uredi, pa tudi vejo kje smo prej živeli, pa tudi veliko družin tam živi, ki so Bosanci...

Za konec mi pa še povej, kje se vidiš v prihodnosti, si želiš ostati v Sloveniji?želim ostat v Sloveniji, postat dobra kuharica, se poročiti...z Minelom, smeh...-v Bosno pa ne bi šla več nazaj?ne, me ne vleče, tam nimam več ničesar...

7) sogovornik M, 21 let (Vič, Postojna)

Za začetek me zanima koliko si bil star, ko si prišel v Slovenijo?9 let

Pa si pred tem že kaj vedel o Sloveniji,navadah, ljudeh...? Ja, vedel sem samo to, da je Ljubljana ogromno mesto...

Kakšni so bili prvi vtisi občutki, ko si prišel? najprej smo bili nekaj časa na Hrvaškem v Zagrebu, ko sem pa prišel v Slovenijo se spomnem samo tega, da ko sem slišal drugačen jezik mi je bilo čudno, ker nisem nič zastopil in sem si mislil:što ovi ljudi govore...smeh...-kaj pa občutki? vse je bilo novo in zdelo se mi je da nas vsi gledajo kot neke reveže, da nas pomilujejo, pa vse je bilo drugače

Kdaj pa si začel hodit v šolo, koliko si bil takrat star? Takoj, ko sem prišel nisem mogel, ker nisem znal jezika, potem sem pa začel hodit v Vipavo v ta zavod za invalidno mladino leta 1994

Pa se spomneš teh prvih občutkov, vtisov, ko si prišel prvič tja v šolo?kako so te sprejeli? Dobro so me sprejeli, sploh pa učiteljice in sem se kmalu navadil, samo na začetku sem se počutil osamljeno, tko ko nekam prideš na novo se vedno tko počutiš

Pa si imel kdaj z vrstniki slabe izkušnje, zaradi tega ker prihajaš iz Bosne, ker si v Sloveniji kot begunec? Ja, zafrkavali so me in se če smo se kaj skregali so se norčevali iz mene, da sem balija, to zaradi vere in mi govorili, da sem musliman, ampak to zame ni bil hec in me je prizadelo-ti je bilo hudo zaradi tega?ja, ampak jaz sem se znal hitro potolažiti-kako so pa na to, da so te zafrkavali odreagirali učitelji?nikoli jih ni bilo zraven, enkrat se pa spomnem, da me je en zmerjal, da sem muslo in sem se potožil učitelju, on pa je samo rekel:ne poslušaj jih. Pa to mi je tudi oči govoril, če sem mu povedal, pa sem mu enkrat rekel, kako naj jih ne poslušam, če smo pa skoz skupaj in skupaj živimo-ja to more bit res težko...sej potem, ko smo se boljše spoznali me niso več zafrkavali, samo včasih jih je kaj pičlo, ko smo se skregali

Se spomniš še kakšne slabe izkušnje iz vsakdanjega življenja, ne samo v šoli, da so zaradi tega ker si begunec, ker prihajaš iz Bosne nate gledali z viška, se ti posmehovali, ? Spomnem se, da smo se enkrat nekaj pogovarjali na igrišču in mi je en starejši fant zabrusil, da kaj si jaz mislim, da do kdaj bo Slovenija še plačevala za begunce in da so nam itak vse dali...-*kaj si mu pa ti nazaj rekel?*ja nič, kaj sem pa hotel, da tko pač je-in *kako si se takrat počutil?*takrat sem prvič dobil ta občutek, da grejo nekaterim begunci na živce in da so jim odveč, nisem mogel verjeti da tako razmišlja-se *spomniš morda še česa, da je nate naredilo tak vtis oz. ti pustilo boleč spomin?*nit ne, edino ko so me zafrkavali z balijo, to me je najbolj motlo in vedno sem govoril, da ni važno kdo si in iz kje prihajaš, da je važno da si človek, pa pomoje sem imel jaz kar srečo da sem spoznaval ljudi, ki niso bili takšni, ki jim nacionalnost ne pomeni nič

*Potem si imel na začetku največ slabih izkušenj?*ja, na začetku, ko sem šele prišel, ko sem začel hodit v šolo, ko še nisem znal dobro jezika

Kako je bilo pa z učitelji, si imel kdaj z njimi težave oziroma slabe izkušnje, zaradi tega ker prihajaš iz Bosne, ker si kot begunec tukaj? V 8 razredu sem imel eno učiteljico, ki me ni glih marala, en sošolec je vedno delal neumnosti in nikoli ni njega obtožila, ampak se je vedno jezila name, pa še razred sem na koncu izdelal z dvojko, čeprav se mi zdi da sem se bolj trudil in več znal...-*pa misliš, da te ni marala zato ,ker prihajaš iz Bosne?*ne bom nič trdil, imel sem tak občutek, pa samo do mene je bila takšna

Pa si imel kdaj zaradi jezika, uporabe slovenščine slabe izkušnje? Na začetku ko še nisem znal slovenščine, ko sem se še lomil so me kdaj oponašali sošolci ampak vse v hecu, meni se pa to ni zdelo smešno pa enkrat mi je ena učiteljica rekla, da morem pač govorit slovensko, ker to ni več Bosna...-*in kako si se ob tem počutil?*neumno se mi je zdelo, ker sem se trudil govorit in ni mi bilo težko se učiti

*Pa bi rekel kdaj, da se zaradi slabih izkušenj ali pritiskov, da bi te okolica sprejela odrekaš svojemu materninemu jeziku, kulturi...?*v centru govorim bosansko, v šoli in ko sem s Slovenci govorim slovensko, samo enkrat se spomnem, da me je bilo ne sram ampak strah povedati, da sem begunec, ko sem bil v eni srbski družbi pri njih na obisku, to je bilo enkrat 96, se prov spomnem, da sem se zlagal in nisem povedal, da živim v begunskem centru-*ti je bilo neprijetno?*ja, ker so skoz govorili ene vice o Bosancih, čeprav jaz vice pač vzamem kot vice, pa neke take debate so bile..., drugače me pa ni sram povedati kje živim in da sem iz Bosne...

*Za konec mi pa še povej, kje se vidiš v prihodnosti?si želiš ostati v Sloveniji?*rad bi šel v Nemčijo v Munchen-*zakaj prav v Munchen?*ker pravijo da je tam življenje boljše in mene zanima muzika in tam imam več možnosti kot tukaj, da kaj počnem-*pa Bosna?se ne bi vrnil tja?*v Bosni se pa sploh še slabše živi. Rad bi šel ven iz Postojne in iz tega centra, tukej se ne počutim domače...jaz

sem najprej živel v centru na Viču in ko se je zaprl so naju z očijem premestili v Postojno in tukaj se je začelo vse na novo, niso me dobro sprejeli, kot neko lutko, zaradi moji težav, na Viču smo pa odraščali skupaj in smo se navadili eden na drugega, imel sem prijatelje tam, no sej smo kar 10 let tam živeli...-pogrešaš Ljubljano?ja, rajši bi živel tam kot tukaj...

8) sogovornica C., 25 let

Kdaj in zakaj si prišla v Slovenijo?

Ko smo prišli v Slovenijo sem bila stara 14 let, to je bilo leta 1990, še pred osamosvojitvijo. Prišli smo vsi, cela družina oče, mama, sestra in brat. Prišli pa smo zaradi očetove službe. Iz Kosova je bil poslan v Ljubljano, kjer se je zaposlil v turški ambasadi.

Torej si morala v Prizrenu zapustiti verjetno osmi razred osnovne šole. Ali si pri nas začela obiskovati šolo?

V Prizrenu sem bila ravno na polovici osmega razreda in takoj, ko smo prišli v Ljubljano, so me starši, z zelo slabim znanjem slovenskega jezika vpisali v redno šolo, v osmi razred. To je bil zame pravi šok. Pri nas poteka šolski sistem nekoliko drugače tako, da sem potrebovala kar nekaj časa, da sem se privadila na ta vaš tempo. Tudi govorila sem zelo slabo, tako, da sem imela na začetku ogromno težav, vendar sem se po končani osmoletki vseeno uspešno vpisala na gimnazijo.

Ali si že kdaj prej bila v Sloveniji?

Ko sem bila mlajša smo bili mogoče dvakrat na obisku pri teti v Ljubljani. Moja mama je po rodu Slovenka, tako, da imam tukaj kar nekaj sorodnikov.

Potem si verjetno vedela kaj o Sloveniji, še preden si se preselila?

Vedela sem, da je Slovenija lepa, raznolika dežela. Poznala sem jo predvsem iz maminih pripovedovanj in iz tega kar so nas naučili v šoli.

Kaj si vedela pa o Slovencih kot o narodu?

O Slovencih se je na Kosovem vedno govorilo kot o dobrih ljudeh, vendar zelo hladnih, egoističnih in zaprtih. No to kar je pač splošno znano dejstvo.

Pa si imela kdaj, mogoče, ko si bila na obisku pri nas, kakšno izkušnjo, ki te je prepričala v te "govorice"?

O tem težko govorim, saj sem bila takrat še otrok in se obiskov v Sloveniji le bežno spominjam, vendar pa mi je v spominu ostal občutek, da so bratranci in sestrične pri katerih smo v tem času bivali vedno nekako z viška gledali na nas- name, sestro in na brata. V spominu mi je ostalo, da

ko smo šli skupaj na igrišče, jim je bilo zoprno pred drugimi otroci, ker pač nismo znali govoriti po slovensko. Vendar jim danes tega ne zamerim, saj razumem, kako kot otrok dojemaš drugačnost.

Kako je bilo pa, ko ste se preselili, ko si začela obiskovati osnovno šolo; zanima me predvsem, kako so te sprejeli in kakšni so tvoji prvi vtisi?

Najslabše spomine imam resnično prav na tiste pol leta, ki sem jih preživela v osnovni šoli. Kot sem ti že povedala sem slabo govorila slovensko in to je bila tudi ena glavnih tem zaradi katere so me sošolci in sošolke včasih zafrkavali, pa tudi nasplošno je težko, če ne znaš jezika. Spominjam se, da me je bilo zelo strah in da sem vsak dan znova s težavo šla v šolo. Takoj, ko so sošolci spoznali od kod dejansko prihajam so postali do mene nesramni, ignorantski, tako da sem se na začetku, prve tedne počutila zelo osamljeno. Najbolj me je pri vsem jezilo to, da učiteljice na razne provokacije med uro dostikrat sploh niso reagirale. Lahko povem, da sem imela pravo krizo. Pogrešala sem dom v Prizrenu, pa najboljšo prijateljico, skratka vse česar tukaj pač nisem imela.

Če ti seveda ni neprijetno govoriti o tem, mi lahko poveš še za kakšno slabo izkušnjo, ki si jo imela, zaradi tega, ker prihajaš iz Kosova, ker si druge narodnosti?

Takšnih situacij, ki so mi ostale v bolečem spominu je ogromno. Danes o tem govorim brez problema, takrat na samem začetku pa je bila pri nas doma to prav občutljiva tema za pogovor. Dobro se spominjam dogodka, ko smo se iz bloka vselili v hišo v predelu Ljubljane kot podnajemniki. Takoj smo začutili napetost in neodobravanje s strani sosedov, nekateri sploh odzdravljali niso. Vrhunec vsega pa je bil, ko som kar nekajkrat zjutraj pred vhodom v hišo našli prevrnjeno kanto za smeti. Šele po določenem času, ko so spoznali, da smo kljub temu, da smo po rodu Turki, prijetna in prijazna družina, so se stvari izboljšale. Neprestano sem se morala nekje dokazovati in po mojem mnenju je dokazovanje vrlina, ki jo mora osvojiti vsak tujec, ki pride v Slovenijo. Tudi v srednji šoli, vse dokler niso spoznali, da sem vrede punca, dokler tega nisem dokazala, nisem imela prav veliko prijateljev.

Ko sva že pri šoli, ali si imela kdaj slabo izkušnjo s profesorji?

Načeloma lahko priznam, da so bili do mene fer, prijazni, da niso delali razlik, z izjemo profesorja, ki me je učil zgodovino. Vedno sem imela občutek, da sem morala pri njem vedno več znati kot ostali, včasih, ko smo govorili o zgodovini Jugoslavije ali Albanije... sem bila deležna kakšnih čudnih opazk. Drugače pa je bilo vrede.

Ali se ti ne zdi žalostno, da ima profesor zgodovine predsodke do drugih narodov, da je etnično nestrpen?

Seveda, je žalostno, nasploh je žalostno, da jih izraža pa naj bo profesor zgodovine ali biologije. Menim, da je to tudi zelo slab vzor za učence, če vidijo kaj takega.

Kot si mi že na začetku zaupala, občasno delaš kot prevajalka v Prehodnem domu za tujce v Ljubljani, torej si koristno izrabila znanje jezika. Kako se počutiš, ko prevajaš ljudem, ki danes doživljajo podobno kot si doživljala sama ko si prišla k nam?

Če se lahko malo pohvalim, sem na to svoje delo zelo ponosna. Prevajam iz turščine v slovenščino in obratno. Skratka vedno, ko ujamejo večjo skupino prebežnikov, me pokličejo in potem pomagam. Ubežnike spremljam pri vseh uradnih osebah oz. sem cel postopek z njimi tako, da vidim res marsikaj. Tukaj vedno znova spoznavam še druge žalostne zgodbe in usode ljudi, tako, da imam občutek, da sama sploh nisem doživela nič omembe vrednega, ko sem prišla v Slovenijo. Delo prevajalca je strogo zaupna stvar, zato ti kakšnih podrobnosti žal pač ne morem povedati, povem pa vseeno lahko, da je težko pričakovati do ljudi, da bodo do nas tolerantni, če že sama državna institucija, ki se s tem ukvarja, dela v skladu s predsodki.

Za konec me še zanima ali nameravaš ostati v Sloveniji ali se nekega dne celo vrniti nazaj v Prizren?

V Sloveniji ne bom ostala, tudi v Prizren ne vem, če se bomo še kdaj vrnili, saj so si moji starši tukaj ustvarili lepo življenje. Skoraj sem že odločena, da bom čez kakšno leto odšla v Sarajevo živeti k fantu. Tam se počutim veliko bolj domače kot v Ljubljani. Čeprav sem se življenja tukaj že močno privadila in imam res veliko dobrih prijateljev, mislim, da bom tam srečnejša. Tam bi rada dobila službo si ustvarila družino, čeprav bom pa žal daleč od staršev, sestre, brata in vseh, ki jih sedaj imam tukaj. Ampak, kdaj pa človek v življenju ima res vse kar bi hotel?!!!

